नं० ५११८

नाम - शतपथ ब्राम्हणम्

कर्त्ता — ×

पत्र संख्या - ६४ पत्राणि सं० - १६६७

विषय० - संहिता - ब्राम्हणानि

[illegible]

~~[illegible]~~

[illegible]

[illegible]

5118

[illegible]

F. = 94

रुपैयो १)
श्री शारदा शु...

[redacted]

६

उषासंभरण
षट्कांड ६

देवकृष्णा...

रुपैया १)

१५००

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ असद्वा ऽ इदमग्र ऽ आसीत्तदाहुः किन्तदसदासीदि
त्यृषयो वाव तेग्रे सदासीत्तदाहुः के त ऋषय ऽ इति प्राणा वा ऋषयस्ते यत्पुरास्मा
त्सर्वस्मादिदमिच्छन्तः श्रमेण तपसारिषंस्तस्मादृषयः ॥१॥ स योयम्मध्ये प्राणः एष ए
वेन्द्रस्तानेष [illegible] प्राणान्मध्यत ऽ इन्द्रियेणैन्ध यदैन्ध तस्मादिन्ध ऽ इन्धो ह वै
तमिन्द्र ऽ इत्याचक्षते परोक्षं परोक्षकामा हि देवास्त ऽ इद्धाः सप्त नाना पुरुषानसृ
जन्त ॥ ते ब्रुवन्न वा इत्थं सन्तः शक्ष्यामः प्रजनयितुमिमान्सप्त पुरुषानेकम्पु
रुषं करवामेति त ऽ एतान्सप्त पुरुषानेकम्पुरुष [illegible] मूर्ध्वं नाभेस्तौ द्वौ समौ
ब्जन्यदवाङ् नाभेस्तौ द्वौ पक्षः पुरुषः पक्षः पुरुषः प्रतिष्ठैक ऽ आसीत् ॥ अथ यैव

तेषाᳫं सप्तानाम्पुरुषाणाᳫं श्रीर्यो रसऽआसीत्तमूर्द्ध्वᳫं समुदौहँस्तदस्य शिरोऽभ
वद्यच्छ्रियᳫं समुदौहँस्तस्माच्छिरस्तस्मिन्नेतस्मिन्प्राणाऽअश्रयन्त तस्मादु हैवैतच्छिरोऽथ
यत्प्राणाऽअश्रयन्त तस्मादु प्राणाः श्रियोऽथ यत्सर्वस्मिन्नात्मन्नश्रयन्त तस्मादु शरीर
ᳫं ॥४॥ सऽएव पुरुषः प्रजापतिरभवत्स यः स पुरुषः प्रजापतिरभवदयमेव स योऽय
मग्निश्चीयते ॥५॥ स वै सप्तपुरुषो भवति सप्तपुरुषो ह्ययम्पुरुषो यच्चत्वारऽआत्मा
त्रयः पक्षपुच्छानि चत्वारो हि तस्य पुरुषस्यात्मा त्रयः पक्षपुच्छान्यथ यदेकेन पुरु
षेणात्मानं वर्द्धयति तेन वीर्येणायमात्मा पक्षपुच्छान्युद्यच्छति ॥६॥ अथ यश्चितेऽग्नि
र्निधीयते यऽएवैतेषाᳫं सप्तानाम्पुरुषाणाᳫं श्रीर्यो रसस्तमेतदूर्द्ध्वᳫं समुदूहन्ति

श्री:।। २

तदस्येतद्धिरंस्तस्मिन्नेतस्मिन्त्सर्वे देवाः श्रिताः अत्र हि सर्वेभ्यो देवेभ्यो जुह्वति तस्माद्धै
वैतद्धिरं ।।७।। सोयम्पुरुषः प्रजापतिरकामयत भूयान्त्स्याम्प्रजायेयेति सोश्राम्य
त्स तपोतप्यत स श्रान्तस्तेपानो ब्रह्मैव प्रथमम सृजत त्रयीमेव विद्यां सैवास्मै प्र
तिष्ठाभवत्तस्मादाहुर्ब्रह्मास्य सर्वस्य प्रतिष्ठेति तस्मादनूच्य प्रतितिष्ठति प्रतिष्ठा ह्येषा
यद्ब्रह्म तस्याम्प्रतिष्ठायाम्प्रतिष्ठितोतप्यत ।।८।। सोपोसृजत वाच ऽ एव लोकाद्वा
गेवास्य सासृज्यत सेदं सर्वमाप्नोद्यदिदं किं च यदाप्नोत्तस्मादापो यदवृणोत्तस्मा
द्वाः ।।९।। सोकामयत आभ्योद्भ्योधि प्रजायेयेति सोनया त्रय्या विद्यया सहापः प्रा
विशत्तत ऽ आण्डं समवर्त्तत तदभ्यमृशदस्त्वित्यस्तु भूयोस्त्वित्येव तदब्रवीत्ततो ब्रह्मै

व प्रथममसृज्यत त्रय्येव विद्या तस्मादाहुर्ब्रह्मास्य सर्वस्य प्रथमजमित्यपि हि तस्मात्पुरु
षाद्ब्रह्मैव पूर्वमसृज्यत तदस्य तन्मुखमेवासृज्यत तस्मादनूचानमाहुरग्निकल्प
इति मुखं ह्येतदग्नेर्यद्ब्रह्म ॥१०॥ अथ यो गर्भोऽन्तरासीत्सोऽग्निरसृज्यत स यदस्य
सर्वस्याग्रमसृज्यत तस्मादग्रिरग्रिर्ह वै तमग्निरित्याचक्षते परोक्षं परोक्षका
मा हि देवाः अथ यदश्रु संक्षरितमासीत्सोऽश्रुरभवदश्रुर्ह वै तमश्व इत्याचक्षते प
रोक्षं परोक्षकामा हि देवाः अथ यदरसदिव स रासभोऽभवदथ यः कपाले रसो लि
प्त आसीत्सोऽजोऽभवदथ यत्कपालमासीत्सा पृथिव्यभवत् ॥११॥ सोऽकामयताभ्य
अद्भ्योऽधीमां प्रजनयेयमिति तां संक्लिश्याप्सु प्राविध्यत्तस्यै यः पराङ् रसोऽत्यक्षर

त्सकूर्म्मोभवदथ यदूर्द्ध्वमुदौन्हत तदन्तघदिदमूर्द्ध्वमन्तोघि जायते सेयं पृथ्वी सद्योप
वानुव्यैत्तदिदमेकमेवरूपꣳ समदृश्यतापऽएवाः॥१२॥ सोकामयत भूयऽएवस्या
त्प्रजायेयेति सोश्राम्यत्स तपोतप्यत स श्रान्तस्तेपानः फेनमसृजत सोवेदन्यद्वाऽए
तद्रूपं भूयो वै भवति श्राम्याण्येवेति स श्रान्तस्तेपानो मृदꣳ शुष्कापमूषसिकतꣳ
श्रीः॥ ३ शर्कराम [illegible] श्मानमयोहिरण्यमोषधिवनस्पत्यसृजत तेनेमां पृथिवीम्प्राच्छादयत्॥१३॥ श्रीः ३
ता वाऽएता [illegible] नवसृष्टयः ऽइयमसृज्यत तस्मादाहुस्त्रिवृदग्निरिति तीयꣳ ह्यग्निरस्यै
हि सर्वोग्निश्चीयते॥१४॥ भू [illegible] वाऽइयमप्रतिष्ठितेति तद्भूमिरभवत्तामप्रथयत्सा पृथि
व्यभवत्सेयꣳ सर्वा कृत्स्ना मन्यमानागायद्यदगायत्तस्मादियं गायत्र्य [illegible] थोऽश्या

(त्रा ता ४) त ४ (त्रा ता १)

यग्निनैवास्यैष घोषः सर्वः कृत्स्नो मन्त्य मा[illegible] नो गायद्घद् गायन्त तस्मादग्निर्गायत्र उ
ति तस्माद्धैतद्घोषः सर्वः कृत्स्नो मन्यते गायतीवैव गीतेवा रमते ॥ १५ ॥ ॥ प्राणारामा ॥
सोकामयत प्रजापतिर्भूयऽएव स्यात्प्रजायेतेति सोग्निना पृथिवीम्मिथुनं सम
भवत्ततऽआण्डं समवर्त्तत तदभ्यमृशत्पुष्यत्विति पुष्यतु भूयोस्त्वित्येव तदब्रवीत्
॥ १ ॥ स यो गर्भोन्तरासीत्स वायुरसृज्यत यत्स संस्रवितमासीत्तानि वयांस्यभवन्नथ (त्रा २४)
यः कपालेरसोलिप्तऽआसीत्ता मरीचयोभवन्नथ यत्कपालमासीत्तदन्तरिक्षमभवत्
॥ २ ॥ सोकामयत भूयऽएव स्यात्प्रजायेतेति स वायुनान्तरिक्षं[illegible] मिथुनं समभवत्तत
आण्डं समवर्त्तत तदभ्यमृशद्यशो बिभृहीति ततोसावादित्योसृज्यतैष वै यशो यद

त्र (त्रा ए ४) द्वै (त्रा ३) (त्रा ता ४) (त्रा ए) (श ः ऽ १)

श्री:।। ४

स्सुसीन्द्रचितमासात्सोष्मापृश्निनयन्नवद श्रुहैवैतमश्मेमत्याचन्द्रस्तेतपेनोन्द्रस्यवोस्य
कामाहिदेवाऽष्टष्टः कपालेनसोलिलम्ऽआसीत्तेनचमयो नवन्नवष्टष्टकपालमासी
त्सोघोरनेवत्।।३।।सोकामयत।भूयऽएवस्यात्प्रजायेतेतिसऽआदित्येनदिवंमिथु
नꣳसमभवत्ततऽआपऽꣳसमवर्त्ततदन्यमसश्चाद्धेतोभिमन्हीतिततश्चन्द्रमाऽअ
सृज्यतेतश्चैवेतैर्तोऽपैदस्सुसैन्द्रचितमासीत्तानिनन्दासृत्राःस्यन्ननवष्टष्टः कपालेनसो
लिलम्ऽआसीत्ताऽअवान्तरदिशोनवन्नवष्टष्टकपालमासीत्ताद्दिश्योन्नवन्नु।।४।।स
इमाꣳल्लोकान्त्सृष्ट्वाकामयतताःप्रजाःसृजेयेयामऽएषुलोकेषुस्युरिति।।प।।सम
नसाघावामिथुनꣳसमभवत्सोऽहस्सोद्रसाना ष्येनवन्नेष्योवसवोऽसृज्यन्ततानस्या

श्री: ४

मुपादधात् ॥६॥ स मनसैव । वाचं मिथुनं समभवत्स एकादशद्रप्सान्गर्भ्यभवत्ते
एकादश रुद्रा ऽअसृज्यन्त तानन्तरिक्ष ऽउपादधात् ॥७॥ स मनसैव । वाचं मिथुनं
समभवत्स द्वादशद्रप्सान्गर्भ्यभवत्ते द्वादशादित्या ऽअसृज्यन्त तान्दिव्युपादधात् ॥८॥
स मनसैव । वाचं मिथुनं समभवत्स गर्भ्यभवत्स विश्वान्देवानसृजत तान्दिक्षूपा
दधात् ॥९॥ अथो ऽआहुः । अग्निमेव सृष्टं वसवो ऽन्वसृज्यन्त तानस्यामुपादधाद्वायुं
रुद्रास्तानन्तरिक्ष ऽआदित्यमादित्यास्तान्दिवि विश्वेदेवाश्चन्द्रमसं तान्दिक्षूपादधा इ
ति ॥१०॥ अथो ऽआहुः । प्रजापतिरेवेमाँल्लोकान्सृष्ट्वा पृथिव्याम्प्रत्यतिष्ठत्तस्मा ऽइ
मा ऽओषधयो ऽन्नमपच्यन्त तदाश्नात्स गर्भ्यभवत्स ऽऊर्ध्वेभ्य ऽएव प्राणेभ्यो देवानसृज

॥श्री:॥
५

तेय चक्षुः प्राणास्ते त्योमर्त्त्याः प्रजाः ऽइत्येतो ब्रतमथासृजन्त तथासृजन्त प्रजापति
स्त्विवेदथ्थ सर्व्वमसृजत यदिदं किञ्च ॥११॥ स प्रजाः सृष्ट्वा सर्वमाजिमित्वा व्यस्र
थ्थ सत तस्मादु हैतद्घः सर्व्वमाजिमिति व्यवस्रथ्थ सेतत स्माद्धि स्रस्तात्प्राणो मध्य
तः ऽउदक्रामत् तस्मिन्नेन मुत्क्रान्ते देवा ऽअजहुः ॥१२॥ सोऽग्निमब्रवीत्त्वम्मा सन्धेही
ति । किम्मे ततो नविष्यतीति त्वया मा चन्द्रसैयो वे पुत्राणा थ्थ नाध्येने हे पितरं पिता
मह मुत्रेम्यो त्रमा चन्त्सते त्वया मा चन्द्रान्तः ऽअथ मा सन्धेहीति तथेति तमग्निः समदधा
त्तस्मादेतम्प्रजापतिथ्थ सन्तमग्निरित्याचन्त्सते ऽआहवा एनेन पितरं पिता मह मुत्रे म्यो
त्रेचन्त्सते य एवं वेद ॥१३॥ तमब्रवीत् । क्वस्मिंस्त्वा पधास्यामीति हित ऽएवेत्यब्रवीत्प्रा
णो वै हितं तम्प्राणो हि सर्व्वेभ्यो भूतेभ्यो हितं तस्तद्धेदं नथ्थ हित ऽउपादधात्तस्माद्दाहोप

॥श्री:॥
तू५त
ता॰प्रा२

वे२

ना५

यास्तान्यस्युपदधात्यस्युयाधामितिः॥१४॥ तदाहुः किंधितं किमुपहितमितिप्राणऽएवधि
तम्वाण्युपहितम्प्राणो हीदम्वाण्युपेवहितं प्राणस्त्वेवहितमङ्गान्युपहितम्प्राणो हि मान्य
ङ्गान्युपेवहितानि॥१५॥ सोऽस्यैषचित्योऽसीच्चेतव्यो ह्यस्यासीत्तस्माच्चित्यस्तस्याश्चित्यऽउऽए
वायंयजमानस्यभवति चेतव्यो ह्यस्यभवति तस्माद्वेवचित्यः॥१६॥ तदेतावाऽअस्य
ताः पञ्चतन्वो व्यस्रंसन्त लोमत्वङ्मांसमस्थि मज्जाताऽएवैताः पञ्चचितयस्त
द्यत्पञ्चचितीश्चिनोत्येताभिरेवैनन्तत्तनूभिश्चिनोति यदचिनोत्तस्माच्चितयः॥१७॥ सयःस
प्रजापतिर्व्यस्रंसतायंसएवसम्वत्सरः सोऽस्यैताऽअस्य ताः पञ्चतन्वो व्यस्रंसन्तर्त्तवस्तेपञ्च
वाऽऋतवः पञ्चैताश्चितयस्तद्यत्पञ्चचितीश्चिनोत्यृतुभिरेवैनन्तच्चिनोति यदचिनोत्तस्माच्चि
तयः॥१८॥ सयःससम्वत्सरः प्रजापतिर्व्यस्रंसतायमेवसयोऽयंवायुःपवतेऽथयाऽअस्य

ती४

धृ

स्पतोऽत्रमं तवः पृष्ठतन्त्वोप्यस्यथ सित दिशस्ताः पृष्ठवेदिसः पश्चैता श्चितयस्ताष

त्य स्वचितिश्चिनोति विभिन्नवैव न चिनोति पुष्टिनोति तस्मा छितम ॥१९॥ अथ यश्चि

ति गिन्निधीयते। सोऽसावादित्यः स एषोऽग्निश्चितः एतावन्नु तं पूर्वे जगतिः सम

दधात ॥२०॥ कृष्णोऽथाहुः। प्रजापतिर्नेव चिरस्तस्तो देवान ब्रवीत्सम्माधत्तेति ते देवाऽ

श्रीः॥ अग्निमब्रुवंस्त्वयामे [illegible] म्पितरं प्रजापतिं भिषज्यामेति स वा अहमेतस्मिन्सर्व एव श्री॥

६ प्रविशानीति तथेति तस्मादेतं प्रजापतिं संतमग्निरित्याचक्षते ॥२१॥ तं देवाऽ स्मि ४

अग्नावाहुतिभिरतिभिषज्यंस्ते यां यामाहुतिमजुहवुः सा सैव [illegible] न ... इष्टका तां त्वा

पश्यन्ततं दृष्टिस्तात्समन वैतस्मादिष्टकास्तस्मादाहुतिरिष्टकाः पचन्त्याहुती

(नूात्व४) (नूाते२) (वंतिज१)

नैनीनासत्तानुकुर्वन्ति ॥२३॥ सोऽब्रवी । द्याव मा वेद्वेजुहुयतावन्तावेमेकेनयतीतितथ्यदस्मा
ऽइष्टकमनेवतस्माद्धेवेसकाः ॥२४॥ तद्धस्माहान्तान्येवाधऽएवयजुन्नतीर्न्नूयसीिष
कोविद्यात्सोतिनग्निनुयाद्भूयऽएवतत्यितनम्प्रजापतिम्प्रियजयतीति ॥२५॥ अथ हस्माहास्तो
सऽआषान्यस्त्रम्येवयजुष्मत्यऽइष्टकाचिशोलोकम्पृणाऽअतावेनस्त्रियोन्तविद्धात्रवाऽस्त्र
मन्नेन्नूयोनवितित्र्क्षूस्थेसमृद्धेभवतीति तदयेतस्मात्सोकम्पृणाऽएवन्तूयसीनुपदध्यादि
त्यितद्धतयोर्द्वियोर्न्यन्त्येवातिस्थिति ॥ सऽएषपितापुत्रोयदेषोग्निस्तमस्तृजततेनेषोग्नेःपि
तायदेतमग्निःसमदधात्तेनेतस्याग्निः पिता यदेनदेवानसृजततेनेषदेवानाम्पिताय
दितन्देवाःसमदधुस्तेनेतस्यदेवाःपितरः ॥२६॥ उभयन्थहैतद्भवति पिताचपुत्रश्चप्र

जापतिश्चाग्निश्चाग्नि[illegible]श्च प्रजापतिश्च प्रजापतिश्च देवाश्च देवाश्च प्रजापतिश्च
स्वऽएवम्वेद ॥२७॥ स्व उपदधाति । तद्यद्वेव तद्यति वाग्वै सा देवताऽङ्गिरस्वदिति प्राणो वाऽ
ऽङ्गिरा ध्रुवा सीदेति स्थिरा सीदेत्येतद्यथा प्रतिष्ठिता सीदेति वाचा चैवैनमेतत्प्राणे
न च चिनोति वाग्वाऽअग्निः प्राणाऽइन्द्र ऐन्द्राग्नो ऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा ताव
तैवैनमेतच्चिनोति । इन्द्राग्नी वै सर्वे देवाः सर्वदेवत्योऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा ता
वतैवैनमेतच्चिनोति ॥२८॥ तदाहुः कस्मादस्याऽअग्निश्चीयतऽइति यत्रैव सा देवताया
स्तथ्सन्ततदिमामेव रसेनानुव्यनक्ति यऽत्रदेधाः समस्तु वै दे[illegible]नमस्याऽएवैषिह
मन्नन्त्समेके के च सके यमेवेनछ्छ्याग्निस्य सर्वोऽग्निश्चीयते स यच्चतुःस्रक्तिर्द्दिशो ह्य

रा॰श्री॥ ८ (left margin)
रा॰श्री॥ ८ (right margin)

हि॰ स्त२

(त्रि॰ ६)

स्येस्त्वन्कृयंस्तस्माच्चतुःस्वन्कृयऽइस्मकाऽन्नवन्तीमाथंह्यनुसर्वोऽइस्मकाः॥२४॥तस्य
र्हुयेद्देवमेकेष्मयोथकथंपञ्चस्मकाऽइतीयन्धेवप्रथमामन्म्पयीस्मकातघोत्केस्वात्र्य
मन्मायमुपदघात्येकेवसेस्मकायाघपत्नाद्युश्यीन्धोमुपदघातिसामयिवस्मकाथयञ्चकत्पु
रुश्माऽउपदघातियद्धिनस्मपमाकलेःप्रोन्दरतिसाद्धितस्पोस्मकाथयत्नुचाऽउपदघातियद्द
त्तूपवलस्तुसलेयाःसमिघस्मादघातिसवानस्पतेस्मकाथयत्नुष्कनपत्नामुपदघातिय
कूर्म्मेष्वपिघिमघुघृतेयत्किञ्चान्नान्नमुपदघातिसेवान्नमयस्वमीचेकेवमुपस्त्वस्मकः काण्ड ३
॥२०॥तद्दाहुःकतमतऽइस्मकाप्राःछिन्नऽइतियतउपसाऽइपयमुत्येदतीत्नुहेकस्राहुः
स्मययमातेतामपाःएवाङ्हाहुपस्मस्पयमनुघेदेत्तयोहासेतासद्वोःस्वयमातेताम्मन्याएतत्

४

।स्त्री:।।
८

सर्वश्रीणि नतथा कुर्य्याद् द्वानिवाऽस्य स्येतानिपत्नत्थ संभियादि सकायर्थैवाऽस्यङ्के
मै पवै न्यद्धे म्बिछ्रसः कुर्य्यात्लाह स्पघोवाव चितेग्निर्न्नि यायतेतद्देवेतासाथ सर्वे
साथ शिरः।।३१।।तदाहु:ब्रतिपश्चवोग्नाऽउपधीयन्तऽइतिपश्चोति न्वेवम्ब्रूया
त्पश्चोह्येतान्यसूनुपदधाति।।३२।।अथोऽएकऽइतिम्ब्रूयादविचितीयेद्वाऽस्य
वितियथ हीमाः सर्वाः प्रजावन्तायमुवाऽस्यग्निरस्येह सर्व्वेग्निश्चीयेततस्मा
देकऽइतिम्ब्रूयात्।।३३।।अथोद्वावितिम्ब्रूयाद्द्वावीऽइतीपञ्चासैतेमेहीमाः
सर्वाःप्रजावलोयन्त्वदृयेतघत्तपासेतन्त्मच्चायश्चसकामवन्तितस्माद्वाविति
म्ब्रूयात्।।३४।।अथयोगोविति म्ब्रूयादिमवैलोकागोय्येद्धि किञ्चगाछतीमैंसल्ल्

।स्त्री:।।
८

३१२ ३१४ ३

रा।।४ ष्वेदेवास्तादेवैतैर्भवति।। ब्राह्मण।।२।।प्र जापति ४

कान्नाहुतीम् उ लोकाऽ एषोग्निस्थितस्तस्मा को चिति मन्त्रयात् ।।३।। पातदाहुत्वा क
स्मै कामायाग्निश्चीयत इति सुपर्णो मा त्वं त्वादिवे प्रसादित्युहैव आहुरेन्तत्याधि
याद् एते द्वे रूपे कृत्वा प्रा।।३।। प्रजापतिरनन्वेत द्वे रूपे कृत्वा प्रजापतिर्देवान् सृजते
ते द्वे रूपे कृत्वा देवा अमृता अभवंस्तद्देवैते न प्राणु अमवन्यत्प्रजापतिर्वा इदमग्र
आसीत् एक एव सोकामयत स्यां प्रजायेयेति सोश्राम्यत्स तपोतप्यत तस्माच्छ्रा
न्तात्तेपानादापोसृज्यन्त तस्मात् पुरुषात्तप्तादापो जायन्ते ।।१।। आपोब्रुवन्नाचं
यत्वेवा मे किं वयं भूमि ता अश्राम्यत्ताः अतप्यन्त ताः फेनमसृजन्त तस्माद्दपा तप्ता
नां फेनो जायते ।।२।। फेनोऽब्रवीत् किं भवानीति तपत्स्वेत्ययमब्रवीत् सोतप्यत

४मि ७४ त

समुद्रमसृजत तेनैवैकेन स्तपत्यते यदपद्योचे समानः प्रवर्तते स यदेवापसृप्यते मेदे

वतन्यति ॥ २ ॥ स इदमस्त्रावीत्काहस्मैवानीति तत्पञ्चास्ये तस्मात्तदी सा तपत्यते सा

सिकता ८ स्त्रसृजैतेनेद्धेम तपत्यते यदेनाधि हेषन्निति तस्माद्य यपिस मात्रौर्नवि

ष्ठवन्ति सिकतामेवैनेन वत्यतावन्तुते ह स्माह स्त्रवानिष्कह स्तवानीति ॥ ४ ॥ सिकता

भ्यः शर्करामसृजत तस्मात्सिकता शर्करैवान्ततो भवति शर्करा या अश्मानं त

स्माच्छर्करा अश्मैवान्ततो भवत्यश्मनोयस्तस्मादश्मनोयो ध्मायं सो हिरण्यं त

स्मादयो बहु ध्मातं हिरण्यसंकाशमिवैव भवति ॥ ५ ॥ तद्यदसृजताक्षरच

त यदक्षरत्तस्मादक्षरं यदष्टौ कृत्वोऽक्षरत्सैवाष्टाक्षरा गायत्र्यभवत् ॥

॥श्रीः॥ ८

श्रीः॥ ८

तातर

स्वनू ब्राऽऽह्मण प्रतिष्ठितातद्भूमिरभवत्तामप्रथयत्साप्रथिव्यभवत्तस्यांप्रति
ष्ठायांभूतानिचभूतानांचपतिः संवत्सरायादीक्षन्तभूतानांपतिर्गृहपतिरा
त्रा।३३ सीदुषाः पत्नी॥७॥ तद्यानितानिभूतान्यृतवस्तेऽथयः सभूतानांपतिः संवत्सरः
सोऽथयासोषाः पत्न्यौषसी सातानीमानिभूतानिचभूतानांपतिः संवत्सरउषसि
त्रा।३५ रेतोसिञ्चन्त्संवत्सरेकुमारोऽजायतसोरोदीत्॥८॥ तंप्रजापतिरब्रवीत्कुमारकिंरो
दिषियच्छ्रमात्तपसोधिजातोसीतिसोब्रवीदनपहतपाप्मावाअस्म्यहितना
मानाममेधेहीतितस्मात्पुत्रस्यजातस्यनामकुर्यात्पाप्मानमेवास्यतदपहन्त्यपिद्वि
तीयमपितृतीयमभिपूर्वमेवास्यतत्पाप्मानमपहन्ति॥९॥ तमब्रवीद्रुद्रोसीतितद्यद्

प१ सं४ त्रा।५२ त्रि।६२

10
रा श्री॰ ॥
१०

स्य तन्नामकरणादग्निस्तद्रूपमभवदग्निर्वै रुद्रो यदरोदीत्तस्माद्रुद्रः सोऽब्रवी
ज्ज्यायान्वा अतोऽस्मि धेह्येव मे नामेति ॥ ॥ तमब्रवीत्सर्वोऽसीति तद्यदस्य
तन्नामाकरोदापस्तद्रूपमभवन्नापो वै सर्वोऽद्भ्यो हीदं सर्वं जायते सोऽब्र
वीज्ज्यायान्वा अतोऽस्मि धेह्येव मे नामेति ॥११॥ तमब्रवीत्पशुपतिरसीति तद्य
दस्य तन्नामाकरोदोषधयस्तद्रूपमभवन्नोषधयो वै पशुपतिस्तस्माद्यदा पश
वः ओषधीर्लभन्तेऽथ पतीयन्ति सोऽब्रवीज्ज्यायान्वा अतोऽस्मि धेह्येव मे नामेति
॥१२॥ तमब्रवीदुग्रोऽसीति तद्यदस्य तन्नामाकरोद्वायुस्तद्रूपमभवद्वायुर्वा उ
ग्रस्तस्माद्यदा बलवद्वात्युग्रो वातीत्याहुः सोऽब्रवीज्ज्यायान्वा अतोऽस्मि

द्वी
द्वी २

रा श्री॰ ॥
१०

स्मा १

धेह्येव मे नामेति ॥१३॥ तमब्रवीदशनिरसीति तद्यदस्यैतन्नामाकरोद्विद्युत्तद्रूप
मभवद्विद्युद्वा ऽअशनिर्यं ह्यशनिर्हन्ति विद्युदेनमवधीदित्याहुः सोब्रवीज्ज्यायान्वा ऽ
अतोस्मि धेह्येव मे नामेति ॥१४॥ तमब्रवीद्भवोसीति तद्यदस्यैतन्नामाकरोत्पर्जन्य
स्तद्रूपमभवत्पर्जन्यो वै भवः पर्जन्याद्धीदं सर्वं भवति सोब्रवीज्ज्यायान्वा ऽअतो
स्मि धेह्येव मे नामेति ॥१५॥ तमब्रवीन्महान्देवोसीति तद्यदस्यैतन्नामाकरोच्चन्द्र
मास्तद्रूपमभवत्प्रजापतिर्वै चन्द्रमाः प्रजापतिर्वै महान्देवः सोब्रवीज्ज्यायान्वा ऽ
अतोस्मि धेह्येव मे नामेति ॥१६॥ तमब्रवीदीशानोसीति तद्यदस्यैतन्नामाकरोदा
दित्यस्तद्रूपमभवदादित्यो वा ऽईशान ऽआदित्यो ह्यस्य सर्वस्येष्टे सोब्रवीदेतावान्वै

।श्रीः। ११

।श्रीः। ११

क्षिमामेतः पत्रो नाम धाद्रुति ॥११॥ गालान्येता न्यसा वज्रिन नृपात्मी कुमः चोनवमः
से वागेनस्थिरत्न ॥१२॥ यद्देवा स्वावगिन नृपात्मपा सान्तस्त्रा गायत्रीन स्यादादशगोय
त्रीनिनितिसो यद्रूमा मेनो नृपात्मपनु प्राविशन्नवा ऽभिजिन्नुमानमिवपन्हेयेतान्ये श्यश
चास्य नृपात्मी च श्रेपन्ये तानि हि नृपात्मपनु प्राविशेत ॥१८॥ तमेतच्छ संव
त्सरऽ एव विनुयात्स न्वत्सरे नुभ्रू याद्वयावित्युहेक ऽत्राहुः संवत्सरे वैतद्रतोसि
स्वत्सरसंवत्सरे कुमारे जायततस्मा द्वयोर्न वा चनुयाद्वयो पनुभ्रू पावि
ति संवत्सरे त्वेव विनुयात्संवत्सरे नुभ्रू याघद्वावयेतः सिन्नतदेव जायते तत्तो
विच्छिन्न पामारामेयवद्रमानश्च योतस्मात्संवत्सर ऽ एव विनुयात्संवत्सरे नुभ्रू यात

स्य । विहासा नामकेतोनिधाम्नानमेवास्यतद्पहन्ति चित्रनामानद्रुवोतिचित्रोसी
तिसर्वाणिहिचित्राण्यग्निः ॥२०॥ ॥ब्राह्मणम् ॥३॥ प्रथमोध्यायः ॥ ॥प्रजाप
तिरग्निरूपाण्यभ्यध्यायत्सोऽग्निरूपाण्यनुप्राविशत् । स आसीत मन्त्रेच्छत्स
ग्निरेवेदं नु वै मा पिता प्रजापतिर्निच्छतिहन्तेतद्रूपमसानि यन्मा ऽएवं न वेदेति ॥१॥
सऽएतान्पञ्चपशून्पुरुषमश्वङ्गामविमजं यदपश्यत्तस्मादेते पशवः ॥२॥
सऽएतान्पञ्चपशून्प्राविशत्स ऽएतत्पञ्च पशवोऽभवत्तमु वै प्रजापतिरन्वैच्छ
त् ॥३॥ सऽएतान्पञ्चपशून्नैक्षत यदपश्यत्तस्मादेते पशवस्तेष्वेनमपश्यत्तस्मादु वेते
पशवः ॥४॥ सऽएनास्ते तामि त्याऽग्निर्निमानेऽतात्मानमन्निसंख्येनविधेयावाऽग्निः

नपरश्व ४ (:।३१

समिद्धो दीप्यतऽएवमेषा श्चन्नु द्दी प्यते यथाग्नेर्द्धूमऽउदयतऽएवमेवामूष्मा
दतिष्ठ याग्निरन्न्या हितेन्द्द हत्येवमव्याप्सति यथाग्नेर्भस्म सीदत्येवमेवीपुत्रीम
12 थऽसीदतीमे वाऽअग्निनि माने वात्मा नमप्निसैत्का वाऽइति तान्ना नाद्ध्वताप्यऽ
श्चालि सतधेष्वकर्म्मेणीपुनुबेघातुणाम स्वमेन्न्र्मघतेन्त्वाप्समविमान्नेयम
श्री॥ क्षिम्श्री॥४॥स्ऽएन्तता॥नान्नावाऽइदन्न्द वताप्यऽश्चालिप्येग्नेद्वेहृ रूपाणि॥ कामय श्री॥
१२ त्नैनानग्निभ्यः कामा यातनाऽइति तानग्निभ्यः कामायातन तत यदग्निभ्यऽ १२
ति स्महनिष्वग्निरूपाण्यप्य घ्वाय्यदघयत्वामायेति कामेन घ्वाल नततानाप्रीतान्यपि श्री२
ग्निहृतानुपविश्यानीत्वा समग्नप यत्नु॥६॥सऽएन्सतप्यावे श्च्सीसंस्य व्यास्विमि

मास्त्वाः शीर्षन्तु हे नथो वो ह्येवोपदधा ऽ इतिसथो वो ह्येवोत्यत्वोपा यत्नोद्यत न
रो कु सिन्धा वृष्पासु प्राणा वपदजेनयद्गु थ्र सन स्थापयन्नेन्मेयजेह्यो ह्ये हे ह्योस
दित्या त्मा वै यशोनेन्मेयमात्मा हि ह्ये ह्योसदित्यतेनयमुनेस्थात त्प्रजापतिरप
यद्वयतस्यान्नेन नेन्नपर्यैत ॥७॥ स ऽ एनस्तनायमिमात्मानमप्सु प्रापि प्रवन्नमभि
छानीतिनमन्वेश्छन्तपदेयामप्सुप्रविज्ञानीं प्रत्यतिष्ठत्ता ऽ अपः समनन्दयय
स्यान्नामन्दनन्तुनयथ्र सम्न्नत्यमदश्वापश्वेष्यकामन्वयोत्तस्मादे तदुनयमिष
कानवति मर्च्चायश्वा ॥८॥ स ऽ एनस्तयदिवा ऽ इदमित्थमेवसदात्मानमातिसंस्कवि
व्यमत्यः कुणपोनयहत्वेपाप्मानंविद्यामिहन्तेनद्यितनायचानीतितदग्निमापद्य

ताभ्रवन्ति घाञ्चु ता पशोः कुर्वैन्त्यथो हत पन्त्येद्वा॥ तथा स्ताः स्त्रियं एता नि

त्वदेनद मृतमकनोदितद्वैहविन मृतस्यवति यदग्निनाप्यचन्त्रितस्मादग्निनेव स

काः पवन्त्यमृताः एवैनास्तत्कुर्वन्ति॥ ८॥ न वा इदिश्वापशुनापश्यात्तस्मादिस

13 कास्तस्मादिश्वेव पशु नेसकाः कुर्य्यादनिस्यको हैतानि पशुशीर्षाण्यप

श्रीः॥ यानि तानि कुसिन्यान्येतास्ताः पश्यचितयस्तघत्यशुशीर्षाण्यपधाय चि

२३ नोति चिनोत्येतैव तच्छीर्षाणि तानि कुसिन्द्यानि सन्दधाति॥ ९॥ तः एतेस श्रीः॥

र्वे पशवो यदग्निस्तस्मादग्नौ पशवो रमन्ते पशुमिव तत्य एवोवाच मनेत २३

स्माघस्य पश्यवो नवविततस्मिन्न गिनाधीयते तेन हैष्यवतत्य एव सातोवेप्र

जापतिरग्निर्यजमानवत॥ १२॥ सहैक आहु सर्वैः पशुभिश्चयेतवेति

ऽरेतेनत्रसृष्टेः प्रजापतिरयन्दपततेद्वाप्लेनन्नैपर्य्येऽप्यत्तयदेतेनत्रसृष्टेर्नेऽ
तद्देवाग्नेर्नपनिप्रायादितिनतथाकुर्य्याद्देवानान्नादितादियादद्योपयस्त
दियादद्योकिन्ततःसम्प्रवेदतान्निबाःऽएतत्कुसिन्धान्योतान्निबतीःसम्प्रयतितस्मा
त्तथानकुर्य्यात्॥१३॥ यद्वैवेतान्यमृनालन्तत्।ऽआयतनमेवैतदग्नयेकरोतिन
ह्यनायतने कृश्वनन्नमतेन्नैद्याःऽआपतनेकृदेतत्पुरस्तान्निदधातितदेनेपश्य
न्नग्निरुपावर्त्तते॥१४॥पुनुर्ब्रोश्वागोनविच्रह्नानवन्योतावन्नोवैसर्वपश्वोने वाऽ५३
पश्यवस्तथावदन्नेदेतत्पुरस्तान्निदधातितदेनेपश्यन्नग्निरुपावर्त्तते॥१५॥
पश्चनबन्नोपश्चघतेग्नयोपदेतान्नियतेयस्तेषोऽएतत्पश्चादपतेनानिनिदधाति

शिार३

15

॥ श्रीः ॥
१४

तदेनैपश्यन्नाग्निमुपावर्त्तते ॥ दातव्यदग्निष्व्याऽ इति तावद्बह्वाद्ये तेनये
यदेताञ्श्चितुर्योयथत्का मायेति यथातज्ञाममापुष्या यजमानोयत्का
मऽ एतत्कर्म्म कुरुते ॥ ७ ॥ पुनर्नवं प्रथममाजायते पुनर्जा हि प्रथमः पश्च
नामथाथ्र्वेपु नर्नवं छन्दः श्वोपगामश्व छ्यनुगोनथाविद्धं छन्द
विनथाजमविथ छन्दजस्तदेनाञ्चयथापूर्वे यथाश्वत्ममालज्जते ॥ ८ ॥ ते
बौधिरामानय नाःस्युः । पुनर्नवसाध्वर्षिष्ठा यदृसी यस्य यदृसीयसीतय
थारूपंपश्नाथनश्चीनाः कुनोत्यपापवत्सपसाधसर्वे द्वे वसमाः स्युः सर्वे
सहप्रध्यः सर्वे द्वे ते समाः सर्वे सहप्राऽ ऽग्नयोऽयुज्यन्ते छ्युयुज्यन्ते नसमा

श्रीः ॥
१४

59

स्तेन सहस्मा॥ गार्हात दाहुः॥ कयमेस्य बोग्निः पश्चेसपः सह्येः पशुश्चारम्भान्नवतीति
पुरोडाशकपालेषु न्वे वा प्यजते ऽइयं प्रथमा मन्त्रयो स्वकाय घत्यशु मात्तनतेते
नपश्चि स्वकप्यजते य यद्धूपामनितो हिनत्यपश्वकत्तौन वतस्ते नाहिनत्यपि स्वकाप्यजते
यवद्धिश्चमो पूपः पवि चयस्तेन धानस्पत्ये स्वकाप्यजते च यद जुष्प्रो न्सत्यः पुरो
डाशास्तेनान्नेष पश्चमीस्वकाप्यजते। एवमुत्तहास्य बोग्निः पश्चे सकः सद्धैः पशुश्चान्
म्भान्नवति॥२॥ इति ब्राह्मणं तुरीयं ४ यातिः सामिधेन्यो। स्वचतुर्विंश ४ … द्वादश मासो वे
संवत्सरः संवत्सरो ग्निर्वैश्वानरो ग्निर्वैश्वानरोऽवत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्समिन्धे॥२१॥
यद्वेव चतुर्विंशं यति। चतुर्विंश २४ त्यक्षरा वै गायत्री गायत्रो ग्निर्यावानग्निर्यावा

श्रीः॥ १५ 15

न्वस्यैतन्मात्रातावतैवैनमेतत्समिन्धे ॥२२॥ यद्वेव चतुर्विंशत्यातिः चतुर्विंशो वै
पुरुषो दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पाद्या द्वे अक्षिणी च त्वावार्ध्येदाङ्गानि पुरुषः प्रजापतिः प्रजा
पतिरग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्समिन्धे ॥२३॥ उत ते गा
यत्रीस्त्वत्रिष्टुभश्चान्वाह । प्राणो गायत्र्यात्मा त्रिष्टुप्प्राणमेवास्य गायत्र्याग्निः समि
न्धे आत्मानं त्रिष्टुभा ... त्रिष्टुभौ नवत्यभितो गायत्र्यो मध्ये ह्ययमात्माभि
तः प्राणा नूयसीः पुरस्ताद्गायत्रीरन्वाह कनीयसीरुपरिष्टात्त्रिष्टुभः सो ह्ययमुत्त
स्तात्प्राणाः कनीयांश्च सत्त्वपरिष्टात् ॥२४॥ सोऽन्वाह समास्त्वाग्न ऋतवो वर्धयन्त्वि
ति प्रजापतिर्विस्रस्तः संवत्सरं अग्निः समदधात् मम्धर्घामत्माभितः स समिन्धस्तानि

श्रीः॥ १५

वी १

त त्सं वत्सर २७ अन्नवृयो धानि सत्येति । सवे त्सरा स्वन्वर्षयश्च सत्यानि वर्द्धयन्त्वित्येवं

र्मा सति मिन्त्स्येति ॥ २९ ॥ स ऽएतां ऽअपश्यत् । समस्त्वाग्न ऽऋतवो वर्द्धयन्त्विति
स मा ऽऋतवश्चाग्न ऽऋतवः संवत्सरो वर्द्धयन्त्वित्येतत्सन्दिग्धेन दीदिहीत्यो च नेनेत्येतत्सैवा ऽआ
दित्या दिव्येन चनेन नसन्दीदिहीत्येतद्धि स्वा ऽआशा ऽअप्रदिशश्च तस्र ऽइ
ति सर्वा ऽआशा इति प्रदिशश्चतस्र ऽइत्येतत् ॥ ३० ॥ स ऽएतां ऽएकविंश्याक ध्या न ॥ ए
नमेवाग्निं चयेतमेव संस्कुर्यादेतथ संदध्यादेतकेन येता ऽअग्नेयः प्राजापत्या
य दाग्नि सपश्यत्तेनाग्नेय्या यत् प्रजापतिः सोमेन्द्यते न प्राजापत्याः ॥ ३१ ॥ द्वादशा
प्रिया । द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा ताव
ते वैनमेतदाप्नोति ॥ ३२ ॥ षड्विंश्व द्वादशा द्वादशान्युपाद्वे जगती येद्वे जगत्यस्या

सि२

16

रा श्रीः ॥ १६

छं हीदं सर्वं जगदिदमु वाऽ अग्निं नस्यैष हि सर्वो ग्निश्चीयते यावानग्निर्यावत्य
स्य मात्रा तावतैवैनमेतदा प्रीणाति ॥ २६ ॥ येद्वेव द्वादश द्वादशान्युष्टुभो जगती ज
गतीं सर्वाणि छन्दांसि सर्वाणि छन्दांसि प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्या
वत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदा प्रीणाति ॥ २० ॥ ताऽ एता ॐ द्वौ त्रयस्य समिधो भवन्
ति । प्रजापतिं विस्रस्तं यत्राग्निः समदधात्तमब्रवीधामत्सम्मिताऽ आपि प्रवस्त्वा
नि मा प्रीणीहीति ॥ २१ ॥ सऽ एता ऽ अपश्यद्द्वौ त्रयस्य समिधो भवन्तीत्युद्धेद्वौ ह्ये
तस्य समिद्धस्य समिधो भवन्त्यत्र द्वौ सुष्कारौ चत्वारि व्यग्नेनिरुद्धौ नि ह्येतस्य सु
कारौ हौ चत्वारि व्याहृतीर्थ मिमवन्ति चतुर्गमानमेतिवीर्येवत्वमेवैतत्सुप्रतीक

रा श्रीः ॥ १६

स्यतिसंधेतो वा ऽ अग्निः सुप्रतीकः सेनानीरिति यदेनं सेनानयतीति तेनास्यैष सूनुः ॥ २२॥
तो ऽ एताः एकघ्याकध्यानाः एतमेवाप्ति यथे तेमेवसंस्कुर्याद्देतथ्सन्दध्यादेतेऽजि
नैत्ता, आग्नेय्यः प्राजापत्या यदग्निं चयति तेनाग्नेय्यो यत्प्रजापतिमाप्रीणा
ति तेन प्राजापत्याः ॥ २३॥ तद्विश्वमाद्विश्वमपश्यत् विश्वमान्सर्वाद्विश्वमाप्रीणाति स्छ
न्दाथं स्वधायान्यस्याद्यातमेगानि विश्वमाप्रीणातान्यस्यैतानि नाप्रीणाति ॥ २४॥
वैश्वानरः पशुपुरोडाशो वैश्वानरो वै सर्वेऽग्नयः सर्वेषामग्नीनामुपाप्त्यै ऽ उपाद्य यो २
धूवे वैश्वानरः ऋतवो हैते यदेताश्चितयोऽग्नयो वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरो वै
श्वानरो यदग्नयः इति स्यादिति तद्द्वयं द्वादशकपालो द्वादश मासाः संवत्सरः संव

 ऋतव

हितानि

तस्मो वैश्वानरऽ आग्नेय्यायाऽप्यानुवाक्याऽ अग्निरूपाणामुपाप्त्यै कामवत्यः कामा

नामुपाप्त्यै ॥३६॥ तद्धैकऽ न्यैवैतानि पशुशीर्षाणि विल्वाप्य दधत्युनेयेनैते पश

वऽ इति ते हते मर्त्याः कुणपाः सम्भवन्त्यनाप्रीतानि तद्धतथाबाढः सोऽस्य सामेतव

स्यापद्युः सहास्मिन्पशुऽ एव तत्तोमनाव ॥३७॥ हिरण्मयान्यु हैके कुर्वन्त्यमृतसक्लो

इति ह वदन्तस्तोहताऽ अन्नेते स्वकानहितानि पशुशीर्षाणि ॥३८॥ मृन्मयान्यु हैके कुर्व

न्त्युत्सन्नावाऽ एते पशवो यद्धि किञ्चोत्सन्नमिथुनस्य सद्वै स्यपप्रति रूपात यत्रैते पशवो

गतास्ततऽ एनानविन्दन्नामऽ इति न तथा कुर्याच्चोवाऽ एते नामावृतस्त्वमत्रास्ता

त्वनविन्दितस्येतऽ उत्सन्नाः स्युः सऽ एतानेव पञ्च पशून्नालमेत यावदस्य वशः स्यात्तां

पैशु २ 17 ।श्रीः॥ २ पैशु १ ।श्रीः॥ २ न्यु४

८२

न्द्रे तान्प्रजापतिः प्रथमं मालभते श्यणा पशोः सायकायनोन्वमोथ हस्मैतानेवालभेत ॥
लभते न्वैष्येत हीमो द्वावेवालभते प्राजापत्यमश्वत्वाय ऽश्वतयो नृतो मैत्राह्मणमु ल्स २
पेते ॥ ३१ ॥ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ कौत्तिका ॥ ११० ॥ ॥ प्राजाप
नकाऽऽलभते । प्रजापतिरग्निं सृष्ट्वाग्निं नभवन्तद्यदेतमालभते तद्देवाग्नेन
न्त्रमप्येतीति ॥ १ ॥ श्यामो भवति द्वे वा अग्नेर्वा रूपा म ह्रस्व लोमानि शुक्लानि च कृष्णानि
च द्वन्द्वं मिथुनं प्रजननं वेदस्य प्राजापत्यं च तूपरं तूपरो ह्य भवति तूपरो हि प्रजापतिः ॥
॥ २ ॥ तस्यैकविंशतिः सामिधेन्यो । द्वादश मासाः पञ्चर्तवस्त्रय इमे लोका असा
वादित्य एकविंशोऽथ प्रजापतिः प्रजापतिनाग्निमेवाग्निमाप्नोत्यथ समा स १

(:।३४ (ट१ (म्र४

चा तावतैवैनमेतत्समिन्धे ॥३॥ षड्ढ वै कपिष्ठ सातितिसे कपिष्ठ ध्यो वै पुरुषो दश
हस्त्यः अङ्गुलयो दश शाखा घा आत्मे कपिष्ठ ध्यः पुरुषः प्रजापतिः प्रजापतिर
18 ग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्समिन्धे ॥४॥ उष्णिग्गायत्री
पश्ची॥ श्वत्रिष्टुबनुष्टान्त्वाह । तासामुष्कोमन्युतुष्मन्वेवान्व्र चषहिरण्यगर्भ वत्स
२८ वाममाधाव यति प्रजापतिर्वै हिरण्यगर्भः प्रजापतिरग्निर्द्वादशाप्रियस्तास सप्त्री॥ २८
मुष्कोमन्युतुष्मन्वेवान्व्र वै प्राजापत्यः पशुपुरोडाशो वा एव वपशो ... पुरः
पुरोडाशाश्च द्वादश कपालो द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः कुल
त्मो याजमानुशाकप्पाः को हि प्रजापतिः ॥५॥ अथैते मायवेनियुत्वते शुक्लान्

(:।ता

त्रा३२ त:२ ति॥३४

यत्तमालभन्ते प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वानुव्यैक्षत तस्यात्पानन्देनेतः पश्चापतं सो त्रासा०
जः शुक्रः स्वरूपेनोल्पसु पभव इमो वेनुतोघा वानुवैनससत्तावानात्मातयदेतम
लभन्ते तदेवागनेनत्रपश्येति शुक्लो भवति शुक्ल इव हि तस्त्रूपेनाभवति तूपर इव हि
तेता घायवेन भवति प्राणो वै घायुर्नियुत्वान्ते न वत्स्युदानो वै नियुतः प्राणोदाना
वि वास्मिन्नेतद्दधाति ॥ ६ ॥ यद्वेवैतं घायवे नियुत्वते । शुक्लं तूपर मालभन्ते प्र
जापतिं वि स्रस्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्स यो ऽस्मात्प्राणो मध्यत उदक्रामत्तम
स्मिन्नेतेन पशुना दधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधाति वायवे भवति प्राणो वै वायु
र्नियुत्वान्ते न वत्स्युदानो वै नियुतः प्राणोदानावेवास्मिन्नेतद्दधाति शुक्लो भव

ति॥३९ त्रा॥३

॥ श्री ॥ १९

तिसृ क्षोहि ग्वायुस्तूपनोसवतितूपवोहिग्वापुः ॥ ७ ॥ नस्यदमासामिधेन्यः सत
दसोविसम्वत्सरो द्वादशमासाः पश्चर्तवः सेष्टसनः प्रजापतिः प्रजापतिर्वोवान
निर्ध्यावत्सस्य मात्राताव तैवैनमेतत्समिन्धे ॥ ८ ॥ एह्ववसमदमासपूर्दविपुत
वादसप्राणानाव त्वाप्ये ऊन्यामापश्चदसोग्रीवाः वाउस्यः श्रिनः समदश्रोपु
रुः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्ध्यावानगिनध्यावत्सस्य मात्राताव तैवैनमेतत्समि
न्धे ॥ ९ ॥ उन्याग्गापश्री श्वव्रिसुपस्यान्वाहतासासुक्षोस्यसुतुहन्धेवान्ध्व
ददमाप्यप्राता सामसुक्षोवस्युतुहन्धेवान्ध्व प्राजापत्यः पशुपुवोऽश्रोब्रोसव
मऽउपातऽइति हस्माह माहित्थिर्थ्येश्चानड्वाः प्राजापत्यध्यशावाहस्येति ॥ १० ॥

॥ श्रीः ॥ १९

यद्वेवैष वायव्यः पशुर्भवति प्राजापत्यः पशुपुरोडाशो ऽर्द्धं ह प्रजापतेर्वायुरर्द्धं प्र
जापतिस्तद्यदुभौ वायव्यौ स्यातामुभौ वा प्राजापत्यावर्द्धं हैवास्य कृतं स्यान्ना
र्द्धमथ यद्वायव्यः पशुर्भवति प्राजापत्यः पशुपुरोडाशो यदेवास्यात्र निहितं तत्सर्वं कृत्स्नं प्र
जापतिं संस्करोति ॥११॥ यद्वेव वायव्यः पशुर्भवति प्राजापत्यः पशुपुरोडाशः
प्रजापतिं विस्रस्तं देवाः समस्कुर्वंस्तस्य यो ऽस्मात्प्राणो मध्यत उदक्रामत्तस्मि
न्नेतेन पशुनादधुर्यदस्य ते न पुरोडाशेनात्मानं समस्कुर्वंस्तस्मात्प्राजापत्यो म ४
न्वयीति प्रजापतिर्ह्यात्मा द्वादशकपालो द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः
कद्वत्यौ याज्यानुवाक्ये को हि प्रजापतिः ॥१२॥ त ष द्वा पां पुरस्ताज्जुहोति । रं.१ए

त्यो शान्नुपानुवाक्यः स्नुः शुक्लरूपाणामुपास्यै नियुत्व २

इ२ प्र१ (ति)५९ प्र२

वायं पुत्र[illegible]स्तात्प्राणास्तास्मिन्नेतद्दघा[illegible]य यदे तेन मद्धातश्चरान्तिमद्धातोद्य
यमात्माय यद्दविश्वोपविस्सायुनान्तियः एवायमुपविस्सा त्प्राणास्तास्मिन्नेतद्दघाति
शुक्लंवं त्यो पदे वनियुत्वद्दूपन्तस्यो पास्यै ॥१३॥ तद्दु वाऽआहुः [illegible]पयाऽएवं शुक्लव
त्यो स्यातामेताव द्वेषशोशुक्लयद्दपाशुक्लवत्यो नियुत्वत्यो हविश्वोव देव नियु
श्रीः॥ २० त्वद्दूपेतस्यो पाथ्याऽइति ॥१४॥ यद्द्वे वेतं पशुमालभन्ताए तस्मिन्नूपशोसद्योप श्रीः॥ २०
स्नाथरूपीयन्नूयवोलप्सुदीतत्सुत्तु वसन्नूपं नूपवोहितलप्सुदीपुनुवोयन्नूपनः के
सरवोत्तदरवरूपीन्नूपवोहिकेसरवान श्वोपदस्तराफस्त मीनूपमनूसाध्यफोहि
गोरपयदस्यावेविवशफात्तदवेनूपयद[illegible]जस्तदजस्पतथदेतमालभन्तेतेन

स्न२

वा १ म १ (रा।५४

वासैते संघेन श्रा॥ ३॥ श्रालभ्याः वन्त्यतोयत मदस्य कर्मोपकल्पेनैते वा पुश्च पश्चव ऽ एव वा प्र
जापत्यऽ एव वा नि युत्वतीय ॥ ४ ॥ पौर्णमास्या मालभेत ता ऽ माव्वास्यायामालभेतेत्युहृ
क ऽ आहु सौवै चन्द्र: प्रजापति: स ऽ एताः पशु ताभिर् हसतितद्ध प्रजापतिपशुन्त्समालभते
यन्वा ऽ दित्याः ॥ ५ ॥ तद्ध पौर्णमास्यामेवालभेतेति वै चन्द्रः पशुस्तान्देवाः पौर्णमास्यामालभन्त पौ
र्णन्देवा ऽ आलभन्तेतद्य न मालभन्ता ऽ इतितस्मात्पौर्णमास्यां यद्व पौर्णमास्यां पौर्णमास
ह वा ऽ प्रथमा ह्युवास तेद्धु व पौर्णमास्या ॥ ६ ॥ तद्ध फाल्गुन्यामेवालभेत एषा ह संवत्सरस्य प्र
थमा रात्रिर्यत्फाल्गुनी पौर्णमासी योत्तरैनुबोत्तमा या पूर्वैष मुखत ऽ एव तत्संवत्सरमालभ
ते ॥ ७ ॥ स वा ऽ इष्ट्वे व पौर्णमासेनाथ पशुमालभेत पौर्णमासेन वा ऽ इन्द्रो वृत्रं पाप्मानन्थ

स्मा २ (ना।५१ (मे वा ए २

तत्कर्म्मोऽप्रमत्तं तथैवैतद्यजमानः पौर्णमासेनैव वृत्रं पाप्मानं हत्वाऽपहतपाप्मा

त्वाऽपहतपाप्मैतत्कर्म्माऽऽरभते ॥ २१ ॥ स तद्वा उपांशु यजुषा नेत्यात् तद्धैते प्रजापतिः प्र
जाः कूर्म्मो भूत्वा तद्धत्रा तद्धैवैवासानि कुर्वन्निव तस्माद्युपांशु ॥ २२ ॥ यद्वेवोपांशु
प्राजापत्यं वा ऽ एतत्कर्म्म प्रजापतिर्ह्येतेन कूर्म्मेणावतनेतानि कुर्वन्वै प्रजापतिः ॥ २३ ॥
यद्वेवोपांशु नेतो वा अन्यत्र यज्ञ ऽ उपांशु यज्ञो वै रेतः सिच्यते चोपांशु वै रेतो ऽ भ्यो हविर्नेतावनि
रुक्तं ॥ २४ ॥ स तस्मादुपांशु सञ्चरति । प्राजापत्यमेतदहर्यद्वा एतत्प्राजापत्यमेत
त्कर्म्म यदुखा प्राजापत्यो ऽ एव तदहन्प्राजापत्यं कर्म्म करोतीति ॥ २५ ॥ यद्वेवासकायो ऽ प
द्येत तस्मा च्याल्लस्य पदस्य काय एतदारभ्य दुखां पद्ये सत्यवतत्य करोतीति ॥ २६ ॥ यद्वेवास
काय ॥ मसकायाऽऽवा निधि ह्यो ऽ उह्नीति नश्चीनास्ना तद्यतु भवतस्य ऽ ओं छोसदसा

श्रीः ॥ २१

श्रीः ॥ २२

व स्मकायामेव तदस्मैकाङ्कुरुते ॥ २५ ॥ अमावास्यायान्दीक्षते ऽमावास्यायै वा अधियज्ञ
स्तायते यतो यज्ञस्तायते ततो यज्ञन्तनयानीति ॥ २६ ॥ यद्वेवामावास्यायां दीक्षते ऽमावास्यायां वा एत या२
न्दूतमात्मानं सिञ्चति स सुत्वा प्राञ्चो नो यदीक्षते तस्मा ऽएतं पुनस्त्वा लोकङ्कुरुते यदि इन्हि
तोऽनुवर्तितं कृतं लोकमभिजायते तस्मादाहुः कृतं भुवनमभिजायत ऽइति ॥ २७ ॥ स यत्कुर्नी
तः सम्वत्सरं दीक्षितः स्यात् । स यदलोका ऽइव कानुपदध्यादिह स्का लोकं नेति विद्येत तं
यद्यभ्युपसो लोकान्कृत्वेष्टका नानुपदध्यात् स्लोका ऽइव का ऽस्यति विद्येत नाथ यदमावास्या
यान्दीक्षित्वामावास्यायाङ्क्रीणाति तद्यावन्तमेव लोकङ्कुरुते तावतीरिष्टकाः उपद
धात्यथ यास्य पू[illegible] येमा ॥ ॥ य न्दीक्षेत स यथैतिरश्ची यते ॥ २८ ॥ तदाहुः । यथा वत्स ऽएतस्याग्नेरि
ष्टकास्तावन्ति ऽऽ ये होतावन्ता ॥ ॥ सम्पद्यन्ते यथावान्स्यू हानि क्रयादहो निकपमस्यैते लोका ऽअ

न्त५ ५

नूपहितानवर्तीतिपक्षः ऽअमावास्यायान्तोनिह्त्यामावास्यायां कृष्णप्रतिपत्तद्युर्वन्तमेवलो
कोक्तः नोतितावतीनिरूपकाः ऽउपदर्शात्ययथान्यूनंद्वौ निश्चयादहानितस्मिन्नेवकोष्ठेहुपु
नागिन्विनोतिकोहि चिनुयान्तचसावकाशः स्याधावन्तिवेसम्वत्सरस्यहोमात्राणितावत्य
श्रीः ॥ २२ ऽएतस्याग्नेनिरूपकाः ऽउपचत्रयोदशोमासस्त्रयोदशोवाः एवमासोयथान्यूनंद्वौनिश्चयादहानि श्रीः २२
तद्याः ऽअमूस्त्रयोदशस्यमासा इ स्यकास्तानिनस्यतेलोकाः ऽअनूपहितानवर्तितस्समाकी
काश्चेत्यकाश्चनवर्ति ॥२८॥ एतद्वैवैवप्रथमोयोहिमासी ॥ तस्यामयमुमालनेतयाप्रथ
माह्नकातस्यमुख्याथसस्फ्रन्तिपाप्रथमामावास्यातस्यान्द्रःन्यतः ऽएतद्वैयान्येवसम्व
त्सरस्यप्रथमान्यहानितान्यस्यतदानमेतेतानियतदाश्रो त्ययातः समयंदेवा ॥३०॥ तया

हुः कथमस्यैतत्कर्म्मसम्वत्सरमग्निमाप्नोति कथं सम्वत्सरेणाग्निनासम्पद्यतऽइ
त्येते वाऽअस्य पञ्चानामप्यष्टानाञ्चतुर्विंशश्शतिः सामिधेन्यो द्वादशाप्रियस्तत्सविंशं शदे
कादशानुयाजाऽएकादशोपयजस्तद्दशापञ्चाशत्॥३१॥ ततो या ष्ठा चत्वारिंशं तत्सा
ष्ठा चत्वारिंशं छन्दसां जगतीयम्वै जगत्यस्यां ह्यिदं सर्वं जगदियमु वाऽअग्नि
स्यै हि सर्वोऽग्निश्चीयते यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति॥३२॥ षष्ठे वा सा चत्वा
रिंशं शादसा चत्वारिंशं छन्दसां नावै जगती जगती सर्वाणि छन्दांसि प्रजापतिः प्र
जापतिरग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति॥३३॥ अथ यत्पानन्दशा सादश्यानन्दे
नाधिराद्विनाऽग्निर्हृदयं हृदि यो दिशोऽग्निर्हृदयं प्राणाः प्राणाऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मा
त्रा तावत्तद्भवति॥३४॥ वपा पशुपुरोडाशौ स्त त्वष्टिः अस्थिमांसस्य हि मात्रा॥ तन्मासमा

सर्वालि दार्थवसि

प्नोति मासः ऽ आर्त्तवः ऽ ऋतुमाप्नोत्यृतुः सम्वत्सरं त्सम्वत्सरम् अग्निमाप्नोति ये च सम्व
श्री: ॥ २३ त्सरे कामाः ऽ अथ यदतोन्यद्यद्देव सम्वत्सरेण न तत् ॥ ३४ ॥ अथैतस्य प्राजापत्यस्यैक
विंशतिः सामिधेन्यो द्वादश प्रयाजास्त्रयस्त्रिंशद् एकादशानुयाजाः ऽ एकादशोप
यजस्त्वतीय चपस्ताथाः हूयां पशुपुरोऽडाशो हविस्त दस्मा यः पस्थाघाः त्सयोस्मा पश्वाधाति का
मो त्रैवतमाप्नोति द्यावापृथिवीयो तत्त्वष्टिः सर्वः ब स्यां कामो त्रैवतमाप्नोत्यथ यदतोन्य
घदेव सम्वत्सरेण न तत्त ॥ ३५ ॥ अथैतस्य नि तृतीयस्या स त्रदशसामिधेन्यो द्वाद श्री: ॥ २३
शाप्रियस्त्रदेकान्न त्रिंशदेकादशानुयाजाः ऽ एकादशोपयजस्तत्त्देवरूपस्थाघा हरूपा
पशुपुरोडाशो हविस्त त्वनुष्टुप्छन्दाः द्यावापृथिवीयो द्वौ स्विष्टकृतौ तदस्मा पश्वाध त्सये
स्मा पश्वाधाति कामो त्रैवतमाप्नोति वनस्पतिश्च वसा होमश्च तत्त्वष्टिः सर्वः ब स्य

क्रामोत्रैवतमाप्नोत्यापयदतोन्याघदेवसम्वत्सरेनेनन्नत्तदेवमुहास्यैतत्कर्म्मेसम्व
त्सरमग्निमाप्नोत्येवथ्रसम्वत्सरेनैाग्निनासम्पद्यते॥३॥तदाहुर्नैतस्यपशोः समि
त्पयजूंथ्रषिजुहुयान्नहव्यमूलेनावनुयमस्यवेयादानम्नोवा॥एष्णोग्नेःपशुर्यद्वस
र्मोदिवतानाथ्रसमिस्तयजूंथ्रषिसथ्रस्थावनेदानम्नेदेवताव्यवसृजानिनेयजूंथ्रस
थ्रस्थापयानीतिसवैसमेस्थापयेदेतेनपशुनेष्ट्वातत्प्रजापतिनपशपघेयेत्स्याग्नेरत्र
नपचैत्तस्मात्सथ्रस्थापयेयद्वसथ्रस्थापयतिप्राणाः॥एषपशुस्तस्ययदन्तिविधात्प्रा
णास्यतदन्तेनियाघह्वैप्राणास्यान्तरीयान्तता॥एवम्रियतेतस्मात्समेवस्थापयेदथा
ताभ्रतानामेवा॥३॥तदाहुर्नैतेनपशुनेष्ट्वापचितायीतनमाथ्रसमश्नीयान्नमिथु

ब्रा २

नत्तुपेयात्सूर्ये दीन्द्रावाऽएषपशुसनवक्रू मे वैतद्यदीन्द्रस्तऽउरूपिथ्ययीतयन्मार्थसम
स्तीयाधन्मिथुनमुपेयादितिनेत्त्वैवै भादीन्द्रानैवहि मे खल्वास्तिन ह्मग्रा। जिनमिसका
म्याऽएतांकुनुतेतस्मादुकाममेवोपयि थापीते तदुस ह्वे मन्त्रे पद्देते पशावतदस्पात्राम्हमान
श्री:॥ २४ चऋवतित धानिकानिचामघुनो ह्मनानिते भामस्य सर्व्वे बाजूमाथनन्म्यादि लमेतमि
थुनन्नुनोपेयात्पुनामैत्रावरुणोपेपयस्यायेतस्यापयि मन्धु:॥३४॥ तदाहु द्वैघादेतस्मिन्न्य श्री:॥ २४
होदन्द्विरलौन्मे न्मेयन्म्यज्ञोदन्द्विरलो सद्गुम्मल्पि आदि ह्यदन्द्विरता न्दधा द्वलवै सहो
पशस्तदस्य सर्वोपहोमिनज्ञियं भवतीति नतथा कुर्यादिस कामाम्याऽएतां कुनुतेन घ्ये स्य
कायामिद्राकायान्दधाग्नि हका दमुर्हेवदधा घदस्योपकल्पेत॥४०॥ ॥ब्राह्मणम्॥२॥

एतद्धै देवा अब्रुवँश्चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवँस्ते ऽचेतयमाना न
म्प्रजापतिनिमामप्रथमामथ्वस्वयमातृण्णा श्चितिमपश्यंस्तस्मात्ताम्प्रजापतिनोपद्
धाति॥ ॥ तमग्निरब्रवीदुपहमायानीति केनेति पशुभिरिति तेति थेति पशुभिस्वकयाः
तद्धवाचयेष्वावाव पशिव स्वकोयद्दूर्ध्वे स्वकात्तस्मात्प्रथमायेस्वयमातृण्णायाऽअनन्तर्हि
ताद्दूर्ध्वे स्वकोपधीयते तस्मादस्याऽअनन्तर्हिताऽऊर्ध्वा घयोनन्तर्हिताः पशवोऽनन्तर्हितो
ग्निरनन्तर्हितो ह्येषऽएतयोपेतत्॥ ॥ तेब्रुवँश्चेतयध्वमेवेति चितिमिच्छतेति वाव तद
ब्रुवन्निति तऽऊर्ध्वमिच्छतेति ते ऽचेतयमाना नामिन्द्राग्नी च विश्वकर्मा चान्तरिक्षाद्वि
तीयाथ स्वयमातृण्णाञ्चितिमपश्यंस्तस्मात्तामिन्द्राग्नि म्पाञ्च विश्वकर्मणा चोपदधाति

॥३॥ तान्वायुरब्रवीद्युयाहमायानीति केनेति दिग्भिरिति तथेति दिग्भ्यो निर्हृत तदुवा
च तस्माद्द्वितीयायै स्वयमातृण्णाया अन्तर्हिता दिग्भ्य उपधीयन्ते तस्मादन्तरिक्षा
दन्तर्हिता दिशो नान्तर्हितो वायुरन्तर्हितो ह्येभ्य एतानि देवत ॥४॥ ते ब्रुवैश्चेतय
ध्वमेवेति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवन्नितः ऊर्ध्वमिच्छतेति तेषाश्चेतं समानाना
म्परमे व्योमन्दिवं तृतीयायां स्वयमातृण्णायां चितिमपश्यंस्तस्मात्तं परमे व्योमन्नुपदधा
ति ॥५॥ तमसावादित्योऽब्रवीद्युयाहमायानीति केनेति लोकम्पृणयेति तथेति त्येवं वा
लोकम्पृणयात्मनोऽहेव तदुवाच तस्मात्तृतीया स्वयमातृण्णा नान्तर्हिता लोक
म्पृणायाऽउपधीयते तस्मादसावादित्यो नान्तर्हितो दिवो नान्तर्हितो ह्येभ्य एतया पेत ॥६॥

॥श्रीः॥ २५

तद्देतावावद्वेदिर्वृता॥ इदं श्रेष्ठं सद्धेमन्त्रेव न्यादिदं किं स्वते देवा स्वेषेयस्वा मुत्र वन्निमावा
वषेड्वृता॥ इदं श्रेष्ठं सद्धेम मूर्वन्नुपतज्ज्ञानीतयथायथा यमि ह ... प्यसामेतिते मुवेस्येत
यद्भूमिते ... चितिमिच्छतेतिवावतं भुवैस्तदिच्छतयथायमिहाप्यसामेतितेवा
तयमाननान्येवा द्वितीयांश्चितिमपश्यन्नत्रयस्वतुर्थीम॥७॥तेबुवानुपवयमायामेति
केनेतियदेभुलोके सूपेतितथेतितघद्वहेमध्ये प्रयाऽस्याचीनमन्वतिन्हातेनयेवाउ
पायंस्तदेनांद्वितीयाचितिनपश्यद्वहेमन्वतिन्हाय्याचीनन्दिवेस्तेनपेयंस्तदेवाचतु उपार्द्धं २
र्थीचितिः॥८॥तेयदभुवं। स्वेतयथामितिचितिमिच्छतेतिवावतदब्रुवन्न्यच्छेतयमाना
ऽपश्यंस्तस्माच्चितयः॥९॥प्रजापतिः प्रथमा चितिमपश्य॥ प्रजापतिरेवेतस्या ऽआर्षे

स्त १

ति ३ ष्टे ३

यन्देवाद्वितीयाश्चितिमपश्यन्देवाऽएवतस्याऽआर्षेयमिन्द्राग्नीचविश्वकर्माचतृ
तीयाश्चितिमपश्यँस्तऽएवतस्याऽआर्षेयमृषयश्चतुर्थीश्चितिमपश्यन्नृषयऽए
वतस्याऽआर्षेयम्परमेष्ठीपञ्चमीञ्चितिमपश्यत्परमेष्ठ्येवतस्याऽआर्षेयसयोहै
२८ तदेवञ्चितीनामार्षेयम्वेदार्षेयवत्याहास्यमन्त्रवत्युमस्याश्चितयोभवन्ति॥१॥ ॥
॥श्री:॥ २८ आसन्नानाम्॥२॥ ॥द्वितीयोध्यायः॥ ॥एतद्वैदेवाऽअब्रुवंश्चेतयध्वमितिचितिमि ॥श्री:॥ २८
च्छतेतिवावतदब्रुवंस्तेचेतयमानाएतानिसावित्राण्यपश्यन्नेत्सवि
तापश्यन्तस्मात्सावित्राणि सऽएतामष्टागृहीतामाहुतिम्मनुहोत्यथहुत्वे माम
सघाविहितामष्टाकपालमपश्यन्तुदेवस्यसाधस्तीम्॥१॥ तेयदब्रुवंश्चेतयध्वमिति

हो २

चितिमिच्छतेतिवावतदमुवन्न्य चेतयमाना अपश्यँस्तास्माच्चितिर्नाहुतिर्घ्यैयज्ञो
यदिध्वापश्यन्तस्मादिध्मकाः॥२॥ तामश्वाऽएतामेवाथःसतीमस्माग्रहीतामग्नि
ष्ये जुह्विर्ह्न्नुहोति तस्मादियमेकस्सत्यप्सचाविहिता॥३॥ तामूर्द्धामनुजुहोत्यूर्ध्वामनुहो
द्वि४ ती॥मानन्तर्हूर्द्धाथऽऊर्ध्वेऽतु ऊर्ध्वांति तस्मादियमूर्द्धा हृये॥४॥ ताथःसन्नतामनुहोत्या
तद्धदेवाऽआपिनन्नपुष्येद्धनऽइन्द्राथःसिना स्वानान्ध्येवसुवितिनऽएतांथःसन्नत
होमनपश्यन्नन्नस्मान्नाप्यारागामैन्यवायनातस्मात्स्नन्नतामनुजुहोति॥५॥ सद्धेवै
तामाहुतिञ्जुहोति सविनैवाग्निस्समेतयाहुत्यापुरस्तात्प्रीणातितमिध्वाप्रीतवा
थेनथःसप्रनतितयदेतयासविताऽन्प्रीणातितस्मात्सावित्राणितस्माद्धाऽएता

27

माहुतिञ्जुहोति॥६॥यद्द्वेवैनामाहुतिञ्जुहोति सवितैषोऽग्निस्तमेतयाहुत्या पुनस्तोद्द्व
तान्नूतꣳसिञ्चति यादृग्वै योनौ रेतः सिच्यते तादृग्जायते तद्यदेतया सवितानꣳरेत
न्नूतꣳसिञ्चति तस्मात्सावित्रीणी तस्माद्धाऽएतामाहुतिञ्जुहोति॥७॥स्रुवश्च्याच्चस्रुच्च
श्रीः॥ प्रगृह्यैतां वाग्वै स्रुक्प्राणाः स्रुवो वाचा चैवै प्राणेन चैतदग्ग्रे देवाः कर्म्माण्यैच्छꣳस्तस्मा श्रीः॥
३७ त्स्रुवश्च स्रुक्च॥८॥यद्द्वेव स्रुवश्च स्रुक्च।यो वै स प्रजापतिर्व्यासीदेष स स्रुवः प्रा ३७
णो वै स्रुवः प्राणः प्रजापतिरथ या सा योगासीदेषा सा स्रुग्योषा वै वाग्योषा स्रुगथ या
स्ताऽआपऽआपन्त्वा वो लोकादेतास्ता यामेतामाहुतिञ्जुहोति॥९॥ताꣳसꣳतताञ्जुहोति ता२
सन्ततिं हि ताऽआपऽआपन्नथ यः स प्रजापतिस्त्र्य्या विद्यया सह तपः प्राविशदेष स वै

ता१

वि तस्य जुह्वति जुहोति ॥१०॥ तद्यानि त्रीणि प्रथमानीमे ते लोकाः ऽथ यच्चतुर्थं स्व
हुस्त्वयी सा विद्या जगती सा भवति जगती सर्वाणि छन्दांसि सर्वाणि छन्दांसि त्र
यी विद्याथ यानि चत्वार्युत्तमानि दिशस्तानीमे चैवैते लोका दिशश्च प्रजापतिर्नैथेष्व
त्रयी विद्या ॥११॥ स जुहोति युञ्जानः प्रथमं मन इति प्रजापतिर्वै युञ्जानः स मन ए
तस्मै कर्मणे युङ्क्ते तद्यन्मन एतस्मै कर्मणे युङ्क्ते तस्मात्प्रजापतिर्युञ्जानः ॥१२॥ त
त्वाय सविता धियः इति मनो वै सविता प्राणा धियोऽग्नेर्ज्योतिर्निचाय्येत्यग्नेर्ज्योति
र्निचाय्य दृष्ट्वेत्येतत्पृथिव्या अध्याभरदिति पृथिव्या ह्येनदध्याहरति ॥१३॥ युक्ते
न मनसा वयमिति मन एवैतदेतस्मै कर्मणे युङ्क्ते न ह्ययुक्तेन मनसा किंचन सम्प्रति

पु १

ऋ० ३

शप्रीः ॥
२८

शक्नोति कर्म्मणे देवस्य सवितुः सव ऽ इति देवेन सवित्रा प्रसूता ऽ इत्येतत् स्वर्ग्याय शक्त्या
ति य एतेन कर्म्मणा स्वर्गं लोकमियात्तदेवमे[illegible]तेदाह शक्त्येति यथाशक्त्या हि स्वर्गं लो
कमेति ॥४॥ युक्त्वाय सविता देवानिति मनो वै सविता प्राणा देवाः स्वर्यतो धिया दि
वमिति स्वर्गं वा एष लोकं यतो धिये तस्मै कर्म्मणे युयुजे बृहज्ज्योतिः करिष्यत ऽ इ
त्यसौ वा ऽ आदित्यो बृहज्ज्योतिरेष ऽ उ ऽ एवाग्निरेतमेवैतत्संस्करिष्यन्भवन्ति सविता प्र
सुवाति तानिति सवितृप्रसूता ऽ एतत्कर्म्म करवन्नित्येतत् ॥५॥ युञ्जते मन ऽ उत युञ्ज
ते धिय ऽ इति मनश्चैवैतत्प्राणां[illegible]श्चै[illegible]तस्मै कर्म्मणे युङ्क्ते विप्रा विप्रस्येति देवा विप्रा देवा
विप्रा बृहतो विपश्चित ऽ इति प्रजापतिर्वै बृहन्विपश्चिद्धोत्रा दध ऽ इति यज्ञ ऽ ए

शप्रीः ॥
२८

म ४ कौ २

स्य २

प्रचीयतेतदेवाहोत्राविद्यन्तयितेह्येतस्मिन्होत्राऽअधिविधीयन्तेवयुनाविदितोमहादस्य
स्य ३ युनमविन्ददेकऽइदित्येवैतदाहसघैस्यवयुनमविदंनंमहीदेवस्यसवितुःपरिस्तुतिरिति
महतीदेवस्यसवितुःपरिस्तुतिरित्येतत्॥१६॥युजेवाम्ब्रह्मपूर्व्यन्नमोभिरितिप्राणावैब्र
ह्मपूर्व्यमन्नन्नमस्तन्नदेभ्यैवाहुतेरन्नमेतयेवतदाहुत्येतनान्नेनप्राणानेतस्मैकर्म्मणेऽव
रुन्धेविश्लोकऽएतुपत्थ्येवसूरेरितियथोभयेषुदेवमनुष्येषुकीर्त्तिश्लोकोयजमानस्य
स्यादेवमेतदाहशृण्वन्तुविश्वेऽअमृतस्यपुत्राइतिप्रजापतिर्वाऽअमृतस्यविश्वेदेवाः स्य २
पुत्राऽआयेधामानिदिव्यानितस्थुरितीमेवैलोकादिव्यानिधामानितयऽएषुलोकेषु
देवास्तानेतदाह॥१७॥यस्यप्रयाणमन्वन्यऽइद्ययुरितिप्रजापतिर्वाऽएतदग्रेकर्म्मा

29
राश्रीः ।। २९

कर्माणि तेनो देवा ऽअकुर्वन्देवा देवस्य महिमानमोजसेति यज्ञो वै महिमा देवा देवस्य
यज्ञमन्वीयेमोजसेत्येतत्तद्यः पार्थिवानि विममे स ऽएतश ऽइति यद्वै किंच्चास्यां तत्सर्वं पार्थिवं
तन्देवस्सविता महिम्ना विमिमीते न रश्मिभिर्हैनदहरहस्पृशन्नेति रजांसि देवः सविता महित्व
नेति मे वै लोका रजांस्यसावादित्यो देवः सविता तानेष महिम्ना विमिमीते ॥ ४ ॥ दे
वसवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगायेत्यसौ वा ऽआदित्यो देवः सविता यत्तां भ
ग त्वमेतदाह प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगायेति दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतं नः
पुनात्वित्यसौ वा ऽआदित्यो दिव्यो गन्धर्वोन्नं केतस्तोन्नं पूरन्नं नः पुनात्वित्येतद्वा
वस्पतिर्वाचन्नः स्वदत्विति वाग्वा ऽइदं कर्म प्राणो वाचस्पतिः प्राणो न ऽइदं कर्म

श्रीः ।। २९

स्वदत्वित्येतत्॥१८॥इ मन्त्रो देवसवितर्येऽ मन्त्र ॥ यत्यासोवाऽ आदित्यो देवः सवि
तायद्दुवाऽ एष यद्धि यज्ञं प्रणायतित दनाल्लेथ स्च स्तुदुह्न चमभ्युतेदेवा व्यमितिये
दिपानवदित्येतत्सखिविदथ सत्राजितं च नजितथ स्वोर्जितमितियऽ एतत्सर्वं म्वि
दादित्येतद्दुचे वास्तोमथ समद्धगायत्रे॥ नयन्नत्रं महज्जायत्रवन्तेनीतिसामानि
स्वाहेतियजुः थ त्रिसेवात्रयीविद्याप्रथमज्ञायतेयथैवादोमुत्रोजायतेतवमथ यः सो
ग्निनसृज्यतेवसयोतऽते मग्निस्वीयते॥२०॥ तान्येतान्यष्टौ सावित्रास्यो सान्दस्या (सि॥५३
गायत्री गायत्रोग्निर्योवानग्निर्योवत्यस्य मात्रा तावतेवैनमेतद्दृतो न्नूतथ सि स्वति
तानिनवनवन्ति स्वाहाहाकानो नवमो नवद्दिशो दिशोग्निर्न्नेव प्राणाः प्राणोऽग्निर्योवा

॥श्री॥ ३० नाग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदेतो मृतयत्पसिष्यति तानि दशान्नवन्त्याहुतिर्द्धस्
मी दशाक्षरा वा विराड्विराडग्निर्दश दिशो दिशोऽग्निर्दश प्राणाः प्राणोऽग्निर्यावत्यस्य
मात्रा तावत्तद्भवति ॥२॥ एतस्यामाहुत्यां हुतायामग्निर्देवेभ्य उदक्रामत्तं देवा
अब्रुवन्पशुर्वाऽअग्निः पशुमिमं मन्विच्छामस्स स्वाय रूपाय विज्ञे विव्यतीति तस्य
पशुमिच्छन्तस्स स्वाय रूपाय विज्ञे न वत्तस्मादु हैतत्पशुः स्वाय रूपाय विज्ञे वतेगो ॥श्री॥ ३०
गावेऽश्वो वाश्वाय पुरुषो पुरुषाय ॥३॥ ते ब्रुवन्न्यग्रहस्तं वे न्वेषिष्यामो यातयामा
माऽअनुपजीवनीया भविष्यन्तीति यद्वै अस्यैव न सर्वे मन्विच्छाम इति तयत्तमेकम
पुन्द्राक्ष्याँ पशुष्व्यान्वैत्यपश्यन्नासन्नङ्गो स्वाये श्वत घदेत मेकम्पशुन्द्राक्ष्याम्पशुस्या

प्रत्यं श्यैस्तस्मादेषऽ एकः सन्द्विधा नेता॥२३॥ अनड्वा पुनुरमुत्र आदेऽहवाऽ अनड्वा
एतु षोयो नदेवानवति नयितेन्नमह्नु व्यौस्तत्सं षेन्न हप शुजिनन्वे छन्दो यातयामाऽनु
पजीवनीयाऽ अनव न॥२४॥ त्रिनित्रं द्विषष्ठाति । त्रिवृद्दग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
तावते वैनमेतद्द्विषष्ठातिते पञ्चसम्पदा नवन्निपञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चर्तवः संवत्स
रः संवत्सरेणाग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतद्भवति ॥२५॥ तेमो ऽग्नीत्तिनमि
यानीमिनं निहिता नवन्या॥ ग्निर्देवेभ्यो ऽ उदक्राम त्सनुम्रा विशत्तस्मात्सनुमि
न स्तस्माद्देवा न्ननतो घूम यन्तोऽइ वसेनापो निरगनेभ्यन्नु ऽग्नि निमे पशवो नेषयो
निर्गो द्गे थहि नस्य हि थसा ये यो नेच्छे जायमानो जायते यो नेज्जोयमानो जायाताऽइति ॥२६॥

स४

त्रिवृता नववित्ता त्रिवृद्ध्यग्निर्नव प्राणा निधानीकृता नव त्रिसंख्येतो वा ऽअस्य प्राणा निधा
नीमुखम्य विशेते संख्येतो यो निर्गच्छन्म्य विशते यो निरूप्यमतत्क्रियते ॥ ३ ॥ ते प्रा
क्षस्ति सन्या श्वः प्रथमो य न्नासन्नो था ज ऽ एव तद्धेतेनु पूर्वं च्छेद्रूतदस्त्रुसन्न
३। नितमासीद्विबसो श्वोथ य तद्रसदिवैवस न्नास मो यद्यं कपाले रसो लिप्त आ
सी देवसो ज्ञोप य त्तत्कपालमासीदेवासा मषामेतदाह विष्णुतो मववत्रौ ते सप्तोः ३१
म्या वा ऽएव रूपेन्यो ग्नेस्सृज्यततेन्न्यस ऽ एवेन मेत ज्ञानयति ॥ १२ ॥ ते दन्द्विया ॥ तास्ति
ष्यन्वेय ॥ तद्वै देवा ऽअभिमनपुष्येद्वनोयज्ञं दन्दिश ॥ ता तान्नस्राष्ठसिना ष्या न हन्नु
निति त ऽएतम्बज्ञमपश्यन्नमुमेवादित्यमसौ वा ऽआदित्य ऽएषो ऽश्वस्त ऽएतेन वज्ञे

सप्तो॥ः ३१

णोदन्दिरणोतोबन्द्राथिऽसिनास्थ्युऽअपहन्त्यान्नयेनास्थऽएतंयज्ञमनन्वततेपेवैतयु
जमानऽएतेनवज्रेणोदन्दिरतोबन्द्राथिऽसिनास्थ्युऽअपहन्त्यान्नयेनास्थाऽएतं यज्ञ
त्वनुते॥२४॥दन्दिरसात्ऽआहवनीयान्नव त्युान्नतऽएवाग्नीनुपथ्येतद्वावाऽआ
हवनीयायोवाग्नीद्दन्दिरतोवेद्वावायाग्नुपथ्येतेनव्निमात्रेचन्निमात्राद्धिहूवायोवा
नुपथ्येते॥३०॥सोद्येणावीस्याौद्गिनेद्देवेघ्नाऽउदक्रामत्सद्येरीप्राविशत्तस्मात्सुखि
नःसऽएतानिद्धम्नोस्यमितोकुत्तयद्योस्मान्ननुप्रज्ञानायपत्रनिद्दद्राट्तानिक
ल्माषास्यन्नवन्॥३१॥साकल्माषीस्यान्तास्माद्धाग्नेयीयदिकल्माषीनविन्देदप्यक
ल्माषीस्यात्[illegible]षिनानुस्यात्सैवाग्नेयीसेषायोनिरग्नेर्थ्येद्वेगुणगिनिपियश्मन्नेवेषा

(तासा२

(यत्र३

(त्रा)प्रा

ये।

निर्गतोङ्गेभ्यः हि नस्त्य हि थ्रः सौ यो नैर्घृताय मानो जायते यो निर्ज्जायमानो जायाता

ऽइति ॥३२॥ प्रादेशमात्रीस्या । प्रादेशमात्रं थ्र हार्दमस्ति वागवदत्यन्तानिमात्रीत्व

३२ वमेव रतिमाह ह्यो ऽश्नन्निम्मो हुनोवे ह्यो ध्येड्ढि यतेह्यो ध्येसम्मितेव तद्भवति ॥३३॥

अन्यतः न्यासु त्स्यादन्यत वतो हार्दे ह्या वः न्यासु तमुन यतः न्यासु त्वेव मेव लुनय

श्री ॥ ३२ तो हार्द ह्या वः न्यासु ते षे दे नयादेव स्व घ दति मानुषस्या ध्यो यत्स त्यर्चन्तत स्वत श्री ॥ ३२

स्मादु मे यतः न्यासुत ॥३४॥ यद्वे वा न यतः न्यासुदितो वाऽस्त्र स्मे ह्यो ध्ये यतोस्ये न्यासु

तमु न यत ऽएवास्यामेतद्वी ष्टोन्दधाति ॥३५॥ यद्वे वा न यतः न्यासुदितद्वाऽए

नेन्द्वाऽअनुविघे स्योऽखनंस्तथैवेन मयतदनुविघे स्योलोके स्यः खनति ॥३६॥

लोके स्यो १ मे

(त्रा)ए२

स यदितिखनति । तदेनमस्माल्लोकात्खनत्यथ यद्द्वितीयंखनतितदमुष्माल्लोका
दथ यदन्तरे॥ सखनति तदन्तरिक्षलोकात्सर्वेभ्यऽएवैनमेतदेभ्यो लोकेभ्यः
खनति॥३७॥ तामादत्ते । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्या
मादद ऽ गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वदिति सवितृप्रसूत एवैनामेतदेताभिर्देवता
भिरादत्ते गायत्रेण छन्दसाथोऽस्याङ्गायत्रञ्छन्दो दधाति पृथिव्याः सधस्था
दग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदाभरेति पशवो वै पुरीष्यं पृथिव्या ऽउपस्थादग्निं पशव्यम
ग्निवदाभरेत्येतत्त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदिति तदेनां त्रैष्टुभेन छन्दसादत्तेथो
ऽस्यां त्रैष्टुभञ्छन्दो दधाति॥३८॥ अभ्रिरसीत्यभ्रिर्ह्येषा तदेनां सत्येनाद

ति॥६९

॥श्रीः॥ ३३

त्तिनाय्येसीतिग्र्ग्रावाऽस्रुक्त्रिर्य्योखानानीनवैयेखाकुच्चनहिनस्तिथामद्यत्त्ये

येनामितदहि॥ थसायेत्वयाग्रयमग्निः॥ थकेमरवनितु॥ सघस्थऽएतीद्दहोस

घस्थैत्वयाग्रयमग्निः॥ थकेमरवनितुमस्मिन्त्सघस्थऽइत्यैतज्ञागतेनछन्द

साङ्गिरस्वदितितदेनज्ञागतेनछन्दसादत्तेयोऽस्यीजगतीछन्दोदद्याति॥३८॥

त्रिनिनादत्ते।त्रिर्हिदग्निर्याखावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनामेतदादत्ते।त्रि

भिनादायाथेनाश्चतुर्थेनाग्निमन्त्रयतऽएतद्धाऽएनाम्वाश्विनिनादायायास्याश्च

तुर्थेनब्रीच्छेमदघुस्तथेवैनामयतत्रिभिनादायाथास्याश्चतुर्थेनब्रीच्छेन्दधाति

॥४॥हस्तऽआधायसवितेतिहस्तेह्यस्याहितानवतिभिश्चादप्तिमितिपिनन्ति

श्रीः॥ ३३

ह्येनाथ हिरण्यपाणिमिति हिरण्मयी ह्येषा याश्छन्दोमध्ये गने ज्योतिर्निवाच्यत्य
ग्ने ज्योतिर्ह ह्येतत्येतत्पृथिव्या ऽत्र च्छ्यानत्रदिति पृथिव्येह्येन दध्या त अत्यानुष्टुभेन
छन्दसाङ्गिरस्य दिति तदेनामानुष्टुभेन छन्दसादत्तोथो ऽस्यामानुष्टुभं छ
न्दो दधातितान्येतान्येव छन्दांस्यथ स्यैषा ह्यारनानम्नायेवे पश्यावीक्षियते ॥४१॥
७८ ताथ ह वै हिरण्मयो ज्योतिरिति हिरण्मयीतिवा ऽस्मुष्टुभेतेनेतथाकुर्यादथ ह ऽएवं
छन्दांस्यसितेनैवा हिरण्यमयमत्तथ हिरण्यमयमत्तानि छन्दांसि ॥४२॥ ता
स्वत्तुष्टुभेनादत्तो। त्वत्तु नन्दनावेसर्पावागच्छागित्येकमन्त्रं च मन्त्रं च मितित्र्यन्तरं च न
घत्तहागित्येकमन्त्रं स्वे वेवानुष्टुभमुत्तमासासाथ पदन्द्रं च मितित्रयन्दं च मे ता

श्रीः॥ ३४

नितानिपृथ्वीया।यजूंष्यपिसर्वं येवैतद्वाचाग्निरखनतिसर्वं याद्यावासज्जनतितस्मा
च्चतुर्भिः॥४३॥पृथ्वेव चतुर्भिः। श्च तस्यो वेदिमश्च तस्पुत हिन्दुद्या चन्द्रयातित
स्मायातस्पुदिन्दुद्या गव दतिछन्दोभिश्च यजुर्भिश्चादल्लेतद्द सोचतस्वादि
शश्च तस्सो वान्तरदिशः सर्वास्तुत हिन्दुद्या चन्द्रयातितस्मात्सर्वाह्युदिन्दुर्याग्व द
ति॥४४॥ ॥ब्राह्मणम्॥ ३॥ ॥हस्त ऽएवाग्निश्चैवल्प। यपपश्चनत्तिमन्त्रयत ऽएतद्वा
ऽएषु देवाऽस्त्र द्वे विषिष्यन्तः पुरस्ताद्वीर्यमदधुस्तथैवैष यमेतद्द्वे विषिष्यन्पुरस्ता
द्वीर्यं दधाति॥१॥सोऽश्वमत्तिमन्त्रयते। प्रतूर्तं वाजिन्नाद्रवेति यद्वैन्द्रिस्य प्रत्तत्तू त्तेम
य यन्द्रियप्रान्त्सेपीयंस्त ब्रतेर्त्तं वाविष्माम नुसं वतमितीयं द्वे वाविष्मासर्वं दि मामं

श्रीः॥ ३४

नुसंघृतमित्येतद्द्विविते जन्म पत्र म मन्त्रीनिन्स्तेत वनानिः पृथिव्यामग्नियोनिनिदि
तितदेनमेतादेवताः कनोल्यग्निर्वायुमादित्य न्नंदश्चैव धीष्येन्दधाति ॥२॥ अथना
सन्नी। युञ्जाथाथं नासनंयुवमित्यद्रू युंशुश्चेतच्चज मानश्चाहस्मिन्यामेद्व ध एव
सूऽइत्यस्मिन्कर्म्मणि द्वे बस्वस्सूऽइत्येतदग्निमृचन्द्रमसमायुमित्यग्निमृचन्द्रम
समेत्प्रेषितमित्येतत्तद्वा समेधीष्येन्दधाति ॥३॥ अथाजीयोगेयोगेतवस्तनंधाऽ
वाजेहवामहेऽइत्यन्नंवै वाजः कर्म्मणि ॥ कर्म्मणीत वस्तवमन्नेन्नेहवामहेऽइत्ये
तत्सखायऽइन्द्रमूतयऽइतीन्द्रियवत्तमूतयऽइत्येतत्तदने धीष्येन्दधाति ॥४॥ त्रि
र्मन्त्रमन्त्रयते। त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतै वैवैतद्धीष्येन्द

35

घातिः।।पा।।अथैनान्प्राचऽउत्क्रमयति।।तदेनमेतैः पशुभिरन्विच्छति नोपस्थत्य
ग्निर्नेत्पयत्यग्रावो नेन्मायमग्निर्हिनसदिति।।६।।सोश्वमुत्क्रमयति।प्रतूर्वन्ने
ह्यवक्रामन्नशस्तीरितिपाप्मावाऽअशस्तिस्त्वन्मा।।ऽएह्यवक्रामन्पाप्मानमि
त्येतद्रुद्रस्यगाणपत्यम्मयोभूरेहीतिनोद्रावैपशवोयातेदेवतातस्येगाणपत्य
श्रीः।। ३५ म्मयोभूरेहीत्येतत्तदेनमश्वेनान्विच्छति।।७।।अथरासभेनाभ्युर्वन्तरिक्षंवीहि स्व श्रीः।। ३५
स्तिगव्यूतिरभयानिकृण्वन्नितियथैवयजुस्तथाबन्धुः।पूष्णासयुजासहेतीयंवैपृ
थ्वीनयासयुजासहेत्येतत्तदेनरासभेनान्विच्छति।।८।।अथाजेन।पृथिव्याःस
धस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदाभरेतिपृथिव्याऽउपस्थादग्निम्पशव्यमग्निवदा

सव३

नयेत्स्येतल्लदेनमजेनान्विच्छति ॥८॥ त्रितिनन्विच्छति ॥ त्रिरुदगिनर्ष्यो वा नगित
र्ष्यो वल्यस्यमात्रा ता य ते थेनमेतदन्विच्छति त्रिरित्तिः पुरस्ताद मिमन्त्रयेत तल्य
ड्डर्तवः संवत्सरः संवत्सरो गिनर्ष्यो वा नगितर्ष्यो वल्यस्यमात्राणा वतद्भवति ॥१०॥
॥ त्रालिराम ॥४॥ ॥ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका ॥१०४॥ लगहडि ॥ ॥ प्रदी मा ऽ
एतेग्न घोन वन्त्या । घमृदम छ य त्रीमेवे लोकाः एतेग्न यस्ते पदा पूदी मा ऽ त्र थेत ऽ
इमे लोकाः पुत्रो वाऽएतदेष्यो लोकेभ्यो गेदेवाः कर्म्मान्वैच्छंस्त एतदेता नग्नी नती
त्यमृदमाहुः नतितदेनौ पुरे ष्यो लोकेभ्यो न्विच्छति ॥१॥ प्रा चो वा न्ति प्राची हि गगमे ः दि २
स्वाया मेवे न मेतद्दिश्यन्विच्छ स्वाया न्दिशि विन्दति ॥२॥ तेष्ययन्त्या ॥ गितेपुनी व्य

ति१

श्रीः॥ ३६ 36

मङ्गिरस्वदच्छेमऽइत्यग्निंपथ्यमग्निवदच्छेमऽइत्येतत्॥३॥अथयान्त्यापुरु
षमीन्स्तेऽग्निंपुरीष्यमङ्गिरस्वद्भरिष्यामऽइत्यग्निंपथ्यमग्निवद्भरिष्या
मऽइत्येतत्तदेनमनेनापुरुषेणान्विच्छतीति॥४॥अथवल्मीकवपामभिनयेद्भवेनि
हितानवति।तामक्वीन्स्तऽइयैहैवल्मीकवपमुवाऽइमेलोकाऽएतद्वाऽएनन्दे
वाऽएषुलोकेषुविगाहमैच्छंस्तथैवैनमेतदेषुलोकेषुविगाहमिच्छतीति॥५॥अन्व
ग्निरुषसामग्रमख्यदिति।तदेनमुषसः स्वैच्छन्नन्वहानिप्रथमोजातवेदाऽइति
तदेनमह्नः स्वैच्छन्ननुसूर्यस्यपुरुत्राचरश्मीनितितदेनंसूर्यस्यरश्मिष्वैच्छन्न
नुद्यावापृथिवीऽआततन्थेतितदेनंद्यावापृथिव्योरैच्छंस्तमविन्दंस्तथैवैनमय

श्रीः॥ ३६

मेतद्धि नन्दति तं यदायन्नाप्रपत्य घ्नतामेवास्य त्वा गच्छन्ति मूदम॥११॥ अथ यदाश्वमन्ति
मन्त्रयते। एतद्धै देवाऽअब्रुवन्त्या पाप्मानमस्यापहनामेति श्रहनवै पाप्मा श्रन्न मसापा
प्मानमपहन्ति॥१३॥ आगत्य घ्नान्यच्छान मित्या॥ गतो ह्यस्याच्छान वर्तित सघो मघो
विघ्नन्तेऽइतिपाप्मा वि मघः सर्वान्याप्मा नो हि घ्नन्तऽइत्येतत्तस्माद्धे हैतदस्वः
स्यात्त्वघ्नि घ्नन्तेऽग्निष्ठ सघस्थे महति चन्द्रमा निविक्रीयतऽइतीदं ह्ये महत्स
घस्य मग्नि मस्मिन्नमहति स घस्थे चन्द्रमा आदिहन्स्तऽइत्येतत्॥१५॥ अथ येन मक्र
मयत्ये तद्वाऽएष ऽएतन्देवेभ्यो नु विघ प्राप्त्रवीघ यथा यमि हेवै त्येवम॥१६॥ य
द्वेव क्रमयत्ये तद्वै देवाऽअभि नयुध्ये द्धैनऽउमभि हन्तन्द्राथसि ना श्चान हन्नु

४ हनामेति तस्य श्रमं पाप्मानमपाघ्नंस्तथैवास्यायमेतच्छ्रमं पाप्मानमप ४६

श्रीः ३७

नितितस्मा ऽ एत वज्रमुपनिह्लादन्ति सो मानमकुर्वेन्नमुमेवादित्यमसौ वा ऽ आदित्य

ऽ एषोऽश्वस्तथैवास्मा ऽ अयमेतं वज्रमुपनिह्लादन्ति गोप्ता न कुर्वोति ॥१०॥ आक्रम्य वा

जिन्पृथिवीमग्नेमिच्छ तु चात्वमितितवन्तुर्दे तु गाक्रम्य त्वं वाजिन्पृथिवीमग्निमि

छ यन्तुवेत्ये तद्भूम्या छन्त्वायनो भूम्या तः खने मतं वयमितिमूमेस्तत्पाथःचि

त्वायनमभ्यूस्यत ऽ एनै खनेमेत्येतत् ॥११॥ अयेन मुमस्यात्या तद्य ऽ एव देवाः

प्रोचिवांश्च स वीर्य्यो समार्द्धयं स्तथैवैन मयमेत प्रोचिवांश्च संघोषे समर्द्धय

तिद्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्मान्त ... निर्न्द्र समुद्रोयोनिरितीत्यमसौ त्वम

सीत्येवैतदाह चिकद्यायथन्तुपात्वमिति ष्ठ एत न्यत ऽ इति विकद्वाय यन्तुपात्व

श्रीः ३७

मन्निति ष्ठसद्यो न्याप्म न्यऽइत्यैतन्नोपस्पृशतिवज्रो वाऽअश्वोनेन्मायद्यज्ञोऽहिन
सदिति ॥१२॥ अथैनमुत्क्रामयत्यै । तद्वै देवाऽअमुष्मुवन्क्रिमिमममुष्मुत्क्रमयिष्यमऽ
इति महत्सो नगामिति तम्महत्सो नगममुष्मुदक्रमयंस्तथैवैनमयमेतन्महत्सो
नगममुष्मुत्क्रमयत्युत्क्राममहतेसो नगायेत्युत्क्राममहत्तेसो नगामित्यैतत्त
स्मादुहैतदश्वः पशूनांश्रीगितमोऽस्मादास्थानादितियत्रैतत्तिष्ठसीत्यैतद्वावि
रोदाऽइति हुविगा[illegible]ष्ठ्यद्दा तिद्याजिनिति वा [illegible] ष्ठबघयथ स्यामहुमतो
पृथिव्याऽअग्निःपुरीष्यमन्न ५३ उपस्थेऽअस्याऽइति पयमस्याः पृथिव्यै सुमतो स्यामा
गितमस्याऽ उपस्थे खनन्नऽइत्यैतत् ॥१३॥ अथैनमुत्क्रान्तमभिमन्त्रयते । एतद्वाऽए

नन्देवाः श्रोचिवाथ्ठं सेयथादद्भिवाथ्ठं सेवन्द्येतेवमुपास्तुवन्नुपामहयैस्तथैवेनम
यमेतदुपस्तोत्युपमहयत्युदक्रमीदित्युद्ध्यक्रमीद्विर्गोदाऽइति द्युविर्गाथ्ठं द्युक्ष्यो
38 द्ददाति घाजुषेद्येति घाजीचद्धवोघाघाव्कः सुलोकथ्ठं सुकृते पृथिव्यामित्यात्कः सुलो
कथ्ठं सुकृते पृथिव्यामित्येतत्ततः स्वनेम सुप्रतीकमग्निमिति वृत्तऽएनं स्वनेमेत्ये
श्रीः ।। तत्सुप्रतीकमिति सद्योतोवाऽअग्निः सुप्रतीकः स्वोनुहाराऽअ [illegible] घिनाकमुत्तममि श्रीः ।।
३८ त्येतत्तन्द्दन्निर्गोपसंक्रमयति यत्रेतेनोपश्रून्नवतेस्तेदन्निर्गातः प्राञ्चस्तिष्ठनि ३८
सघाऽएवामुत्र दन्निर्गातस्थानस्य वन्धुः सोत्रा ।।१४।। अथोपविरूपमदमीन्तिद्गुहोता ।
तद्वै देवाऽअम्मुवेश्चेतयध्वमिति वितिमिच्छतेति वावतदम्मुवेस्तेवेतयमानाऽप
नाकमुत्तममिति स्वर्गो वै लोको नाकः स्वर्गं लोकथ्ठं रोहन्नोधि ४
नै ४

वैं२

तामाहुतिमपश्यँस्तामजुहवुस्ताᳫँहुत्वेमांल्लोकानुरवामपश्यन्॥१५॥ तेमनुवैं। श्वे
तयद्धमेवेतिचितिमिच्छेतेतिवावतदमनुस्तेचेतयमानाऽएतान्द्वितीयामाहुतिमपश्यँ
स्तामजुहवुस्ताᳫँहुत्वाविश्वकर्मेतिबायश्यन्नेतादेवतोऽग्निंवायुमादित्यमे
ताह्येवदेवताविश्वकर्मेतिस्तथैवैतद्यजमानऽएतेऽआहुतीहुत्वेमांश्चलोकानु
रवांपश्यत्येताश्चदेवताविश्वकर्मेतिबोध्यतिषकामयाऽजुहोतीमांश्चतल्लोकाने
ताश्चदेवताप्यतिषजति॥१६॥ यद्द्वेवेतेऽआहुतीजुहोति। मदश्चतदपश्चप्राणाति
तेऽइन्द्राग्नीत्वोषैनेसमश्नवतिघ्यप्रकामयाऽजुहोतिमदश्चतदपश्चप्यतिषजति
॥१७॥ आज्येनजुहोति। वज्रोवाऽआज्यंवज्रमेवास्माऽएतदत्तिगोप्तायद्भ्नेत्यस्थ्योवे

वै१

ति२

३४

39

तोवाऽश्वाज्यस्थे वेतं एवे तात्सिञ्चति स्रुवेणाछ्व बावे स्रुवेणाछ्व बोवे वेतः सिञ्चति स्वाहा
कारेणाछ्व बावे स्वाहाकारेणाछ्व बोवे वेतः सिञ्चति ॥१८॥ अश्वात्वाजिघर्मि मनसाघ्र
तेनेत्या। त्वा त्वाजुहोमि मनसा चघ्र तेन चेत्येतत्प्राति। न्व्हिय न्तभुवनानि विश्व
ति प्रत्यौ हेषसघोणा। भुवनानि न्व्हियति प्रभुन्निरश्चाघ्र यसाम्र हन्त्रमिति पृष्ठ
॥श्रीः॥ ३९ ध्यो ऽएषतिष्ठेद्र्यसो मरहन्द्र मेनघ्र विष्ठमेन्नेन मसन्दृश्यानमित्य वेकाश्ववन्त ॥श्रीः॥ ३९
मेन्नेवन्नादन्द्रेष्यमानमित्येतत् ॥१९॥ आविश्वतः प्रत्यञ्चं जिघर्मीत्यास
घ्र्तः प्रत्यञ्चं जुहोमीत्येतदन्नस्सामनसातञ्जुष्टेतत्य होडमानेन मनसा तजो
षयेतेत्येतन्मर्त्यश्श्रीस्यहयद्भूसोऽग्निमितिमर्त्यश्श्रीहोषस्यहयद्भूसोऽग्नि

तितिमर्य्यस्मासीर्येषस्य र्वोग्निरन्नोत्तिमृत्येतन्न्वाजर्म्मृचाणाऽ इतिनष्ठ्येवोत्तिमृशेत
न्वादीप्यमानोभवति॥२०॥ द्वाभ्यामत्तिर्जुहोति। द्विपाद्वैमानोयजमानोग्निष्ठ्येवान
ग्निष्ठ्योवल्यस्यमात्रा तावतैवेनमेतद्धुतोनूतथ्थसिम्बत्याग्नेयीभ्यामग्निमेवैतद्धुतो
नूतथ्थसिम्बति तेयदाग्नेष्ठ्यो तेनाग्निरथ्थयत्रिष्टुभोतेनेन्द्रऽ ऐन्द्राग्नोग्निष्ठ्योवानग्नि
ष्ठ्योवल्यस्यमात्रा तावतैवेनमेत [illegible] द्धुतोनूतथ्थसिम्बतीन्द्राग्नीवैसर्व्वेदेवाः सर्व्वेदे
वल्येग्निष्ठ्योवानग्निष्ठ्योवल्यस्यमात्रा तावतैवेनमेतद्धुतोनूतथ्थसिम्बति॥२१॥
स्रुवस्यपदेजुहोत्य। अग्निर्वैबयद्ध्रुव [illegible] स्तथ्यो हास्यैतेऽग्निनतल्पेवाहुतीहुते
नवतः॥२२॥ अथैनेनपविलिखति। मा [illegible] मेवास्माऽएतत्वजोतिथयेतावानेसीत्येव

॥१

40

न्नारक्षाघहेदेनं परिलिखत्यातेहु देवा ऽअग्नि मघु ध्येहेन ऽइममिह जनद्राधेऽसिना
स्त्रान हद्युनि तितस्मा ऽएतां पुरंध्यश्रसर्येस्त थेवास्मा ऽअयमेतां पुरंपरिस्यल्य
क्राद्यज्ञो वा ऽअग्निर्यज्ञमेवास्मा ऽएतदनिगोप्तारं करोति सघेतः परिलिखति
सघेतऽएवास्मा ऽएतं यज्ञमनिगोप्तारं करोति त्रिष्कृत्वः परिलिखति त्रिवृतमेवा
श्रीः ४० स्मा ऽएतं यज्ञमनिगोप्तारं करोति ॥ २४ ॥ परि वाजपतिः कविः । परि त्वाग्ने पुरं वय श्रीः ४०
यत्वमग्ने द्युभिस्त्वमग्निमेवास्मा ऽएतदुपस्तुत्य यज्ञमनिकरोति परिवतीभिः परीव
हि पुरं ऽअग्निर्योनिरग्निपुरामेवास्मा ऽएतत्करोति सो हेत्याग्निपुरा दीप्यमाना
तिष्ठति स्थितिस्वपुरमेवास्मादुहेतत्पुरी परमश्छरूपेयत्रिपुरंथसवेद ष्ठीय

ति १ घु ३ एतत्करोति तिष्ठ... धीयसाव १

साछन्दसापरीपरीलेखंवीप्चनीयसीष्ठेतितस्मात्पुरीषपरा पनाप्चनीयसीलेख
नवन्तिलेखाहि पुनः॥२५॥ अथैनमस्याश्च नल्वतेहूदेवाऽअग्निनयुध्येहूनऽ
इममिहृतन्स्वाठंसिना घ्नानहुतुमिति तस्माऽइमामेवात्मानमकुर्वन्तुस्याऽ
आत्मात्मानन्नोघ्नतीति सासमभ्मिलास्यात्वदस्यैयमात्मानन्वतियद्वेवसम
म्भिलायोनिहोऽइयथ चेतऽइदं पद्वे चेतसोयानिमतिनियन्तेमुयातन्वल्प
ययन्मूनेछ्र्ह्यन्नदेतद्वेचेतसः समहं पत्समभ्मिलश्चतुःस्रक्तिरेषकूपोनव
तिचतस्मेत्तोवेदिशः सर्वाभ्यऽएवैनमेतद्दिग्भ्यः खनति॥२६॥ ॥ब्रा[illegible]॥
तृतीयोऽध्यायः॥ ॥अथैनमतः खनत्येवातहाऽएनन्देवाऽअनुविद्याखनैस्त

थ्येवेनमयमेतदनुविद्याखनतिदेवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णो

५। हस्ताभ्यां पृथिव्याः सधस्थादग्निंपुरीष्यमङ्गिरस्वत्खनामीतिसवितृप्रसूत

एवैनमेतद्देवताभिः पृथिव्याऽउपस्थादग्निंपशव्यमग्निवत्खनति॥१॥

ग्रष्ठीः॥ ४२ ज्योतिष्मन्तन्त्वाग्नेसुप्रतीकमिति। ज्योतिष्मान्वाऽअग्निःसुप्रतीकोज ग्रष्ठीः॥ ४२

रात्मानंनादीप्यतमित्युक्तंसेन्द्राग्निजाव्यादीप्यमानमित्येतद्धिवंप्रजाभ्योहिं

सन्तंपृथिव्याःसधस्थादग्निंपुरीष्यमङ्गिरस्वत्खनामऽइतिशिवंवैप्रजाभ्योहिं

थ्यंसन्तंपृथिव्याऽउपस्थादग्निंपशव्यमग्निवत्खनामऽइत्येतत्॥२॥द्वौ

भ्यामभ्रवनति।द्विपाद्यजमानोयजमानोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैत

वेनमेतत्खनत्यपोद्धयथ्रहे वैतद्रूपमग्र चापश्यं॥३॥ सवै खनामि खनाम ऽ
इतिखनति खनामीति वा ऽ एते प्रजापतिन खनत्खनाम ऽ इति देवस्तस्मात्ख
नामिखनाम ऽ इति॥४॥स वा ऽ अभ्राखन।व्याचा खनामिखनाम ऽ इत्याह वा
ग्वा ऽ अभ्रिनानद्वायेवैयेवेरावीब्धिय तेद्वाचा वा ऽ एतमग्न्यादेवा ऽ अखनैस्तथै
वेनमयमेतद्वाचैवाम्भ्रखनति॥५॥अथैनं कृष्णाजिनेसम्भनति।यज्ञोवै कृष्णा
जिनं यज्ञ ऽ एवैनमेतत्सम्भ्रयति लोमतश्छन्दांसि वै लोमानि छन्दःस्वेवैन
मेतत्सम्भनति तत्कृष्णोमुपस्तृणाति यज्ञो वै कृष्णाजिनं प्रजापतिर्वैयज्ञो नितुकां
वे प्रजापति तुलनतत्तस्योपरि बन्धुः प्राचीनग्रीवं तद्धि देवत्रा॥६॥अथैनं पुष्क

प॰श्री॥ ४२

नपर्णेस्मिन्सन्नवति। योनिर्हि पुष्करपर्णं योनौ तद्रेतः सिञ्चति यद्वै योनौ रेतः सिच्यते
तत्प्रजनिष्णु भवति तन्मन्त्रेणोपस्तृणाति वाग्वै मन्त्रो वाग्वै पुष्करपर्णम्॥७॥ अपां
पृष्ठमसि योनिरग्नेरिति। आपो ह्येतस्य पृष्ठं योनिर्ह्येतदग्नेः समुद्रमभितः पिन्व
मानमिति समुद्रो ह्येतदभितः पिन्वते यद्वै मानो मह ऽआ च पुष्करऽइति वर्ध
मानो महीयस्व पुष्करऽइत्येतद्दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथस्वेत्यनु द्यौर्मा ऽप्य सौ
वाऽआदित्यऽएषोऽग्निर्न्नो हैतमन्योऽदिवो मात्रया वरिमाऽनु मर्हति द्यौर्भूत्वैनं प्रथ
त्यैवैतदाह॥८॥ तत्कृष्णाजिनादुपस्तृणाति। यज्ञो वै कृष्णाजिनमिय स्वैव कृ
ष्णाजिनमियमु वै यज्ञोऽस्यां ह्ययं यज्ञस्तायते योऽसु पुष्करपर्णमापो वै योनापः पुष्क

नपर्णोमुत्सनोवाऽअसावेस्पे॥८॥अथैनेऽअभिमृशति।सँज्ञामेवाभ्यामेतत्वेने
तियाम्मेचस्योधर्म्मेवस्यऽइतियाम्मेचधस्पेतेधर्म्मेचाच्छिद्रेपहुलेऽउतेऽइत्ती
च्छिद्रेध्येतेपहुलेऽउनेध्यप्रचस्चतीसँवसाथामित्यपवकाश्रवतीसँवसाथामित्ये
तद्धृतमग्निंपुरीष्यमितिभिन्नतमग्निंपशव्यमित्येतत्॥१०॥संवसाथाथ्स्व
र्विदासमीचीऽउरसात्मनेतिसंवसाथामेतत्स्वर्विदासमीचीऽउरसाचात्मना
चेत्येतदग्नि [illegible] मन्तर्भरिष्यन्तीज्योतिष्मन्तमजस्रमिदित्यसौवाऽआ
दित्यऽएषोऽग्निःसऽएषज्योतिष्मानजस्रस्तमेतेऽअन्तर्नाभिन्नतस्तस्माद
हज्योतिष्मन्तमजस्रमिदिति॥११॥द्वाभ्यामभिमृशति।द्विपाद्यजमानोयज

श्रीः ॥ ४३ मानोग्निरभ्यावानग्निरभ्यावत्स्यवत्स्यस्य मात्रातावदेतेवाभ्यामेतस्मै शाङ्कुर्नो
त्स्य घोह्वयथ ह्येवैतद्रूपेक्षुः भ्राजिनस्य पुष्करपर्णस्य ॥२॥ ॥ ब्राह्मणम् ॥२॥
त्र्यघमृत्पिण्डमभिमृशति । पुरीष्योसीति पशव्योसीत्येतद्विश्वभरा इद्
त्येषह्यदिदंसर्वंबिभर्तिमत्यथर्वात्वाप्रथमोनिरमन्थदग्नइतिप्राणो
वाऽअथर्वाप्राणोवाऽएतमग्रेनिरमन्थत्तद्योसावग्नेग्निरमन्थस्तस्यत
सासीतितदाहृतमेवैनमेतत्करोति ॥१॥ अ[illegible]थैनंपद्मिगृह्णोत्या
भ्याघदन्ति । तांहस्तेनचहस्तेनेवोत्तरत[illegible]वामग्नेपुष्करादध्यथर्वा
निरमन्थतेत्यापोवैपुष्करंप्राणोथर्वाप्राणोवाऽएतमग्रेद्भ्यो निरमन्थ श्रीः ॥ ४३

न्मूर्द्धा दिवो मवसस्य घाघतऽइत्यस्य सर्वस्य मूर्द्धाऽइत्येतत्॥२॥ तमुत्वा दध्यङ् ऋषिः
पुत्रऽई[illegible] धेऽअथर्वणोऽइति घाग्वेद ध्यङ्[illegible] थर्वणः सऽएनन्नेतऽएन्ध वृत्रहणं
पुरन्दरमिति तिपाप्मा वै वृत्रः पाप्महनऽएनं पुरन्दरमित्येतत्॥३॥ तमुत्वा पाथ्यो वृषा
समीधे दस्युहन्तममिति मनो वै पाथ्यो वृषा सऽएनन्नेतऽएन्धे धनञ्जयं रणे
रणऽइति यथैवयजुस्तथा बन्धुः॥४॥ गायत्रीभिः। प्राणो गायत्री प्राणमेवास्मिन्नेतद्द
धातितिसृभिस्त्रयो [illegible] वै प्राणाः प्राणऽउदानो व्यानस्तानेवास्मिन्नेतद्दधाति तासा
न्न वषट्करोति नेद्वै प्राणाः समृह्णीति नवाऽएवोद्धृतानेवास्मिन्नेतद्दधाति॥५॥ अथैते
त्रिष्टुभाऽउपतिष्ठतऽआत्मा वै त्रिष्टुबात्मानमेवास्यैताभ्यां संस्करोति सीद

५५

होतः स्यऽउ लोकृचि किल्वानित्यग्निर्वै होतातस्यैषस्वोलोकोऽयल्कृष्णाजिनन्त्विकि
ल्वानितिछिद्रानित्येतत्सादयायज्ञशर्थं सुहृतं तस्यैषानाविति कृष्णाजिनं हि सुहृतं तस्य
योनिर्द्दे वावा द्देवान् विभायजासीतिदेवः सन्देवान वन्न विजाय जासीत्येतद्देने
श्री ॥ ४४ म्हृ यजमानेभ्युयो घाऽइति यजमानायाभिषमाशास्ते ॥ १६ ॥ नि होता होतृषदने विदि श्री ॥ ४४
दानऽइत्याग्निर्हि होता कृष्णाजिनं हि होतृषदनं विदानऽइति विद्वानित्येतत्त्वेषो दीदि
वाँ२ असदत्सुदक्षऽइति त्वेषो दीप्यमानोऽसदत्सुदक्षऽइत्येतददब्धव्रतप्रमति
र्वसि ष्ठःऽइत्यदब्धव्रतप्रमतिर्ह्येष वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वोऽग्निरिति
ति सर्वं ह्येष सहस्रं सर्वं भरः शुचिजिह्वोऽग्निरित्येतद्धाग्ममागनेयीत्रिसुभ्योतस्य

वै ४ भ्या

क्षामन्युः ॥७॥ अथैषा महत्युत्तमा भवति महती ह्य एषा सि वितो नि संपद्यते
याद्दगेवे यो नो ये तः सिञ्चते ताद्दगजायते तद्यु देता मत्र महत्तद्भु वोति तस्माद्दन्यसञ्चि
तो महती मनि संपद्यते ॥८॥ सष्ठ सीदस्व महाँ २ ॥ असीतीदमेवैतद्भूतः सिक्तं
सष्ठं सादयति तस्माद्यो नो वे तः सिक्तं सष्ठं सीदति देवं वीतमहति दीप्यस्व देव
वीत महत्येतद्धि चूमम मग्नेः श्रुत्रुषमिये च्युत्सृज प्रशस्त दर्शतमिति यद्वा
वाऽ एषस मिद्धते ऽथैष धूममसृजते ऽथ हि सृजते दर्शतमिति दद्दशे ऽरूवुष
ष ॥९॥ ताः षट्पद्यन्ते । षड्ऋतवः संवत्सरः संवत्सरो ऽग्निर्यावानग्नि
र्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्विवसंवत्सरमभिसंपद्यते त महती भवति
शोवस्व ५ संपे ९

संपद्यतेमहतीहिसंवत्सरोद्वादशपौर्णमास्योद्वादशाष्टकाद्वादशामावास्यास्तास्व
त्रिंशच्छतानिविंशतिश्चयादन्यत्रामहतीतन्दन्त्विष्टातऽउदग्न्वमाहवतिदन्त्विष्टातोवाऽउदग्ने
नोयेतःसिद्ध्यतऽएषोऽग्रस्येतहिंयोनिनविच्छेदमाहेतितेनतस्मोविच्छेदाय॥१०॥ ॥श्री
श्रीः॥ ४५ रामाणाम्॥३॥ ॥अथैतत्राप्यऽउपनिनयतीयद्वाऽअस्येन्द्रतेयाद्भिलिप्तमद्भिर्वतल्ल श्रीः॥ ४५
न्नायतेद्भिरेवास्याऽएतन्नतीविलिप्तंसन्तनोतिसन्दधाति॥१॥ अपोदेवीरुपसृ
जामधुमतीरयक्ष्मायप्रजाभ्यः इति। तासोचेमधुमत्सवतीनयक्षत्वायप्रजाभ्यः
उत्पत्तेतस्यासामास्थानादुत्तिष्ठ तामोषधयःसुपिप्पलाऽइत्याप्याऽआस्थानादु
त्तिष्ठन्त्वोषधयःसुपिप्पलाः॥२॥ अथैनांघासुनासन्दधातीयद्वाऽअस्येन्द्रतेय

छिलिसंदधायुनावैतत्सन्धीयतेदधात्युनेवास्याऽएतन्नस्तंछिद्रिलिसंसत्सन्तनोति
सन्दधाति॥३॥ ॥अहकाण्डः॥ ॥२६५॥ सन्तेधायुमीतविश्वादधातिल्विल्वायं
येधायुमनोतविश्वाबायोयंपवतेऽउत्तानोयद्धृदयंयद्धिकस्तमित्यत्तानायद्यस्याः
एतद्धृदयंद्धिकस्तंयोदेवानीचनसिप्राणोयेनेत्यम्बाद्धसंद्येवान्देवानामनति
प्राणाद्येनवस्मेदेवद्यवऽस्तुप्यमितिप्रजापतिर्द्वैकस्तस्माऽएवेतदिमीघुष
क्रोतिनोहेतावत्यन्यात्युतिनस्तियथेवा॥४॥ अथेनान्दिग्निः सन्दधाति।
यद्वाऽत्रखेन्दर्तंपद्विलिहाम्दिग्निर्घेतस्मीयीयतेदिग्निनेवास्याऽएतत्नस्तंछिलि
सछ्सन्तनोतिसन्दधातिसऽइमाश्चेमाश्चदिशोसंदधातितस्मादेतेदिशोसंछिद्रि

46

तेऽश्वत्थे मा च्छे मा स्वतस्माद्वैवैते सर्वे हिते ऽ इत्यग्न्ये येति॥ अथेत्ययेतित द्विन्द्रागा व्य
त्तिद्वि देवत्रानयानया च्छेन्ने वद्धि पतेनये वैनामेतद्वि वज्ज्येति॥५॥ अथ ष्टाजिन
स्य पुष्करपर्णाच्च समुद्रक्लृति तस्माद्योन्या वेतः सिक्तं थ समुद्रं पते जातो ज्योति
षा स ह शम्भे यत्रूप मा सदत्यवि ति सुजातो ह्येव ज्योतिषा सह शम्भे चे तद्रूप
श्रीः॥ ४८ स्य स्यश्चासीदति॥६॥ अथैनमुपनह्यति। योनौ तद्वैतो पुनक्ति तस्माद्योनौ वेता पश्रीः॥ ४८
युक्तान्ननिष्प पते योक्त्रेणा योक्त्रेणाहियोगं पुत्रीति मोऽ नत्रिवृत्ता तस्यो क्तो मन्युः
॥७॥ ते स्य ष्येस्यति॥ वासोऽस्मै तोद्वि स्वरूप थ सोद्य य स्वाद्वि नाव स विति पनुपा वै
पशेन ज्जुनवन्नु तपमेवेनदे तत्कृत्वा यथा वासः परि धापयेदेवं परि धापयति॥८॥

वोनैवै पुष्करपर्णी योन्याः तद्वतः सिक्तं थ समुद्रक्लृतिः

अथैनमादायोत्तिष्ठत्य। सौ वा ऽआदित्य ऽएषोऽग्निर्नमुन्तदादित्यमुत्थापयत्युदु ति
ष्ठस्वध्वरेत्यध्वरो वै यज्ञ ऽउदु तिष्ठस्व यज्ञियेत्येतदवा नो देव्या धियेति या ते दैवी धी
स्तया नोऽवेत्येतद्दृशे च नो भासा बृहता सुशुक्वनिरिति दर्शनाय च नो भासा बृहता सुशुक्वनि
रित्येतदाग्ने याहि सुशस्तिभिरिति ये वा ऽऊढा नस्तेन सुशस्तय ऽआग्ने याहि वोढृभि
रित्येतत् ॥८॥ अथैनमित ऽऊर्ध्वं प्राञ्चं प्रगृह्णात्य। आदित्य ऽएषोऽग्निर्नमुन्तदादित्य
मित ऽऊर्ध्वं प्राञ्चं दधाति तस्मादसावादित्य ऽइत ऽऊर्ध्वः प्राङ्ध्रियत ऽऊर्ध्व ऽऊ षु ण
ऊतये तिष्ठा देवो न सवितेति यथैव यजुस्तथा बन्धुरूर्ध्वो वाजस्य सनितेत्यूर्ध्वो
वाजस्य सनितेत्यूर्ध्वो वा ऽएष तिष्ठन्वाजमन्नं सनोति यदञ्जिभिर्वाघद्भिर्विह्वयाम

४१

सौत्रा५

रुऽइति तमभ्रयो वाऽएतस्यै जयो घा ब्रूतस्तानेतदाहपनो पाहुप्रगृह्णातिपयो पाहुद्येन

ऽइतो थै नमुपावहत्यतितमुपावहत्योपचिनाति घानयति तस्यो पवित्रमन्धुः ॥१८॥ अग्नि

57 स्तुण्णम् ॥४॥ ॥ दृस्त्वऽएव नवत्वा घप पूतन्तिमन्त्रयतेऽएतद्धाऽएवं दे वाः सम्प्रतिष्ठ

न्तः पुरस्ताद्धीयम दधुस्तपैवै व्यपमेतत्सम्प्रति व्यनुनस्ताद्धीयचेन्दधाति ॥१॥ सोऽश्व

श्री:॥ ४७ मभिमन्त्रयते । स जातो गर्भोऽअसि रोदस्योरिती मे वै द्यावापृथिवी रोदसी तयोरेष जातो ग श्री:॥ ४७

र्भोऽग्ने चारुर्विभृतऽओषधीष्विति सर्वो ह्येष चारुर्विभृतऽओषधिषु चित्रः शिशुः

परितमांस्यक्तूनिति चित्रो वाऽएष शिशुः परेतानि तमांस्यक्तूनतिनोच्यते प्रमातृ

भ्योऽधिकनिक्रदद्गाऽइत्योषधयो वाऽएतस्य मातरस्ताभ्यऽएष कनिक्रदत्प्रैतितद्

श्येद्घीय्यंद घाति॥२॥ अथ नान्नां। ॐ स्यिनो मवद्घीध्रं ङ्क्ष्यां आपूर्ते वघाज्ञ्यद्धे ह्निति स्यि
नश्च मवघीध्रूं स्वाधुश्च त्व वघाजी चाद्घे ह्निल्येत तृशुं ह्वेवसुबदस्त्व मग्नेः पुरी
ष्यवाहणः इति एशुंह्वे वसुधीमस्त्वमग्नेः पशञ्च वाहनः इत्येतत द्वास त्तेद्घीय्यंन्द
घाति॥३॥ अथाज्ञा। ॐ पिवात नवप्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्व मङ्गिरः इत्यङ्गिरा वास्त्वा
गिनाग्नेयोजः शमयत्येवेन मेतद सि। ॐ सायेमाद्या वा पृथिवीः अग्निर्यो चीमन्वे
तचिन्द्र स्मावनस्पती नित्येतत्सद्घेमाहि। ॐ सीवित्येत त्सदजे घीय्येन्द घाति॥४॥
त्रिति नत्रिमन्त्रयते। त्रिवृदग्नि र्ष्या वानग्नि र्य्या वत्यस्य मात्राता वतैवे वैत द्धीय्यन्द
घाति॥५॥ अथेनमेते वा पश्मूनामुपनिषात्प्र गृह्णाति। तदेनमेतेः पशुभिः संजनतिनो

48

यस्य ग्रतिपुज्ञो वै पशवो ऽनेन ऽइदन्नेदिदं छन्नेतो ग्रजोण हिनसानीत्यथो ऽश्राग्निः

यं पशवः ऽइमेनेदज मग्निनिसान्यशून्हिनसदिति ॥ ६ ॥ तमश्वस्याथनिसात्प्रग

क्रोति । प्रेतुवाजीकनिक्रददिति प्रेतु घाजीकनिक्र थमानऽइत्येतन्नानदद्रासभः

पत्वेति तदश्वस्यथज्ञुषिनासन्नन्निन [illegible] हतद्रासभेषु चन्द्घातिमन्नन्निं

पुरीष्य माधायायुजः पुरेति नरन्नाग्निं पशद्धम्भोऽश्रस्मात्कर्म्मणः पुना पादीत्ये

तत्तदेन मश्वेन मभ्रवति ॥ ७ ॥ अथ नासनस्यात्व ग्नित्व वरा मवन्निति ष्ट्रवाघा

ग्निनेष्टनावासभः सद्धव्यात्र्व ग्नातग्ननत्यपाङ्गुः पेथ समुद्रियमित्यपाथ ष्टेवग

तेः समुद्रियस्तदेन छन्नासन्नेनसभ्रवति ॥ ८ ॥ अथापादत्वोग्नऽश्रायाहिहीतयऽइ

॥ श्रीः ॥

४८

ल्पावितयऽइत्येतत्तदेनमग्रहत्या।यजुषैतस्माच्छ्रोद्ध्रुद्रसोदयादत्ते॥९॥ अथाजस्य
ते थ सत्यमृतं तथ सत्यमित्ययं घ्यऽअग्निरेतमसावादित्यः सत्यं यदि वासावेतम
य थ सत्यमनु नयम्वेतदयमग्निस्तस्मादाह ते थ सत्यमृतं थ सत्यमिति तदेनमेत्
न सैनमनति॥१०॥ त्रिभिः सम्भवति। त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवै
नमेतत्सम्भवति त्रिभिः पुरस्तादभिमन्त्रयते तत्त्र्यूरुस्यो होमग्न्युः॥११॥ अथैतान्प्रयू
नावर्त्तयन्ति तेषामजः प्रथमऽएत्यथ रासभोऽथाश्वोऽथ तोऽयतामश्वः प्रथमऽ
एत्यथ रासभोऽथाजः न्वत्रैवा श्रम्य श्वो वै श्रपश्च मूद्ध्ना नु रासभो मृत्रा तुराम जः
॥१२॥ [illegible] तद्यदितो यतामश्वः प्रथमऽएति तस्मात्क्षत्रियं प्रथमं यान्तमितरे

म॰

५१

त्रयोग्नयः पश्चादनुयन्त्यथयदमुतत्रायतामजः प्रथमऽ एति तस्माद्ब्राह्मणः प्र
थमैयन्तामिति तेत्रयोग्नयः पश्चादनुयन्त्यथयन्नैवेतोयतान्नामुतोनासनः प्रथमः
एति तस्मान्नकदाचन ब्राह्मणः श्वन्ह्रत्रियश्चैव श्पश्च मृ ह्वस्य पश्चादन्वितस्त
श्रीः ॥ स्मादेवैयन्त्यपापवृ[illegible]सायापो ब्राह्मणाचैवेतल्हत्रोणाचैतो वृत्तोवक्तितः प
४५ थिगल्लीतिनपक्कमिरो कुर्वते ॥१३॥ अथानडुत्तुषमीन्हतेऽग्निरुपीषमङ्कि न श्रीः
स्य हन्नामऽ इत्यग्निं पशाद्यमग्निवङ्ग्नामऽ इत्येतत्त्वदेनमनङ्गुरुपुष्येणासम् ४८
नति ॥१४॥ तमजस्योपनिष्टात्प्रगृह्णा[illegible]न्नै[illegible] त्याग्नेयो वाऽ अजः स्वेनैवैनमेतद्
आत्मना स्वया देवतया समर्धयत्यथो ब्राह्मणो वाऽ अजो ब्राह्मणो वै नमेतत्स्मरन्ति ॥१५॥

प२

अप्येनं मधुपर्कं (वा) न त्वोषधयः प्रतिमोदध्वमग्निमेतꣳ शिवमायन्तमभ्यत्र युष्मा इ
त्येतद्वै तस्मादायतꣳ ओषधयोऽभिहृष्यति यद्वै नो न हिꣳस्यादिति ताभ्य एवैनमेतच्छम
यति प्रत्येनं मोदध्वꣳ शिवो वो नेष्यतीति न वो हिꣳसिष्यतीत्येवास्यैतद्व्यस्यन्विश्वा ऽअनिरा ऽ
अमीवा निषीदन्नो ऽअप दुर्मतिं जहीति व्यस्यन्विश्वा ऽअनिरा ऽअमीवा ऽअस्य निषीद
न्नो ऽप सर्वं पाप्मानं जहीत्येतत् ॥१४॥ ओषधयः प्रतिगृभ्णीत । पुष्पवतीः सुपिप्पला इ
त्येतद्वै तासाꣳ समृद्धꣳ रूपं यत्पुष्पवत्यः सुपिप्पलाः समृद्धा एनं प्रतिगृह्णीते
त्ययं वो गर्भ ऋत्वियः प्रत्नꣳ सधस्थमासददित्ययं वो गर्भ ऋतव्यः सनातनꣳ स

50

सधस्थमासददित्येतत्॥१॥ गार्हपत्यामुपावहरन्ति। द्विपाद्यजमानो यजमानोग्नि
र्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदुपावहरन्ति वन्द्दन्निद्रा॥ तऽउदञ्चमु
पावहरन्ति तस्योक्तो मन्त्रोनुद्धृतमेवोन्हितम्भवति यद्येनमुपावहरन्त्युद्धृते वाऽअ
श्रीः॥ ५० वोन्हितेग्निमादधति सिकताऽउपकीर्णा भवन्ति तासामुपरिबन्धुः॥३॥ पुनश्चि ५०
तम्भवत्यो तद्वै देवाऽअसृजन्त मनुष्यद्वैनऽइममभिहरन्ताथ सिना ह्मानहन्त्युसिति
स्माऽएतां पुनः पर्य...स्येस्तथैवास्माऽअयमेतां पुनः परिश्रयत्यथो योनि द्योऽऽय
थैतद्दान्निन्ऽइवैवैयानोपेतः सिच्यते योनिरूपमेतत्क्रियते तस्मादपिस्वयाजा

य यातिनऽइवैव विचिचिषति॥१९॥ अथैनं हिष्यतीत यदेवास्यात्रोपनद्धस्यास
शुष्यति तामेवास्मादेतद्धुम्बं बहिर्होदधात्यथोऽएतस्याऽएवैनमेतद्योनेः प्रज
नयति॥२०॥ द्विपाजसा एथुना शोशुचानऽइति। द्विपाजसा एथुना दीप्यमानः
इत्येतत् स्त्रीघस्वद्धिबोपन्द्रसोऽग्नीवाऽइति सा घस्व सद्योन्याप्मनेऽइत्येतत् स्तुथ
म्मेरोमृहतः शम्मे॥ स्या मग्नेन हथ शुहवस्य प्रणीता विल्याशि व मामास्ते
॥२१॥ अथाजलोमान्याच्छि घो।दीचः प्राचः पशून्प्रसृजत्यैवाहौ नेयवान्देवम
नुष्याणानिन्द्रियम् चीप्राच्येतस्यान्नदिशि पशून्दधाति तस्मादुत्तरेदेवमनुष्याः
पशूननुपजीवन्ति॥२२॥ ॥ब्राह्मणम्॥ पा चतुर्थोऽध्यायः॥ ॥ पर्षा कं बायनिरकाबो॥

इदी २

धांग

एताऽआपोऽन्नवन्त्यास्यैतान्न्येव यद्व पर्णकषायेण सोमो वै पर्णश्चन्द्रमाऽउ वै
सोमऽ एतद्वाऽ एकमग्निरूपमेतस्यैवाग्निरूपस्योपाप्त्यै ॥१॥ ताऽउपसृजत्याप
पो हि ष्ठा मयो भुव इति तिसृभिरब्दैवताभिर्गायत्रीभिर्यजुःसैव देवतास छन्दो दे
वतानां यजुःस्तो हि ताऽआपऽएवैतत्रिचस्तद्यावत्यमूनापऽएकं रूपं कृत्स्नमेवास्यै
तोऽ एतास्तदेवैतद्रूपं दधाति ॥२॥ अथ फेनन्न्वनपितन्वाऽन्ववदधाति । यदेवतस्य
द्वितीयं रूपमसृज्यत तदेवैतद्रूपं दधात्यथ यथामेव तत्रमृदं सिकतोति से चमृ
तत्तृतीयं रूपमसृज्यत तेतस्यैवाऽ एतद्रूपेभ्योऽग्नेः सृज्यत तेभ्यऽएवैनमेतज्जनय
ति ॥३॥ अजलोमैः संसृजति स्थेम्ने न्वेव यद्वाजलोमैरेतद्वाऽएनं देवाः पशुभ्यो

धिषणमनं स्त्यैवेनमयमेतत्पशुभ्यो धिसञ्जनतित घ्नं जलोमैनेवाजोहि सृष्टेबीपप्र
नाथ रूपमथ यल्लोमल्लोमहि रूपम्॥५॥ मित्रः सधस्थं सृज्य। पृथिवीं भूमिं च ज्योतिषा
सहेति प्राणो वै मित्रः प्राणो वा एतदग्रे कर्म्मकरोत्सुजातं जातवेदसमयक्ष्म
यत्वा संसृजामि प्रजाभ्यः इति पशवो वै यजुस्तथा मन्त्रःशु॥६॥ त्र्यैतत्त्रयं पिसृमवे
ति। यज्ञो नाभमायोन संस्तेन संसृजति स्थे म्लेवेद यद्भवते नेतावतीवा इयमग्ने
सृज्यततद्भवतीयमग्नेसृज्यत तावतीमेवैनामेतत्करोति॥७॥ रुद्राः संसृज्य पृ
थिवीं बृहज्ज्योतिः समीधिर इत्यसौ वा आदित्य एषोऽग्नि नैतद्भवत रुद्राः संसृज्य
पृथिवीं बृहज्ज्योतिः समीधिरे तेषां भानुरजस्र इच्छुक्रो देवेषु रोचत इत्येव वा

52

॥श्रीः॥ ५२

एष्वाह्वानुव्रजस्त्वः शुक्लो देवेषु नो यते ॥७॥ द्वादश्याः स्थस्त्वजति द्विपद मानो यज
मानो ग्निर्ष्वो वा न ग्निर्ष्वो वल्लास्य मात्रा तावते वेनामेतत्स्थस्त्वजति ॥८॥ अथ प्रयो
तिास्थस्त्वलीव्रत्सुनीनुद्धेनिति सथस्त्वसा हे वा वसुनिश्वनुद्धेस्व नवति यन्मित्रे ॥
तद्वसुनिर्थेदु इन्द्रे ह्वीनेः पूर्ण्मत्स्या मरु दमिति यीनाहि वे कर्म्मत्स्योऽ इयमरु हस्ता स्या मरु
द्वीन्द्रूत्वा सिनीवाली कृणोतु तामिति वा स्वे सिनीवाली सेनाथ हस्ता स्या मरु द्वीन्द्रूत्वा
कृणोत्वित्ल्येतत् ॥९॥ सिनीवाली सुकपर्दा सुकुनीरास्वोपशेति यो बा वे सिनीवाल्येत
दु वेयो बायेस मरुद्वथस्त्वूपं [illegible] यत्सुकपर्दा सुकुनीरास्वोपशा समद्धेयत्ल्ये वे नामेतत्स्ता
नुस्य मदिते मह्यो [illegible] स्वान्द या तु हस्तयो निनीये द्वाऽत्रदिति म्मे हस्ये तदाह ॥१०५

श्रीः ५२

उरवाङ्कुरोऽनुगृह्य कृत्यामाहुष्यामदिति द्वितीये ति भक्ष्याच हि करोति प्राहुष्याम्बधियत्र
माता पुत्रं यथोपस्थे साग्निम्भिभर्त्तु राष्ट्रे एति यथा माता पुत्रमुपस्थे बिभर्त्य एवमग्निं
गर्भे बिभर्ति नत्विवेत्यवतत ॥११॥ त्रिभिः प्रयोति त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
तावतैवैनामेतत्प्रयोति द्वाभ्यामर्धं सर्धं स्वजति तत्पञ्च पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चर्त्तवः संवत्सर
संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति त्रिभिर्न्न पऽउपस्थे जतिन
दश सम्पन्नागायत्रीगायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवत्यथोऽत्रस
न्स्नावाऽङ्गुयमगमेस्वन्नपत तावतीयमगमेस्वन्नपत तावतीमेवैनामेतत्करोति ॥१२॥
प्राहुत्याम् ॥५॥ ॥ अथ महत्प्रिउमपादत्ते । यावन्ति यथैलम्मन्यते मखस्याग्नेः सी

वृष्टा ७

53

पञ्चो॰ ४॥
५३

ति यज्ञो वै मखस्तस्यैतच्छिरः आहवनीयो वै यज्ञस्य शिरः आहवनीयमु वा ए
तमेष चिन्वन्भवति तस्मादाह मखस्य शिरोसीति ॥१॥ यद्वेवाह मखस्य शिरोसीति जा
यत ऽ एष ऽ एतद्यज्जायते शीर्षतो वै मुखतो जायमानो जायते शीर्षतो मुखतो जा
यमानो जायाता ऽ इति ॥२॥ तं प्रपद्यति । वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण छन्दसा
ङ्गिरस्वदित्ययँ ह वै लोको निचितस्तमेतद्वसवो गायत्रेण छन्दसाकुर्वंस्त
थैवैनमयमेतद्गायत्रेण छन्दसा करोत्यङ्गिरस्वदिति प्राणो वा ऽ अङ्गिरा ध्रुवा
सीत्येतदयो प्रतिष्ठितासीति पृथिव्यसीति पृथिवी ह्येतन्निधेहि धारया मयि प्र
जां रायस्पोषं गौपत्यं सुवीर्यं सजातान्यजमानायेत्येतदेव वसव ऽ इमं लो

तिस्थिरासी २

प्रा॰ ४
५४

कर्हूं न्यातस्मिन्कोना माषिश्रमाशास ततस्थे वेत यजमानाय इमेलोक कुर्व्यातस्मि
न्नेता माषिशाष माशासित्वा प्रादेशमात्रीकृत्वा याप्येस ह्येत स्तीर्न मुक्तयति ॥ आश्व
त्थ रू सेमुद्भिमादधाति ॥ ३ ॥ हस्त्वाकृ सव नुत्रे पूतेन छन्दसाङ्गिरस्वदित्यनेनाभि
ध्रुहै ॥ ४ ॥ उद्भिस्तमेतद्धृ ह्याको सुतेन छन्दसा कुर्वे स्तपे वेनमय मे तद्वै मुतेन छ
न्दसाव नोत्यङ्गि रस्वदिति प्राणो वा अङ्गिरो ध्रुवासीति सिञ्चनासीत्येतद्वापृ
तोद्भितासी त्यनेनाभि न्दधम सीत्यनेनाभिन्दध ॥ ५ ॥ द्वे ब ॥ ३ ॥ हिरोय यामयि ष्यत्रा ॥ ५ ॥ नाद
नोब्रुकोप त्यप ॥ ६ ॥ सुबौ ॥ ६ ॥ स नातनाप्य जमा ना देवे तेकेतु सर्वा अन्नाभिन्दकुर्व्यातस्मि
न्नेता माषिश्रमाशासततस्थे वेत यजमानो नाभिन्दकुर्व्यातस्मिन्नेता माषिश्रमाशा

कृता

उखा सं॰ ४ स्ते तां सीलिप्यस थ्र रलन्द्राजा॥ ७॥ अघोत्तनमुद्धिमादघात्या॥ दित्या॥ त्व

कृ एव नुज्ञामतेन छन्दसाङ्गिरस्वदिति घो हैं अः ३ उद्धिस्तमेतदादित्या सा मतेन

छन्दसाकुर्ध्वेस्तथेवेनमयमेतज्ज्ञागतेन छन्दसाकनोत्यङ्गिरस्वदिति प्रागोवा

सृङ्गिरावाद्धुवासीति स्थिरासीत्येतद् घो प्रतिष्ठितासीति घोनसीति घो हैं अः ३

श्रीः॥ द्विर्द्वैवयामयिप्रजा थ्र नायस्पोषं ऊपत्य थ्र सुवीर्ये थ्र सजातान्यजमानायेत श्रीः

५८ त्येतद्वा अस्मादित्यादिवक्कु त्वा तस्पा मेना माभिजमा मा सततपेवैत यजमानो ५८

59 दिवक्कु त्वा तस्पा मेता माभिजमा मा स्त॥ ७॥ अपैतेन चतुर्थेन यजुषावकोति हि

रये त्वा देवी वैश्वानरः कृष्णव त्वा नु सुमेन छन्दसाङ्गिरस्वदिति शाहेत यजुत

दि १

द्वे घिस्वे देवो छे श्वाननाऽ एषु लोके ष्वस्वायामे तेन चतुर्थ्ये नयजुषा दिशो यजुस
पे वेत यजमानाऽ एषु लोके ष्वस्वायामे तेन चतुर्थ्ये नयजुषा दिशोद् धात्यद्भि
नस्यदिति प्राणो वाऽ अद्भिः वायुर्वासीति स्थिरासीत्येतद् धा प्रतिष्ठिता दीति दि दिशो
तिष्ठि शो हेतद्यजुर्द्वाव प्यामपि प्राणोऽथ नायस्यो बद्धो यत्व शः सुवीर्य्यः स जातो न्न
जमानाये त्येतद्वे घिस्वे देवो छे श्वाननादिशः कृत्वा तास्वेता माशिषमाशास्त
त ये वेत यजमानो दिशः कृत्वा तास्वेता माशिषमाशास्ते ॥ ६ ॥ तेनैतेनानन्तर्व
माद्धत्य करोति तस्मादेवा लोका नामन्वंवत श्च यादृत श्च दिशोपि मितम
तेन करोत्य परिमिता हि दिशः ॥ ७ ॥ तां प्रादेशमात्री मेवोद्धाकूरोति । प्रादेशमात्रीं

त्रिंशद्वै प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुर्योनिरेवाग्रे संमितामेष योनिं कुरुतेति ॥ ८॥
सा यदि द्राघीयसी प्रादेशात्स्यादेतेन यजुषा ह्रसीयसीं कुर्याद्यदि ह्रसीयसी स्या
त्तेन द्राघीयसीं ॥ ९॥ ८॥ स यद्येकः पशुः स्यादेकप्रादेशां कुर्यादथ यदि पश्व
पशवः स्युः पञ्चप्रादेशां कुर्यादिषुमात्रीं वा एवीं सम्मिते वैतद्भवति प्रा
देशाद्धस्म [illegible] लैषु पुरुषे मुखे भवति ॥ १० ॥ अथ तिस्रो [illegible] नास्ना पर्यस्यति । दिशो दे
से तद्दे देवा इमाँल्लोकाननुखाय त्वामिति हत्थ हन्त्यग्निः पश्यतन्वैतत्तथैवैतद्य
जमान इमाँल्लोकाननुखाय त्वादिग्निहत्थ हन्ति दिग्भिः पर्यतनोति ॥ ११॥ तामु
त्तरेण हतीयेन पर्यस्यत्येषो लोकानामन्ताः समायन्ति तद्देवैनांस्तद्दृथ

श्रीः ५५ व

श्रीः ५५

हति ॥१३॥ अदित्यै नास्नासीति धनुस्मायांयज्ञेन उत्तरवनुत्स्यामेवैनामेतद्वाग्यना अङ्क्त्वाप
व्यस्यति ॥१४॥ अथ चतस्र ऽऊर्ध्वाः करोति तूष्णीमेव दिशो वै चतस्र ऽएतद्वै देवा ऽइमां
लोकानुखाङ्कृत्वा दिग्भिः सद्धैतो हत्थ हैस्तथैवैतद्यजमान ऽइमांल्लोकानुखाङ्कृत्वा
दिग्भिः सद्धैतो हत्थ हति ॥१४॥ ता ऽएता ऽएतस्यै नवत्या तद्वा ऽएता ऽएता मस्तम्भुवे
स्तथैवैनामेतत्स्तम्भनुवन्ति तद्यदेता ऽऊर्ध्वा उद्दत्त यातिरश्च्याहद्दध्मथ यदेतो ध्योक्रुदती
भिः ॥१५॥ तासामनन्तेष्टुस्तनानुन्नयत्यो तद्वै देवा ऽइमां लोकानुरवङ्कृत्वैतैस्तनैः स
र्वान्कामानदुह तत्तथैवैतद्यजमाना ऽइमांल्लोकानुखाङ्कृत्वैतैस्तनैः सर्वान्कामान्दुहे
॥१६॥ सेवाग्नोर्वे वा मेवे लोका ऽउरवैम लोकाग्नो स्तनस्यप् ऽएतद्दूरोये पातनस्त्रीन

स्नासाद्वितीये न्वयति द्वितौ हि गोरूधः ॥१७॥ तस्यै स्तनानुन्नयत्युपर्यस्तस्तनानु
न्नयति सा चतुस्तना भवति चतुस्तना हि गौः ॥१८॥ तां षड्हे केद्विस्तनां कुर्वीत्य ।
यौस्स्तनां [illegible] तथा कुर्याद्वै गोः कनीयस्तनाः पशवो ये नूयस्तनोऽस्यानुप
जीवनीयतरा वा ॥ अस्यै ते नुपजीवनीयतराथ षड्हे नान्ते कुर्वीते यो ह ते न गां कुर्वी
ते प्सुनीद्वाविंचाद्य ऽग्नौ वातस्मात्तथा न कुर्यात् ॥१९॥ स्रुचा स्यै षिलन्निपद्यते
दिति स्येषि लं ग्राता त्विति द्याग्वाऽस्त्रीदिंचेतद्वाऽएनान्देवाः कृत्वा द्यावा चादित्वपा
नितन्ष्ठापयंस्तथैवैनामयमेतत्कृत्वा द्यावा चादित्या निष्ठापयति ॥२०॥ तीपनि
गद्धनि द चाति। कृत्वाय सामहीमुखामिति कृत्वाय सामहतीमुखामिस्यैत

५६ ५६

न्नन्मयीह्येषा निमन्नस्यऽइति मन्नमयी ह्येषा योनिन्नग्नेः पुत्रेभ्यः प्रायच्छददितिः
सपत्नानिलात इऽएनामदितिः कृत्वा देवेभ्यः पुत्रेभ्यः सपत्नानपप्रायच्छत्तथो वै
नामयमेतत्कृत्वा देवेभ्यः सपत्नानपप्रयच्छति ॥२२॥ ताहैके तिस्रः कुर्वन्ति त्रे
यो वाऽइमे लोकाऽइमे लोकाऽउखाऽइति ह वदन्तो घ्रोऽन्यो न्यस्य श्रापन्ति वन्ते
यदीतरा मेत्स्यते घेतनस्या न्नविष्यामो यदुतवाप्येतरस्यामितिन तथा कुर्या
देवाऽएता निधिः प्रथमोपधस्य सलोकोयः पूर्वेऽउद्धिन्नतिन्द तन्नयत्तरोपधेः
सापयदेतदन्तरिक्षं यजुर्हिं मोहैव तदेतावद्वाऽइदं सर्वं यावदिमे च लोका दि
शश्च सयदत्रापाहन्तेदतितद्वेचये गुन्तुवेयरु तिनिक्री प्रियते यजमानस्य तद्धि

57

अन्तरस्मात्तस्य मह्यप्रतिनिष्ठ्यते यदुभिन्नाये प्रायश्चित्तिं जुहुयात्सर्वांस्तदन्वारुद्धा
नेः ॥२२॥ ॥ब्राह्मणम्॥३॥ तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका ॥११४॥ ॥ तस्याऽएतस्या
अषाढां पूर्वां करोति ॥ यां वाऽअमूं प्रथमां यमु वाऽएवांल्लोकानां प्रथमामसृजत ता
मेतस्याऽएव मृदः करोत्यथाध्यैव लोकानामियमग्रहिषी करोति महिषी हीयं
श्री॰ त्वेचैव प्रथमा द्विलासा महिषी ॥१॥ पादमात्री भवति ॥ प्रतिष्ठा वै पाद इयमु वैप्र श्री॰
५७ तिष्ठा त्र्यालिखिता भवति त्रिवृद्धीयम् ॥२॥ अथेष्टकां करोति ॥ मैस्तं लोकान्करोत्य ५७
धिश्रवज्योतिषः करोत्येता देवता ऽग्निं वायुमादित्यमेता ह्येव देवता द्विश्व
ज्योतिस्ता ऽएतस्याऽएव मृदः करोत्ययस्तल्लोकेभ्यऽएतान्देवान्निर्मिमीते यद्य

देव

मानः करोति यात्लिखिता नवत्नि त्रिवृतो ह्येते देवा ऽ इत्याधिदेवतमथा ऽ ध्यात्म यथा ऽ ध्यात्म
मा... लेको खावाग माछाता म्यू वृ घेष्कु नोति पुनस्ताद्धीय मात्मेनो यान्क्रामेतस्या ऽ एवमदः
करोत्यात्मनो ह्येवेयन्वा ऽ अहिं यांहि यावत्या लिखिता नवति त्रे यावि हिता हि यागस्ते
यज्ञ षष्ठि सामान्य योग्यादि द्रुवये घा वोतृ प मुपा षष्ठमु ध्य त्नानामुद्ये: ॥४॥ आत्म यो ख
क नो त्या आत्मानन्तत्क नोत्यथ ह्रिश्व ज्योति वः करोति प्रजावे ह्रिश्व ज्योतिः प्र
ह्रिव ह्रि श्व ज्योतिः प्रजननमेवैतत्करोति ता ऽ एतस्या ऽ एवमदः करोत्यात्मन
नात्रिर्मिमीते यजमानः करोति यजमानस्तदात्मनः प्रजाङ्करोत्यन्नवाहिता:
नोत्यन्नवाहितानन्तदात्मनः प्रजाङ्करोत्युत्तनाः करोत्युत्तनान्तदात्मनः प्रजाङ्करो

तिस्रआलिखितास्तवन्त्रिस्त्रिर्हि प्रजातिः पितामातापुत्रोऽथो गर्भ उल्बम्ज
रायु ॥५॥ ताऽएताअनुष्टुभ कृतायै करोत्यायनुष्टुभ तायाऽइतस्मानिरुक्ताऽएता न
निरुक्तानिरुक्ताऽइतराः परिमिताऽएताअपरिमिताऽइतराः ॥६॥ प्रजापति
र्वैषोऽग्निस्तदनुत यमन्वेतत्प्रजापतिन्निरुक्तमनिरुक्तं परिमितमपरिमितं
५८ श्चतद्याऽअनुष्टुभ कृतायै करोतीति यदेवास्य निरुक्तं परिमितं रूपं तदस्य तेन सं श्री: ५८
स्करोत्यथ याऽअनुष्टुभ कृतायै यदेवास्यानिरुक्तमपरिमितं रूपं तदस्य तेन सं
स्करोति सह वाऽएतं सर्वं कृत्स्नं प्रजापतिं संस्करोति यऽएवं विद्वानेतदेवं क
रोत्यथो यस्मायेवैतत्पाप्मने निरस्य प्रायश्चित्तिं क्रियते ॥७॥ अथैनान्सूपसाति

58

५२

स्थे मेन्ध्ये वाथो कृम्मेणाः प्रहृततायेयद्धेव धूपयति शिवाय ऽ एतद्ध जस्यवद्धु [illegible] खा
प्राणो धूमः शीर्षं स्वन्प्राणान्दधाति ॥ ८ ॥ अश्वशकेन धूपयति । प्राजापत्यो वा
अश्वः प्रजापतिरग्निर्नो वा ऽ आत्मात्मानं हिनस्त्यहिंसायै सा येन तद्धै साब्धेयत हिंज
स्यै यातयामतयो हनेवाश्वस्य हिनस्तिनेतनान्यधूनु ॥ ९ ॥ वसवस्त्वा धूपय
न्तु गायत्रेण छन्दसांगिरस्वद्रुद्रास्त्वा धूपयन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदादित्या
स्त्वा धूपयन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा धूपयन्त्वानु
ष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदिन्द्रस्त्वा धूपयतु वरुणस्त्वा धूपयतु विष्णुस्त्वा धूपयत्वि
त्येताभिरेवैनामेतद्देवताभिर्धूपयति ॥ १० ॥ समाश्वशकानि मदं [illegible] त्रोसमयज्

र्षिसप्तत्य्यः एतादेवताः सप्तशीर्षोन्प्राणाणाप्रदुवाऽअपिबहुलत्वःसप्तसप्त
सप्तैवतच्छीर्षन्त्सप्तवतत्सप्तप्राणान्दधातीति ॥११॥ ॥ब्राह्मणम्॥१॥ ॥अथैतनम
५१ स्याऽइत्नल्यातेद्वैदेवाऽअभिजित्युप्ष्येद्वैनऽइममभिहन्नस्याश्चसिनाश्वानहत्व
नीतितस्माऽइमामेवात्मानमकुर्वन्नुप्राऽआत्मात्मानन्नोपप्यतीति॥१॥तेह्याऽअ
दित्यास्वनती॥यंह्याऽअदितिर्नोवाऽआत्मात्मानश्चहिनस्त्यहिंश्चसायेयद
५८ स्ययादेवतयास्वनेछिश्चस्पाद्वेनम॥२॥अदितिस्त्वादेवीविश्वदेव्यावती। ५८
पृथिव्याःसधस्थेऽअङ्गिरस्वत्खनत्ववटेत्यावटोहैपदेवत्रात्रसाह्येता॥य
स्मिन्नुत्सीदतिचतुस्त्राक्तिनेषकूपानवतिचतस्त्रोवैदिशःसर्वाभ्यएवैनमे

(वृ)

तद्दिग्स्यःखनत्वपथपचनमेवायायाबाछामवदधातितूखामेवताथंहिपूर्वेऽक्रो
ति॥३॥अथोखामवदधाति।देवानांत्वापत्नीर्देवीर्विश्वदेव्यावतीःपृथिव्याःस
धस्थेऽअङ्गिरस्वद्दधतूखे।इतिदेवानांथ्हैतामग्नेपत्नीर्देवीर्विश्वदेव्यावतीः
पृथिव्याःसधस्थेऽङ्गिरस्वद्दधुस्ताभिरेवैनामेतद्दधाति।ताःहैनांतेऽवधयय।ए
वोभधयेयोवैदेवानांपत्न्यःऽवैनांधित्रिहोदथंसयेथंहितमोवधित्रिरेवैनामे
तद्दधात्यपचितिरुखयोतिखोवदधातितूखामेवापपचनमेवधायायामोम्यां॥४॥
धिषणास्त्वादेवीर्विश्वदेव्यावतीःपृथिव्याःसधस्थेऽङ्गिरस्वदभीन्धतामुखे
इतिधिषणाहैतामग्रेदेवीर्विश्वदेव्यावतीःपृथिव्याःसधस्थेऽङ्गिरस्वदभीन्धता
धि१

३

नि नैवै नामैतदग्नीन्धे साहस्राद्याग्रे वद्या ग्वेष्ठिप्रगोष्याचाहीदꣳ सर्वमिद्धं वावै

नैना मैतदग्नीन्धेऽपेतानि त्रीणि यजूꣳषि नीन्द्र माणाः एजपति ॥ ५ ॥ घृतूत्रीऽस्य

देवी र्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽअङ्गिरस्वच्छ्रपयन्तूखे इति घृतूत्री

तामग्ने देवी र्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वच्छ्रपयान्त्वक्षुस्ता नि

नैवै नामैतच्छ्रपयति तानि हतान्यहोनात्राण्यप वाहे रात्राणि वै घृतूत्रयो होना

होदꣳ सर्वꣳ हृतमहो रात्रै र्वै नामैतच्छ्रपयति ॥ ६ ॥ ग्नास्त्वा देवी र्विश्वदेव्या

वतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्पचन्तूखे इति ग्नो हैता मग्ने देवी र्विश्वदेव्या

वतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्पचन्तुस्ता नि नैवै नामैतत्पचति तानि हतानि छ

श्री ६० | ६०

न्द्राथस्येव छन्दांश्च सि वेग्नाश्छन्दोभिर्दिस्वर्गे लोके ऽ कुछीति छन्दोभिर्नैवेन
मेतत्पचति ॥ ७ ॥ जनयस्त्वाच्छिन्नपत्राद्देवी दिश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे
ऽङ्गिरस्वत्पचन्तूखे इति जनयो हि ता मगनच्छिन्नपत्रा देवीर्दिश्वदेव्यावतीः
पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्पचन्तु स्त्रियो वै नामैतत्पचति तानि हतानि न
ष्पिव नक्षत्राणि वै जनयो ये हि जनाः पुण्यकृतः स्वर्गे लोके यन्ति तेषामेता
नि ज्यो तींषि नक्षत्रैरेवैनामेतत्पचति ॥ ८ ॥ स वै खनन्त्येकेनावदद्यात्ये
केनाभीन्धे ऽ एकेन श्रपयत्यलेवाग्नी पचति तस्माद्द्विः सिञ्चत्यसनस्याग्नेः पच्यते
तानि ... पचन्तेष्व ... ऋतवः सिञ्चत्सरः सिवत्सरेणाग्निर्योचानग्निर्वाव त्यस्या

न२

वृ
ऋतात्स्कृणविता॥९॥ अयमित्रस्यायसंगीर्घृतऽद्युतौ मैत्रेणायजुषोपस्थापन
ति। सुवलि पञ्चोपस्थापयन ति न वै मित्रः कञ्चन हिनस्ति न मित्रं कश्चन हिनसि
तु घोहैष्य एतान्त हिनस्ति नो एतमेषा तान्दिवेवोपवपेद्दिवोदूपे दद्दुहैन
61 मनुमू॥१०॥ तान्छसावित्रेणायजुषोद्धपति। सविता वै प्रसविता सवितृप्रसूत श्री
एवैनामेतद्दूपति देवस्य सविता हूपतुहु पाणिः स्वङ्गुरिः सुबाहुरुत शक्त्या 61
ति सङ्घेनमुद्धेत्सविता॥११॥ अथैनीपर्यावर्तयत्यप्रस्थमानायद्यिन्त्रामा
शान्दिमा अपरोत्यप्रथमानान्तर्विश्वामाशान्दिशोनहेत्ताप्रनयत्येत्तत।
॥१२॥ अथैनामुपच्छञ्जात्यायमहतीनवेत्प्रत्यायहिमेलोकाग्नहन्तं दुहु ति
द्वे

र्भुवां तस्मिल्लुदु तिष्ठस्य्या न्वी प्रतिष्ठितेल्पे तन् ॥१३॥ तौ पनिग्रहानिदधाति
मित्रैतान्ऽ उखां प्रतिददाम्यमिति ल्याऽ एषा मानेदिल्प पंध्धे धासुर्मित्रो यो दीप
व गैतस्माऽ एवैनामेतत्पवि ददाति गुप्त्यै तेहै मे लोका मित्र गुप्तास्तस्मादेकालोकान
न किञ्चन मीयते ॥१४॥ अथैनामाछृणत्ति । स्पेमक्लैर्दब्धावाथो कृष्णैः प्रहृतं तायै
यदेवात्रा [illegible] छृणत्ति लिखन्ऽ एतं धन्दस्य वदुखा प्राणाः पयः शीर्षैस्तत्प्राणान्दधात्य
थो यथा चावाऽ उखा यो वा यान्नं तायोदधाति तस्माद्यो वा यी पयः ॥१५॥ अजा पय
सा छृणत्ति । प्रजापतेर्ह्वै शोकादजा समभवत्प्रजापतिरग्निरग्नो साऽ अग्ला त्मा नर्ह
हिनस्त्यहिंसायै पयसा पयो वा आयाऽ अजा हसर्व्वाऽ ओषधीरत्ति सर्व्वासामेवैनामेतद्

६२ पृथिवी मातर्मा मा हिंसीरिति ॥ ५॥ वसवस्त्वा छृन्दन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गि-
रस्वद्रुद्रास्त्वा छृन्दन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वा छृन्दन्तु जागते
छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा छृन्दन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गि-
रस्वदित्येतानि वै नामैतद्देवतानि ना छृणत्ति सैवास्मिन्नेव देवतानि
करोति ताभिश्छृणत्ति तानि ना छृणत्ति यो वा वाक्कर्म करोति स एव तत्सोऽप
यानि वै तस्मादेवाभिर्देवताभिः करोति ताभिश्छृणत्ति ता ना छृणत्ति ॥ ६॥ ६२
ब्राह्मणम् ॥ ३॥ ॥ पञ्चमोऽध्यायः ॥ ॥ नृपात्सिंहवीर्यं विजित्य तानि वित्त-
नाय दुःखानि विचित्य यामतीनि ह कर्माणि सन्ति यानि त्वत्कर्माणि तानि नाती

नितेषामग्निचित्या राजसूयो वाजपेयोऽश्वमेधस्तद्यता न्यानि कर्म्मो सप
तितु समाप्तान्यतीनि ।।१।। आग्नावैष्णव एकादशकपालास्तद्धनस्यदीक्षणी
यं वैश्वानरो द्वादशकपाल आदित्यश्चरुस्तेऽग्ने ।।२।। सप्तदशाग्नावैष्णवमेव
निर्वपेन्नितरे हविषी अध्वनस्येव दीक्षणीयकृतं तस्यान्त्रागतेन यथादितरे
एव हविषी निर्वपेन्नाग्नावैष्णवमग्नये वदीक्षणीयकृतं तस्यान्त्राधनस्य
।।३।। तन्त्रयानि निर्वपन्त्य स्याग्नेश्वानरपद्धोतत्कर्म्मा कर्म्मे चाग्नि
कर्म्मे चाद्धनस्य पूर्वमपरमयान्ते नुपाति होतत्कर्म्म यदग्निकर्म्मा ।।४।। लयः एव आ
ग्नावैष्णवाज्यस्यतदेव प्रयाजानां यस्तु नश्चवैश्वानरो द्वादशकपालो ऽश्वा

63 नरो वै सर्वे गन्धयः सर्वेषामग्नीनामुपासत्द्वादशकपालो द्वा॑ थमासाः संव
त्सरः [illegible] यद्वै वैतं वैश्वानरन्निर्वपति । वैश्वानरो वा ए
तमग्निरनयिब्धन्तवतितमेतत्पुनस्तादिन्धा॥ पाथश्चेतो नूतत्थसिस्वतिय
इगवैयो नो चेतः सिद्धते तादृग्ज्ञा यतेत घदेतमत्र वैश्वानरपथश्चेतो नूतथ
६२ स्वति तस्मादेषो मुत्र वैश्वानरो जायते॥ ६॥ यद्वै वै तेहविषीनिर्वपति । न्द्रो वै वै ६२
श्वानरो ह्विरेवः स्रादित्यश्चन्तुः न्द्रस्त्रश्चतद्दिशश्चकुनोति वैश्वानरो पूर्व नि
र्वपति न्द्रस्त्रत्तत्कृत्वा ह्विषाकुनोति॥ ७॥ एकऽएवमन्वल्पो कदेवत्यऽएकस्य तन्
त्रमकस्यथ स्विय कुनोति चतुर्थितनो बहुदेवत्यो न्हमावाऽएवतएकुलानी यद्यनु

हृमो ऽ एष देवानीयदादित्यप्राचिश्रितःकूमानन्दघातीत्यधिदैवतम्॥ ८ ॥ अथा
ध्यात्मम्पृथ्विन ऽ एव वैश्वानर ऽ आत्मे ऽ स्यादित्यश्चक्षुः श्रिनश्च तदात्मान
मेतीति वैश्वानरं पूर्वावग्नि वैपतिप्रिनस्तत्कृत्वात्मानमकूरोति॥ ९ ॥ एकः ऽ एव तत्वृत्ते
रामि वहिश्चिनश्चक्षुर्वितनोम्यहं देवत्योमूमावा ऽ एतान्नगुल्लानीयच्चक्षुर्न्हे
मो ऽ एवोङ्गानीयदात्मा स्वैस्तदङ्ग । नाकूमानन्दघाति॥ १० ॥ इतः ऽ एवमन्वी
इतमोजनाह्यादित्याः स्वो मैवैनानेतदङ्गे नस्वेनरसेन प्रीणात्युपाधश्च
तानि हवीश्रि वित्तवन्ति । रेतो वा ऽ अत्रयज्ञ ऽ उपाधश्च युवैरेतः सिच्यते॥ ११ ॥ अथ
स्विन्नानि जुहोत्योरूमतोध्ये देवा ऽ आत्मानमस्माल्लोकात्स्वर्गं लोकमभ्यु

दग्धा तयद्दुदग्धा तत्तस्मादेवैनन्नाग्नि तपैवैत यजमानऽअग्नेश्चोने
वात्मानमस्माल्लोकात्स्वर्गं लोकमभ्युद्धरति ॥१॥ तान्निवेन्नूपा ६ सिञ्चन्त्य
ग्निचित्याग्नीषद्दुयावानग्निचित्या यातस्याक्रोधन्धुजुह्म यानि मवनितस्याक्रा
द्योषष्याग्नेस्मस्याऽएवोक्तः ॥२॥ पञ्चाहुतस्यन्नुहोति पाङ्क्तो यज्ञो यावानग्निर्यावत्य
वत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्धुतेनाहुतेन ६ सिञ्चति सप्ताग्नेः सप्तचितिकोऽग्निः स
६४ प्तर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्धुते ६४
नाहुतेन ६ सिञ्चति ता न्नुजुह्म यानि द्वादशसंपद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽ
ग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥४॥ सञ्जुहोत्या कृतिमाहिताग्ने

जथ्यं स्वाहा । हव्याकूताद्वाऽ एतदग्ने कर्म्मे समनन वल्लदेवैतदेतस्मै कर्म्मणे प्रयुजे
॥१५॥ मनो मेधामग्निं प्रयुजं स्वाहेति । मनसो वाऽ एतदग्ने कर्म्मे समनवल्लदे
वैतदेतस्मै कर्म्मणे प्रयुजे ॥१६॥ विलीं वि ज्ञातमग्निं प्रयुजं स्वाहेति । विज्ञाद्वा
एतदग्ने कर्म्मे समनवल्लदेवैतदेतस्मै कर्म्मणे प्रयुजे ॥१७॥ वाचो विधृतिमग्निं
प्रयुजं स्वाहेति । वाचो वाऽ एतदग्ने कर्म्मे समनवेतामेवैतदेतस्मै कर्म्मणे प्र
युजे ॥१८॥ प्रजापतये मनवे स्वाहेति । प्रजापतिर्वै मनुः स हीदं सर्वममनुत
प्रजापतिर्वाऽ एतदग्ने कर्म्मे कनोत्तमेवैतदेतस्मै कर्म्मणे प्रयुजे ॥१९॥ अग्नये
वैश्वानराय स्वाहेति । संवत्सरो वाऽ अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरो वाऽ एतदग्ने कर्म्मे

65

करोत्यग्निमेवैतदेतस्मै कर्म्मणे प्रसुवति ॥ २ ॥ अथ सावित्रीं जुहोति सविता वा ऽए
तद्देवानां करोत्यग्निमेवैतदेतस्मै कर्म्मणे प्रसुवति विश्वो देवस्य नेतुर्म्मर्त्तो वृ
णीत सख्यम् ॥ विश्वो राय ऽइषुध्यति द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहेति यो देवस्य
सवितुः सख्यं वृणीते स द्युम्नं च पुष्टिं च वृणीत ऽएष वा ऽअस्य सख्यं वृ
णीते ऽएतत्कर्म्म करोति ॥ ३ ॥ तान्युहैके उखायामेवैतान्यग्रे मणिं जुहु
ति कामेभ्यो वा ऽएतानि हूयन्त ऽआत्मनो ऽएव यजमानस्य यदुखात्मन्नेवास्मा
त्मनः सर्व्वान्कामान्प्रतिष्ठापयाम ऽइति न तथा कुर्यादेतस्य वै यज्ञस्य शि
नस्यैता सामाहुतीनां यो न सत्तदेतद्दर्व्ये ष्वेद्दीप्यते तेन धर्मस्थ स्थितेय

तेभ्योऽग्नर्णाष्टुखंवाप्र व्रणान्निक्तदेनामेषयश्च ऽथ्यावोहा तितेयश्चाम्निर्नीतेत
स्मात्सु थं स्थित । एव षज्ञहृते भ्योऽग्निर्णाष्टुखीप्रव्रज्यात॥ स्यामुञ्चकुलायेन
वस्तीर्णोऽन वल्प । दीप्यादिति न्वेव वषट्कृ वमुञ्चकुलायेनयेनिवेशाग्नेऽमु
ञ्जानवेयो निर्गा मैथं हिनस्माहि थं सायेयानेऽयं जायमानो जायते यानेऽजाय
मानो जाया ताऽइति ॥२३॥ ऽत्याणाकुलायमन्त्रेऽग्नवत्पादीप्यादिति न्वेव वषट्कृ
राणां कुलायै प्रजापतिभ्यो ऽस्ये यानेनस्य ज्यत तस्याऽऊमाऽउल्मामासग्नेऽच्छणाज्जन
युतस्मात्ले पूतयो जरा युहितेन वैजना युगा मैथं हिनस्माहि थं सा येजना युणो
जायमानो जायतेजना युणो जायमानो जायाताऽइति ॥२४॥ ॥ प्राम्नाणाम्नः ॥३॥

66

ता। न्निष्कन्नस्य रणा। ह्रीमे त्रैलोक्या ऽउरवातिष्ठन्तीवख्वा ऽइमे लोका ऽअथातिष्ठन्दे
श्रीर्यवत्सरः॥१॥ उदङ्ङग्निं धान्नुद्धे। प्राङ्ङि। ष्ठन्प्रजापतिः प्रजा ऽअसृजत॥२॥ य
देवोदङ्ङग्निं धान्नेवाहोन्नयेषान्देवमनुष्याणां दिग्यदुदीचीप्राची॥३॥ यदे
वोदङ्ङग्निं धानैतस्याथ्ह दिशि स्वर्गस्य लोकस्य द्वारं तस्मादुदङ्ङग्निं धन्ना
हुती। जुहोत्युदङ्ङग्निं धन्दक्षिणानयति द्वारेवतत्स्वर्गस्य लोकस्य स्थितलप्रप
द्यति॥४॥ मासुनित्या मासुनिषद्ध ऽइति। यद्येव यजुस्तपाप्मन्धुरम्यघ्नम्बुद्धी
नयस्य स्थितियो बा। या ऽउरवीद्धोतिवेयो बाप ऽआमत्राणाथ स्विववीनयस्या। ति
दकं विव्यघ ऽइत्यग्निस्र्व्वह्येतत्कविष्पुक्तो नवतः॥५॥ ह्रथ्ह हस्यदेवि पृथिविस्व स्त

स्यऽऽइति यथैव यजुस्तथा पञ्चधा स्तुनीमायास्य घयाहृतासीति प्राणो वाऽऽअस्तु
स्तस्यैषा मायास्य घयाहृता नुसन्देवेभ्यऽऽइदमहस्तु हव्यमिति पाऽऽएवैतस्मिन् ग्रा
वाहुती हैव्यन्तवतिताऽऽएतदाह यो ऽऽएषे वहह्यमग्निस्सात्वमुदिहि वेद्दऽऽअग्निर्
ति पथैव निष्ठा नाले तस्मिन्नृषऽऽउदियादेवमेतदाह।।१।। ह्वास्योप्र स्ता ह्वि।
द्विपाद्यजमानो यजमानोग्निष्टोमो वानग्निष्टोमो वल्पस्य मात्रा तावते वैनामेतत्
स्तृणाति गायत्र्याय त्रिसु नाच प्राणो गाय त्र्यात्मा त्रिस्समेतावान्वै पशुर्यावा
न्प्राणः स्वात्माचत प्रावानामुस्तावेते वैनामेतत्स्तृणाति कृपोऽऽ अग्निर्वै गायत्री
न्द्रियिसुषेन्द्रोग्नोग्निष्टोमो वानग्निष्टोमो वल्पस्य मात्रा तावते वैनामेतत्स्तृणाति सीन्द्रा

67

गतो वै सर्वं देव्याः सर्वं दिवल्पो गनिर्घ्या वानगनिर्घ्या वल्पस्य मात्रा तावत्तवै नाम
तत्पर ताःक्षितयोः सप्तपदानि सप्तविंतिकोगिनः सप्तलवः सः घ्नस्वः सवल्पे
गनिर्घ्या वा नगनिर्घ्या वल्पस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥७॥ तो ब्र दगिनः सप्तपल्य धे
नामर्ध्वि नानो हृतियो बावा ऽ३ रवाच्च गिनस्तस्मा यद् बा यो बा धस तप
धास्या धतेता दघाति ॥८॥ तद्वै को यदि चिनमर्धि नानो हल्पऽज्ञा नानेवावपञ्च
न ये मे बो गिनेत्तिनत पाकुर्व्यादस्य न्वा न्वावपञ्चुर्ज्जायते घतन्वाग्न ऽ एवा
स्य न्वन्नमिवन्नर अग्निनेत ऽ इवैवद घति नेत ऽ ३ एतद्वनस्पिवैषद घिस्तस्मादे
ना मर्धि नेवानो हृत ॥९॥ तो यदा र्धि नानो हल्प । यास्मिन्त्सस मिधमाद घाति नेतो वा ऽ ९

पु१ व३ प४

नामेतद्दाचक्षते एषोऽग्निरस्मिन्नेता[illegible]न्नेतत्सर्वं संस्कृतिन्दधाति ॥१०॥ सा कामेषु की
र्त्यासीद् देवानां स्वानुतृप्येषान्ये प्राजापत्याः अप्स्वन्तर्देवाः अग्निमनीकं हत्वाऽसु
रान स्पर्धैस्तेत्वा ह्विषः पुरगृहीतस्याहुनाः आग्नेयं प्राप्य स्वे तदस्यां प्रत्यपतिष्ठत् स हे
कोनवेत तस्मात्स्वाहूनसोऽहतस्मादुलोहितो ह्विर्हि सः एषोऽग्निरेव तत्कुमुकोऽस्मि
न्वास्मिन्नेतत्सर्वं संस्कृतिन्द[illegible]धाति ॥११॥ प्रादेशमात्रीं न वर्त्ति प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णु
रात्मसम्मितां तामेवैतामस्मिन्नेतत्सर्वं संस्कृतिन्दधाति ॥१२॥ इति नु उख्लान्त वलयाग्निर्गोतो
नेन स एष यत्तत्सोऽष्ट तमुल्ममासीत्तस्मात्तन्नु द्वीपस्तः आत्मा हस्येव तस्माल्लस
नेन सम नव तेनात्मेव तदात्मानमभ्यनेति नेवाऽउत्तमत्रं अथ हिनस्त्यहिं सा पा [illegible]

68

॥श्री॥ ६८

वै जायमानो जायते ॥ उत्पाज्जायमानो जायाता ॥ इति ॥ अ... तामाद घ्यति ... न्तः
सर्पिर्नामधुर्विति तिदाघ्वे न्तः सर्पिर्नुशान ॥ इत्येतत्प्रत्नो होता घ्वेसप ॥ इति सनात
नो होता घ्वेसप ॥ इत्येतत्सह सप्तुत्रो ॥ अध्वत ॥ इति प्रलंघे सहो प्रल सपपुत्रो ऽद्भुते
इत्येतेति श्व नाद घाति स्वाहा काव्यरण तस्यो पवि प्रन्धु ॥ १४ ॥ तद्भा ॥ अग्नेर्वो ख्या ॥
योनिर्मुञ्जा । [illegible] जरायु त्वं ... तनु ... समित ॥ १५ ॥ प्रा ... ख्वा तत्व त्वात्त ने
मु आप्रा हो यत्ना नत्नायो यो निर्मुञ्जो हे मुञ्जा तवत्न त्तने यथा ... प्रा हा हिया निर
ते र ... नायुप्रा हे यथा तवत्ना तत्ने ... तत्प्राह ... हि जरायु ... तत्न मुत्न प्रा
... तप्र वत्नातत्ना समि ... मुत्नं नत्नो गर्भः ॥ एत स्यो वै [illegible] जायमानो ॥

श्री ६८

मं १

नम१

जायेतेऽस्य [illegible] एवैतज्जनयति ॥१६॥ ॥ब्राह्मणम् ॥३॥ ॥अथ वैकङ्क-
तीमादधाति । प्रजापतिर्वै प्रथमामाहुतिमजुहोत्स हुत्वा यत्र न्यमृष्ट त-
तो विकङ्कतः समभवत्सैषा प्रथमाहुतिर्यद्विकङ्कतस्तामस्मिन्नेतज्जुहो-
ति तयैनमेतत्प्रीणाति परस्याऽअधिसंधेतोर्वर्चां २॥ अस्यातत ॥ यत्राहमस्मि-
न्नौ २॥ अवेति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥१॥ अथौदुम्बरीमादधाति । देवाश्चा-
सुराश्चोभये प्राजापत्याऽअस्पर्द्धन्त ते ह सर्वऽएव वनस्पतयोऽसुरानभ्यु-
पेयुरुदुम्बरो हैव देवान्न जहौ ते देवाऽअसुराञ्जित्वा तेषां वनस्पतीनवृ-
ञ्जत ॥२॥ ते होचुर्हन्त यऽएषु वनस्पतिषूर्ग्यो रसऽउदुम्बरऽएतन्दधामेति सप

पञ्चो मेयुष्वो तया मा ऽस्मप क्रामेयुष्वेयाषेन्तुहुम्पाय यथानस्रुन्नूहि। यनीतित
वेषुष्वनस्य तिष्ठ गर्भेतस ऽ आसीदुम्भे तमद घुस्तं हृज्जो स घोन्ध्वन स्य ति
न्यूते छ्यते तस्मा त्सस घे दा हृः सर्घदान्सीरी तदेत त्स घे सन्नीयदुदुम्भानः
स वै घनस्पतयः स घेतो वे नमे तद स्मेन प्रीता। ति स वै वेनस्याति नि स मिन्वी

॥३॥ पनसस्याः पन्याचनः ऽ इति यापनसा पनाचद्वित्वे त द्रोहि । द स्व ऽ इलन
सीति ने हितो ऽ नन स्वः पुनीष्वः पुन्त प्रियः ऽ इति पस्रोख्यो मेहु प्रिय ऽ इत्वे
तद नित्व ननाम ह घ ऽ इत्व नित्वनन स घोन्या पनः ऽ इत्वेतत ॥४॥ अपपन
पुहकामादघाति। जायत ऽ एष ऽ एत छ्वीयतस ऽ एनसषेस्मा ऽ स्त्रन्नायजा

यतऽएतद्धैवमन्नंयदपनसुद्वकान्तेनैनमेतत्प्रीणातियदग्नेकानिकानिचि
दतेदारूणिदध्मसि॥सर्वंतदस्तुतेघृतंतज्जुषस्वयविष्ठ्येतियथैवयजुस्त
थामन्युस्तस्यकिंचापनशुद्वकान्तदस्माऽएतत्स्वदयतितदस्माऽअन्नंकृत्वा
पिदधाति॥५॥अथयःसायमादधाति।जायतऽएषऽएतद्यद्वीयतेसऽएव
सर्वस्माऽअन्नायजायतऽएतद्धैवमन्नंयदधःशयंतेनैनमेतत्प्रीणातियद
त्युपजिह्विकायद्वम्रोऽअतिसर्पतीत्युपजिह्विकावाहितद्वल्मिकंवम्रोवातिस
र्पतिसर्वंतदस्तुतेघृतंतज्जुषस्वयविष्ठ्येतियथैवयजुस्तथाबन्धुस्तस्यत्व
चाघःशयंतदस्माऽएतत्स्वदयतितदस्माऽअन्नंकृत्वापिदधाति॥६॥अथैना

उन्नताः पालाशेवान्तवन्तिा मूलस्तोऽपेपलाशो मूलस्तोऽपि वेनमेतत्समिन्द्ये यद्धे वपाल
श्यः सोमो वै पलाशः २ यो ह वा एतमाहुतिं यत्सोमाहुतिस्तामस्मिन्नेतज्जुहोति त
येनमेतत्प्रीणाति ॥७॥ ब्रह्म ह वै प्रयावत्सरन्त ऽइत्या ह न ह वै प्रमत्ता ऽआहवनी
ऽस्तो तद्रक्षांस्येव तिष्ठते घासमस्मा ऽइति यत्प्राश्वाय तिष्ठते घासमिन्धते तद्वाय
स्या वेतास समिधा मदन्त्व ऽइति रथाय वै पोषाय समिधा मदन्त्व ऽइत्येतदग्ने मा ते
प्रतिवेशा रिषामेति यथैवास्य प्रतिवेशो न रिष्येदेवमेतदाह ॥८॥ नानाप
थिकाः समिधा भवन्ति अनन्तवित्यै । आहुतिः २ पथिके वै वर्त्म ऽएतत्समिन्द्यते
नायस्पोषाय पर्यावर्तते हवामहे ऽइति यथैवैतं पोषाय पर्यावर्तते हवामहे ऽइत्ये

70

ग. ब्रा॥ ६०

शुक्ष्मी॥ ६०

तद्दिन्नमर्दमितीन्नयाऽऽह्वेऽभिमन्तोमन्ह्रुदुञ्जमितिमन्ह्रुदुञ्जोऽह्वेऽयज्ञत्रमितिप
ज्ञियमित्येन तञ्जेतान्नमग्निं पृतनासु साह्यमिति जेता पृतनाः पृतनासु साह्यं साह्यमिति
॥ए॥ यः सेनाऽभीत्वरीवाऽऽद्ध्याप्ययात्ममिति ... नेनेषुमलिम्पवाऽभ्यो ऽभ्य
स्यमनातीयपरिस्यन्नोद्धृष्टे तेजन ॥ अनिन्द्योऽस्माच्चिपस्माद्वसद्धेऽनमम्मसम
क्रुधितिः ॥१०॥ रतन्द्वे देवाऽऽय स्वेनानद्धे अश्वाद्धि पुस्तमस्माऽन्नमक्रुन्ला
ग्यद्घुस्तेनेनमप्रीणाऽभ्यन्नमहे तस्मान्नवद्दहेदुदेवानीपाप्मानन्नहेऽवेव
न मानाय स्वेनन्दुहिस्यमस्मिन्दुह्यितमस्माऽसन्नेह्नन्नापिदधातितेनेनं प्रीणा
त्यन्नमहे तस्यन्नवतिदहत्यु यजमानस्य पाप्मानम् ॥११॥ ता एता एकादश ॥

८१

यान्त्वं न्द्रस्त्रियस्य वा पुरो हितस्तस्य वा सर्वं घेत घेद ष्काद शास घेना घन्द्रत्रियो वा पुरो

हितो वा ॥१२॥ द्वादश न्द्रस्त्रियस्य वा पुरो हितस्तस्य वा सर्वं घेत घ द्वादश सघे ता घन्द्र

७१ त्रियो वा पुरोहितो वा ॥१३॥ स पुरो हितस्यादघाति । स श्रिते मेष्म्र लं स श्र

श्रित घीर्य मष्ट्र लम् ॥ स श्रि तेन्द्रत्रक्षि पुष्णस्याह मस्मि पुरोहितः इति तदस्य

श्री॥ मष्ट्र लं चन्द्रत्र ष्यस धश्यति ॥१४॥ अथ न्द्रस्त्रियस्या देवा अप्याहुः अतिनमुदर्यो श्री॥

७१ त्रयो यलम् ॥ अन्वि ॥ मि मष्ट्र लम् ॥ मित्रानुन्धायामि स्वौ ॥ अहमिति यये वन्द्रि ७१

याद मित्रानुलये त्स्वाने व मे तदा हो मेत्वे वै तऽस्माद ष्काद यं घाऽ अग्नि मष्ट्र लं

तन्द्र त्र च्यै म म घे तदा गि मे र्तं ष्याम नता ष्याथं स मिन्दो मष्ट्र लम् ॥ चन्द्रस्त्रेता ॥ घा ॥५॥

२४

तास्त्रयोदशासेपद्यन्ते । त्रयोदश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावा
वत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति ॥ १६ ॥ प्रादेशमात्र्यो भवन्ति । प्रा
देशमात्रो वै गर्भो विष्णुरयमग्निरात्मसम्मितेनैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति यदु
वा ऽआत्मसम्मितमन्नं तदवति तन्न हिनस्ति यद्भूयो हिनस्ति तद्यत्कनीयो न तदवती
ति तिष्ठन्नादधाति तस्योपरि बन्धुः स्वाहाकारेणेते तौ वा ऽइदं दध्यसिद्रुमयमग्निं त
स्मिन्नुत्कापन्नस्वाहाकृतान्यस्यादधात्यथ स्याद्वै नन्वाय यत्सन्निचक्षेनना
हुतयो यदुस्वाहाकारेणैतेनान्नमन्नं यथा हि स्वाहाकारं कृत्यो हि नन्नाहि नस्ति ॥ १७ ॥
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ विद्युद्रुमान्धान्स्वाहात्सप्तत्रिंशत्पश्चादासन्मितः श्री

श्रीः॥ ७२

आदित्ये नस्मैव प्रथममुद्दपत्येत द्वाऽ एनमेते नाग्नि न प्रीणात्येतान्तिः समिद्ध
स्ता स्यान्नस्यऽ जग्ध्व स्येव पाप्मासीदिति तस्मात्तेनैनमेते द्धावर्त्तो पतति तस्मिन्नुपद्
तपा प ज्वात्वे द्विस्ऽजते ग्राघी द्विस्ऽकृ समिधमादधाति न ऽ प्यः ऽ एवैनमेतद्
ग्नेनप्रीणाति नान्नोथ नाग्नीन प्र...व सुन्नंऽ इति तस्माद्को मन्नं नान्नाऽ एवेत
मविविदित्थं स्वस्तिमाच्छा ह्रेतत घाविश्चातो नाश्चोपसमादध्यात्याहुति कृतत्थे देव
केतदुपसमादधाति॥१॥ अथ प्रात उदिते आदित्ये नस्मैव प्रथममुद्दपत्य
तद्वाःऽ एनमेते नान्ने नप्रीणात्येत तयासमिधायत्युचं नाश्चोपसमादधाति तस्या
नस्यऽज ग्घस्येव पाप्मासीदिति तस्मात्तेनैनमेत द्धावर्त्तो पतति तस्मिन्नुपद्

श्रीः॥ ७२

तपाप्मक्त्वा वैधि सृजते घाची विसृज्य समिधमादधात्यग्नय ऽ एवैनमेतत्समिन्द्धे नप्र
णान्तात्याहरन्हरन्स्प्रपावमृत्यन्व ऽ इति तस्यो होम मन्युरग्न ऽ एवैतामाहिति स्वर्गमाशास्ते
न घात्किस्वातो होपसमादधात्याहुतिमेतत् हैवास्मैतदुपसमादधाति ॥२॥ अ
हिनात्रे वा ऽ अग्निर्वर्तमाने । सिधत्सनमाहुतः स ऋत्वत्सप ऽ इदं ह स्वर्गे मन्नायै वैताम
हिमां स्वर्गमाशास्ते ॥३॥ अथ यद्धास्मै घृते प्रयच्छन्ति । यघ्घृतेन्य ज्य समिधमादधा
ति न घृते न्य ऽ आदित्युहवे ऽ आहुताहुतिं न्याकुपादे वदेवो वा ऽ अस्यैष ऽ स्मा मा [illegible] मानुषे
यथ सयं न न्यै ज्यान्तहतन्नेव मात्मानं प्रीणाति यद्यग्न्य नभिक्रत घोहे तन्नैव मात्मानं प्री
णाति यत्समिल्लेन नाहुति यच्छुतेन्य क्रान्ते नान्नमन्नथ [illegible] घृतेम ॥४॥ सवै समिध
तदुद्धृत्य पादेन वहिः [illegible] हैतद्यद्दीप्तिं तदाहुतिं जुहुयादिति ॥५॥ सवै

श्री

मा या यं व्रतपतिः। दैवेवो वाऽऽस्यैपन्ऽ आ त्मा मा नानुषो यन्देवाऽ उवाऽऽग्ने यमनु श्री
स्थ समा त्वमि यमा या। पा व्रतपतिः॥ ८॥ त्वन्नग्ने त्वन्त्सयनोदे हि त्वं स तन्पते स्न
73 स्य नो देही त्ये तदनमीव स्य शुष्मिणः। इत्य नमनाय स्य शुष्मिणः। इत्येतत्वप्र
तापन्ता विष्यऽ इति यज मानो वै स्ता प्रय जमन न्ता विष्यऽ इत्ये तन्नू ज्जोनो वेहि पदेव
श्रीः॥ त ष्यदऽ इत्या शिष मा शास्ते यच्छुन्न्ना ये प्रायश्चित्ति माले न्त्वर स्मिं स्तद स्वा कव्यात श्रीः॥
ऽ इति। गाय हो ख्रो रवा त्मि छैते या त्मि न्नानवा स्या त्कु [illegible] तुष्मि ली स्या त्व सामे नै पर्याव
पद्छोति वाऽ एवो रया गृ त्मि यतेनाक्तोऽऽ इयन्देव ना नाल्ला यामि मम नाल्ल मिमच
रीतित त्रो रवाये [illegible] कपाले पु नस्तो त्म्यास्य तित यो हेतऽ एतस्ये स्त्वा ये यो नेन्क्स्यवत

॥ व ॥ अथ पञ्चदश महल्ल्यो ॥ खाण्डोपशमस्यापि सर्वस्य रुद्रजप्यो ॥ खाद्योऽल्पे तयैवाहृता
नुपहन्तव्यानुकूलीमेव पक्वापद्यावपतिकर्म्मणि विवतत्र प्रायश्चित्तिः पुनस्तत्त्व
पालेत्स्वायामुपसमस्तेऽ खाण्डोपशायामपि स्वासश्छ रुजप्यनिद्याति प्रायश्चि
त्तिस्मृतः ॥१९॥ अथ षष्ठदशः ॥ उदक्या गिलनानुजाडिः हुर्हिमवर्ण्णवावसगच्छतिमार्ग पत्न
डि स्वाहतो भवति मार्ग्गः पत्न्या देवेनै प्राश्च सूचल्योपसमाधायोखीप्रव क्षमाद
तयैवाहृतानुपहन्तव्यानुस्कूलीमेव तीयदाग्निनायोहृतिता ॥१०॥ अथ प्रायश्चित्तीकर्ने
ति सर्वोम्यो वा ॥ एवः एतत्कुमेस्यऽ स्थपतेत्तद्देवास्यात्त्र कामानीध्यगच्छि यतेना
व गतेतद्देवेतत्त्वं त्वनोतिमन्दधा तुजेप्राय श्चित्तीकर्नोल्यहृत्प्रायश्चित्ति

६१ स

स्त्वाग्निं प्रायश्चित्तिं स्या कृत्स्नस्य पूर्वोमयोरग्नेस्तस्मात्क्रोधमन्युः ॥११॥ समिधा प्रास्तो
पहत्या पासीनः आहुतिं जुहोति विश्वकर्मनोऽसि स्वाहेत्यथ यो पोत्थाय समिधमादधा
ति पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः समिन्धतां पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैः घृतेन त्वा
र्द्धयतां पुनः समिन्धतामित्यपरं हुतेन त्वं तन्वं वर्धयस्व सत्याः सन्तु यजमान
79 श्रौ॥ स्य कामा इति द्वितेनाहुतं त्वं तन्वं वर्धयस्व सत्याः सन्तु मे कामा यजमानस्या श्रौ॥
७४ हुतेन सर्वे सत्याः सन्त्वित्येतत् ॥१२॥ अथ यदि गार्हपत्योऽनुगतः स्यादनुगतो वा ७४
समाहृत्य पर्य्यग्नौ प्रायश्चित्तिः आहवनीयं वा मथित्वा मन्थिनं मथित्वोपसमाधाय
प्रायश्चित्तीकरोति ॥१३॥ अथ यदि प्रसुप्त आहवनीयोऽनुगतः स्याद्गार्हपत्यं वा ... व

समगच्छतिगार्हपत्याद्धिसस्याहृतोनवतिगार्हपत्यादेवैनंप्राञ्चंसाङ्गारमिनेक
हृत्वोपसमाधायप्रायश्चित्तिंकरोतियस्तस्मिन्कालेकुर्वःस्यात्तामकुर्वन्प्राय
श्चित्तिंकुर्यात्समान्यग्निप्रायश्चित्तिः॥१२॥अथयद्यग्नीध्रीयोनुगच्छेत्गार्ह
पत्यंघावसमगच्छतिगार्हपत्याद्धिसस्याहृतोनवतिगार्हपत्यादेवैनंप्राञ्चमुद्धृ
त्यभस्मदाहृत्वोपसमाधायप्रायश्चित्तिंकरोत्यथयदिगार्हपत्योनुगच्छेत्तत्स्यात्को
पनुः॥१५॥ ॥ग्रासतस्मृ॥ध्या॥चतुर्थःप्रपाठकः॥षष्ठोध्यायः॥कण्डिका१००॥
उकर्मप्रतिमुच्यमिनत्ति।सन्त्यायश्चेहेतघद्दकन:सत्वेघाऽऽएनंयन्नमर्हतिसत्ये
नैतन्देवाऽऽरुचिनतुःसन्नेमेवेनमेतार्द्धिनत्ति॥१॥तद्यत्सत्य।मसोम्रा आदि

75

श्रीः॥ ७५

त्वः सहै गमियो नवति ज्योतिर्ये हि रण्श्मोतिनेत्रो मृ तथ र्हि वह्ल्य मम तमेव प निस्त
त्य लो नवति पचिमण्लो हेष्यः एक विथ धति नि हो च । एक विथ सो हे स
म हि स्मा न्नि म्योचै मि न त्ति न श्मम यो वाः ए तस्य निम्मायाम पहतः उ वाः एत स्य
न श्मम यो॥ ॥२॥ ये हेवन्तु कन्ने प्रतिमुश्चामि नत्न्वे सो वाः अदित्य ऽ एवन्तु कन्नो नो
हेत मग्निम नु च्चेतामनुष्प तृपेता यन्नुम हे न्त्ये तेनेव रू पेतो तहु पि मि नत्तिः॥ ३॥
ये हेवन्तु कन्न प्रतिमुश्चामि नत्ति ये तो वाः इ द थ सि ह्म मयम गिनि स्ते जो घी र्ये थ
उ को त्सिमे स्त्व हे तसि ते जो घी र्येन्द्या तिः॥ ४॥ ये हेवन्तु कन्न प्रतिमुश्चामि नत्ने॥
त हे दे वाः अग्नि न पु ष्ये हेनाः इ म मि ह न्द्रा थ सिना त्ला न ह्न्यु सि तित स्माः ए

श्रीः॥ ७५

तमन्तिकाग्नौ सानमकुर्वन्नमुमेवादित्यमसौ वा ऽआदित्य ऽएषोऽनुकम स्तोऽथैवास्मा
ऽअथ एतमन्तिकाद्धो मानं कुर्वन्तीति ॥५॥ कृष्णाजिने निष्यूतो भवति । यज्ञो वै कृष्णाजि
नं यज्ञो वाऽएतं यन्तुमर्हति यज्ञेनैतन्देवा ऽअ मिमनुपश्यन्नैवैनमेतद्बिभर्ति लो
त॰ मस्छन्दांसि वै लोमानि छन्दांसि वाऽएतं तुमर्हन्ति छन्दोभिरेवैतन्देवा ऽअग्नि
मनुपश्यञ्छन्दोभिरेवैनमेतद्बिभर्ति ॥६॥ अग्निं शुक्लानि च कृष्णानि च लोमानि निष्यू
तो भवत्या क्सामर्ग्वो तद्रूपे ऽऋक्सामे वाऽएतं यन्तुमर्हतऽऋक्सामाभ्यामेतन्दे
वाऽअग्निमनुपश्यन्नृक्सामाभ्यामेवैनमेतद्बिभर्ति शाणानि रुक्मपाशाः स्फिगु त लस्याद्धो
पञ्चः ॥७॥ तमुपरि नाभि बिभर्त्यसौ वाऽआदित्य ऽएष रुक्मऽउपरि नाभ्यु वाऽएषो ॥८॥

यद्वै पयिनाम्न्या । याम्ये वै नाम्नेयतः प्रजा तिस्तेजो ब्रीये ४ चुकुमाते न्मेयतः प्र
जा तिन्ने मो ब्रीये ४ चुकाः प्रवदहादिति ॥ ९ ॥ यद्वै पयविनाम्न्या तद्व पशा म्ये
76 व तव यदु पविनाम्नि पुनीवं ४ हितततवे यद्वा मूनेस्तद्वै वपशो म्ये व तव
तेनैन मेत द्भिनत्ति ॥ १० ॥ यद्वै पविनाम्नि । यद्वै प्राणास्त्वा म त मूर्द्धै तेनाम्ने मू
श्री ॥ ७६ र्द्धः प्राणेनु यन्त्याय पन्मेण्यो कुन्नाम्नि मल्येति तद्यदे वप्राणास्त्या म त ॥ श्री ॥ ७६
त्रेतेन मेतदनि संपादयतितेनैनमेत द्भिनत्ति ॥ ११ ॥ अथैनमासी यान्निर्न ति
ष्ठाः आसन्द्यां सथ ४ हीद ४ सर्वमासन्नं मिपन्नाः एतं पन्नं मह ल्यन्नेषि
तन्दन्द्यं अभिमनु तनयेव नमेतद्भिनत्ति ॥ १२ ॥ अद्भुवनी मवल्पू । गवैवमसः ३ उद्भव

ॐ

गर्भैः सर्वैर्येन मेतद्धसेनमिम न्तस्पियोसछ्यो एते वनस्पतयो यदुद्धृमवः सर्वैर्वा
एते वनस्पतयो यन्नुमहेति सर्वैरेतैर्वनस्पतिभिर्दृव्य अभिमन्तुः सर्वैरेवैन
मेतद्वनस्पतिभिरभिमन्तर्ति ॥१३॥ प्रादेशमात्र्यो भवति । प्रादेशमात्रो वै गर्भो
विष्णुर्योनिरेनमाग्नौ सम्मितीत्त ह्येनिदु योन्त्येनल्जि मात्रीति न्स्वी मानुहु ह्योऽस्य
नन्निर्मितो हुनौयै ग्रीष्वैक्रियेते ग्रीष्मसम्मितेव तव्र्जवति ग्रीष्मस्य एते यन्नुम
हेति ग्रीष्मियोतान्दिवा अभिमन्तु ग्रीष्मियेरोवैनमेतद्भिमन्तर्ति ॥१४॥ चतुःस्रक्त्य वःपा
दामवृन्तिश्चतुस्रक्तीश्च तुरस्यानि चतस्रो वै दिशो दिशो वा एते यन्नुमहेति दि
ग्भिनेतन्देवा अभिमन्तुर्हि दिग्भिरेवैनमेतद्भिमन्तर्ति मौञ्जी मीरज्जुर्निर्धुता भवति त्रि

मै १

द्वि ४

थुद्विसस्यो श्लोको ऽ मृत्युमस्माद दिग्घा तस्यो ऽ एवो श्लोको ऽ अनतिदाहाय ॥ १४ ॥ अथे
न थ्युक्थि क्येन नाम मन्त्री । मेवे लोका ऽ एवो निर्दिशः श्लोकी दि मिन्हो । मे लोकाः
77 शश्रू वन्ति स्यानु यच्छन्तु वन्ति तस्माच्छिक्यन्दि मिनेवेनमेत च्छिनत्ति यत्तु द्याम
स्रवति सदि यामो मौत्रिवृत्त तस्यो श्लोको मृत्युमस्माद दिग्घा तस्यो ऽ एवो श्लोको ऽ अन
श्री: ॥ ११ तिदाहाय ॥ १५ ॥ तस्यापा एव प्रतिष्ठा । सु हि मे लोकाः प्रतिष्ठिता आदित्या ऽ श्री: ११
सक्रून मादित्ये ही मे लोका दिग्भिरास श्लोकः स यो हैतदेवं वेद तेनेव रूपे लोकेद्ध
पै मिन्नर्त्ति ॥ १६ ॥ यद्द्वैन थ्युक्थि क्येन नामि मन्त्रि । सैव त्सरः ऽ एवो निर्दिशेत वे श्री
यन्ति तुति हि स घत्सरः शश्रू श्लोति स्यानु यच्छ श्लोति तस्माच्छिक्यमनु मिनेवेन

द्वि. ४ १६२

तद्धि निर्भिद्य बहुधा सम्भवति बहु ॐ तत्र वः ॥१८॥ तस्याहोरात्रे ऽ एव प्रतिष्ठाहोरा
त्रयोः ह्येष यथं संघत्सरः प्रतिष्ठितश्चन्द्रमा ऽ आसन्नश्चन्द्रमसि ह्ययं थं संघत्स
रस्तु नि नासक्तः स यो हैतदेवं वेदैतेनैव रूपेणोतद्रूपेण निर्लितस्याहर्वा ः एव संघ
त्सरस्य हृतो न वर्तितय ऽ एवं वेद संघत्सरो पासितो हैव तस्य न वर्तितय ऽ एवं न वेद
त्यपि देवतम् ॥१९॥ अथाध्यात्म । मात्मैवाग्निः प्राणाः अग्निकी प्राणो ह्येयमात्मा यो
क्ता तिस्थानुपश्यन्तो तिनस्माच्छिन्नस्त्री प्राणे वैनमेतद्धि निर्भिद्य बहुधा मस्यवतिष
तु प्राणाः ॥२०॥ तस्य मनः एव प्रतिष्ठा मनसि ह्ययमात्मा प्रतिष्ठितोन्नमासन्नं
मन्नेह्ययमात्मा प्राणो नासक्तः स यो हैतदेवं वेदैतेनैव रूपेणोतद्रूपेण निर्लि ॥२१॥

५२

78

अथैनमुखयाचिन्तल्लोकमवैलोकाऽउरवेमेलाऽएतंल्लोकाधन्नुमहेत्यैतिरै
तंलोकेहृवाऽअविंतुनेभिनेखैनमेतल्लोकेभिनर्त्ति॥२२॥साधदुरवानामेतेर्ह
देवाऽएतेनकर्म्मेतातपाल्वेमाल्लोकानुरवनन्यदुदखनंस्कस्मादुरवालवा
हृयेतामुखेन्यच्चन्यतेपयोन्हीपयोन्यकामाहिदेवाः॥२३॥तद्धाऽउरवेतिहेऽ
॥श्रीः॥ ७८ न्नरेहिपघृजमानोयजमानोग्निर्यावनग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवैनमे श्रीः ७८
तद्बिभर्त्तिसाऽएषवक्त्रानीसास्थालीतस्यैबद्धऊहनवःसैवात्मसनःसैवात्मयोग्नियो
वानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतद्भवति॥२४॥अथैनमितऽउर्ध्वंपरिगृह्णाति
लोकाऽअसावादित्यऽएषोग्निर्नहोतावेऽउर्ध्वंअमुतदादित्यमहोपात्राउपांप्रति

नो १५

गृह्णातीति तस्माद्देवो ह्येवात्राह्यर्यापविगृह्णीते ॥२५॥ यद्धु वैनाभिङ्गा ह्यर्यापविगृह्णात्य
सोयाऽआदित्यऽएषोग्निरिमाऽउलोकाविद्धऽअमुन्तेदादित्यमाह्यात्लोकाह्यर्या
पविगृह्णाति तस्माद्देवआह्यर्यौलोकाह्यर्यापविगृह्णीतःपविमय्यत्लोजवतःपविमय्य
सौ४ लोहोमोकोमोऽत्रिव[illegible]तीतस्याःक्रोधमन्युम्ने दादिग्घेतस्य ऽएवोह्लोयाऽन
तिरहायाः॥२६॥ अथातःसेयदेवा।सन्द्वी योस्याचम्रिकंये चतुकम्नपार्श्वग्निश्चेतत्स्य
द्वन्तवःसेयत्सवःसम्यत्सयोग्निर्यावान्वाग्निर्यावत्यस्यमात्रातावत्स्तद्भवती
तद्धितद्धावब्रह्मान्तत्तगायत्रीगायत्र्योग्निर्यावान्वाग्निर्यावत्यस्यमात्रातावत्
वति॥२७॥ अथपसद्धेसिपायत्क्त्वाःपादारक्तवाय्येवनूह्यानिमिष्ठिकांयेचतुकम्नपार्श्व

षड्विंश्चर गोघ्नश्च शिक्यन्नाद्दनूरवाग्नीतुकर्मस्तत्र्योदशत्र्यादशमासाः संघत्स
रः संघत्सनोगिनर्ष्यो यानगिन ध्यो वत्सस्य मात्रा तावत् भवति ॥२८॥ ॥आत्मना॥१॥
79 तन्त्रि षष्ठ्यन्ते मुच्यते। सोऽयाऽऽदित्यं तु कर्मास्ति षष्ठी विवास्तावादित्यो। यो। ति
॥श्रीः॥ न्यो वीर्यवत्तरऽउदङ्गतिं ष्ठं सस्यो क्रोधमन्युः॥१॥ हश्यानो तु कृत्स्नऽउष्णो वै द
७८ ति। दृश्यमानो ह्येष तु कृत्स्नऽउष्णो विवो ततदुग्धमायुः स्त्रियेत्तु चानऽइति तु मे ॥श्री
वी घाऽएतस्या पुः स्त्रियोऽएव चो यत्तगित मस्तोऽस्त्र नवद्धयो नि विति सर्वे घो ७८
एवश्यो नि च म्रतो नव घ्ये दनन्वोर सनयदिति घोघ्राऽएतमसनयत्सत्स रता
इति स्तुयेता हैव वायुस्पाऽएव वेत्तुः॥२॥ अथ येन मित्त्वा ष्ठ्या पविग्रहातिन हो मा

सास्तु मनसा हिरूपे ऽ इत्यस्य हे न त्रे यैन स्तोऽस्सा स मनसा ध्यापयेत हि स्तुमेकं समी
ची इति यदेहू किस्वा हे मा त्रपो ऽस्तेनैव मेव समीची ध्यापयेत द्यावान्स्वा मातुं यक्तो ऽत्र
मेघ माती इति हन्नेत चनु जोपतीमे वै द्यावापृथिवी द्यावान्स्वा मातेः ऽ एज वन्नेत्रा
विम्माति तस्मादेतद्वन्न्वप्नुजोपति देवा ऽ अग्निनन्द्याव यन्द्र विणोदा ऽ इति पनिगद्य
नि दधाति प्राणा वै देवा द्रविणोदास्ते ऽ एतं मगाः ऽ एव मध्यानयन्ते वै यैनमेतद्धा
नयति ॥ ३ ॥ अप्यध्विकत्पाशं प्रतिमुञ्चते । विश्वा रूपाणि प्रतिमुञ्चते कविरिति रुक्म
सो वा ऽ आदित्यः कविर्विश्वा रूपाणि प्रासावीद्भद्रं द्विपदे चतुष्पदे ऽ इत्यमुष्य स्वा ऽ
एव हि द्विपदे चतुष्पदे च भद्रं प्रसौति वि नाकमख्यत् सविता वरेण्य ऽ इति स्वर्गो वै लो
ब

कोनाकृस्तमेष । उपजेवानुविपश्यन्त्यनु प्रयाताममुखेसो विनाजतीत्युपावाग्य
गेनद्यमुष्टतितस्मा । एव व्युष्टिं विराजमन्ननूदेति ॥४॥ अथैनमतो विकृत्याचिषतो
ती । दमैक्षैतद्दृतः सिक्तैविकरोति तस्माधानो रेतः सिक्तं विक्रियते ॥५॥ सुपर्णो
80 सि गरुत्मानिति । ग्रीव्यैवैसुपर्णो गरुत्मान्ग्रीव्यमेवैनमेतदभिसंस्करोति त्रिवृ
श्रीग । त्ते शिर । इति त्रिवृतं मस्यास्तोमथ शिरः करोति गायत्रं चक्षुरिति गायत्र चक्षुः के
पाति ब्रहद्रथन्तरे पक्षाविति ब्रहद्रथन्तरे पक्षौ करोति स्तोम आत्मेति स्तोम ८०
मात्मानं करोति पञ्चविंश शच्छन्दांस्यङ्गानीति छन्दांसि वा । एतस्याङ्गा
नि यजूंषि नामेति यदेनमग्निरित्याचक्षते तदस्य यजूंषि नाम सामते तनूरि साम

खि खि

दध्यमित्यात्मा वैतनूर्नात्मा ते तनूर्ध्यो मदध्यमित्यपत यज्ञायज्ञियं पुच्छमिति यज्ञाय-
ज्ञियं पुच्छं करोतीति विज्ञायमानः यापद्रा ऽ इति प्रतिष्ठा वै पुच्छं ऽ एवो ऽस्मिंल्लोके प्रतिष्ठितः सुपर्णो-
ऽसि गरुत्मान्दिवं गच्छ स्वः पतेति तदेनं सुपर्णं कृत्वाह देवा ० न गच्छ स्व-
र्गं लोकं पतेति ॥ ७ ॥ तेषा ऽ एतामत्र पञ्चपुच्छवतीं चितिं करोतीति याह गवे यो नो वेता चि-
क्रियते ताहङ्गजायैतत् प्रदेतमत्र पञ्चपुच्छवतीं चितिं करोतीति तस्माद्देवामुत्र पञ्चपुच्छ-
वाञ्जायते ॥ ८ ॥ तं ह स्म हे को ऽ एतया चित्या निमन्त्र्यान्त्यावित्येति चित्या लिङ्गात्पावित्य ति-
वा न पशवः कृचितं प्राककुर्वितं प्राप्र ऽ उगाचितं शोभ न यतः प्र ऽ उ गं घासमगुदय [illegible] पु-
षेवानन्तया ककुष्या च घ्यापञ्चपुच्छवन्तं ऽ त्वं पशिवं ससेताह स्म तस्माद्देनं सुपर्ण

२२त२

वित्तमेवविन्दुयात्॥९॥ तमेतयाविहृत्योत्ऽऊर्द्ध्वं प्राञ्चं प्रगृह्णात्यसौवाऽआदित्य
एषोऽग्निस्तमुत्तदादित्यमितऽऊर्द्ध्वं प्राञ्चं दधातितस्मादसावादित्यऽऊर्द्ध्वं प्रङ्गी यते
४। यतोऽमाहुप्रगृह्णातिपरोऽमाहुत्येभ्यऽइतोऽप्येनमुपावहन्तितमुपावहृत्योपनि
नाम्निधानयतितस्योक्षोमन्त्रः॥१०॥ अथविष्णुक्रमान्क्रमतऽएतद्वैदेवाविष्णुर्भूत्वेमा
श्रीः।। ल्लोकानक्रमन्त यद्विष्णुर्भूत्वाक्रमन्त तस्माद्विष्णुक्रमास्तथैवैतद्यजमानोविष्णुर्भू श्री।।
८२ त्वेमाल्लोकानक्रमते॥११॥ सवःसविष्णुर्यज्ञःसः।सयःसयज्ञोऽयमेवसयोऽयमा।ति ८१
उद्यायामेतमेवतद्देवाऽआत्मानंकृत्वेमाल्लोकानक्रमन्ततथैवैतद्यजमानऽएतमे
वात्मानंकृत्वेमाल्लोकानक्रमते॥१२॥ उदङ्ङावृत्त्यऽनेतद्वैतत्प्रजापतिर्विष्णुक्रमेणुत्प
९१ २४

त्र

ष्वन्न्वासम्भ्रजेतयैवैतद्यजमानो विष्णुक्रमैरुदक्राङ्गिः ष्वन्नस्मासः स्वज्ञतो ॥ ॥ वि-
ष्णोः क्रमोसीति । विष्णुर्हि भूत्वा क्रमते सपत्नहेति सपत्नान्हत्वहन्ति गायत्रं छ-
न्दः आरोहेति गायत्रं छन्दः आरोहति पृथिवीमनुविक्रमस्वेति पृथिवीमनुविक्र-
मते प्रहरेति पदं क्रमतः ऊर्ध्वमग्निमनु ऊर्ध्वलोकमूर्ध्वौ हि तौ हरति ॥ २ ॥ विष्णोः क्रमोसी-
ति । विष्णुर्हि भूत्वा क्रमतेऽभिमातिहेत्यभिमाती हेत्र हन्ति त्रैष्टुभं छन्दः आरोहे-
ति त्रैष्टुभं छन्दः आरोहत्यन्तरिक्षमनुविक्रमस्वेत्यन्तरिक्षमनु हि क्रमते प्रह-
रेति पादं क्रमतः ऊर्ध्वमग्निमनु ऊर्ध्वलोकमूर्ध्वौ हि नो हरति ॥ ३ ॥ विष्णोः क्रमोसीति । विष्णु-
र्हि भूत्वा क्रमतेऽरातीयतो हन्तेत्यरातीयतो हि हन्ति जागतं छन्दः आरोहेति जागतं छ

न्दस्यानो हतीति दिवमनुविक्रमस्वेति दिवमनुविक्रमते प्रहन्तिपादं क्रमतऽऊर्ध्व
मग्निमुद्गृह्णन्त्यूर्ध्वो हिनोहति ॥१५॥ विष्णोः क्रमोसीति विष्णुर्हि भूत्वा क्रमतेऽरा
तीयतो हन्नेति यत्रारातीयताहातब्रहन्स्यानु स्तुतश्छन्दऽस्यानो हन्त्यानु स्तुतश्छन्दऽस्यानो
हतीति दिशोनुविक्रमस्वेति सर्वा दिशोनुवीक्षते न प्रहन्तीति पाद एवेदिमाल्लोकाबहि
प्राणाश्यानीत्यूर्ध्वमेवाग्निमुद्गृह्णातीति सर्वश्वानो हतीति ॥१६॥ ॥ ब्राह्मणम् ॥२॥
स यो नमितिप्राग्गृह्णात्यातिहृदेतांऽश्वकामयत प्रजेन्योरूप छ स्यामिति तऽएतेना
मेनाददृशो रूपमन्तथं तत्स्पेवेत यजमानाऽएतेनात्मानो प्रजेन्यो रूपमेव प्रजापति॥
सकृन्ददृग्निस्तनयन्निवचोपीतिक्रन्दतीव हि प्रजाभ्यस्तनयन्क्राम्यावेमि

व ८

दीरुचः समभ्यञ्जन्ति तिल्कमावे पर्ज्ञेन्योपेनिह्नमारोप्यीनुचः समनक्ति सघोजज्ञानो
हिहोमिष्ठोः अकल्पादिति सघोवा ।। एवञ्जज्ञान्य ३५ संधे द्विकल्पापयत्यनो
दसीमानुनो मोल्यन्तविति मेवेद्यावापृथिवीनोदसीते ।। एवन्तानुनाति यतोभ
दुप्रगल्भाति यतो याहु हिपर्ज्ञे न्य ।।२।। ऋक्पेन सुपाहन्त्ये । तद्धैको स्मिंल्लोके
यदुपजीवनन्तेनैतत्संहोहु ।। इमाल्लोकान्नोहन्त्यग्निर्वा ।। अस्मिंल्लोके यसोपि
दुपजीवनन्तद्यत्तावदेवस्यानु हास्मिंल्लोके नुसो नो पजीवनंथस्यादयवत्प्रत्यव
नाहत्या स्मिन्नेवैतल्लोके नससुपजीवनन्दधाति ।।३।। यद्धैव प्रत्यव [illegible] त्यो । तदु ।४
तदिमाल्लोकान्नित ।। ऊर्ध्वो नोहति स सपनाडिःक्नो ह ।।५।। यमुवै प्रतिष्ठातं यत्ताव

सो

द्व स्यात्प्रहास्माल्लोकाद्यजमानश्च्यवेताथ यत्र त्वयव वोह तीमामेवैतत्प्रति
ष्ठामभिप्रव्यवेत्तस्यामेवैतत्प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठति ॥ ५ ॥ यद्वेव प्रत्यव वोह त्ये
तद्वा ऽएतदिमांल्लोकानितऽऊर्ध्वाञ्जयति तस्य पराङिव जयो यो वै पराङिव जय
त्यन्त्यैवैतस्य जितं भवत्यवस्यन्त्यथेब्य ; ऽथ यथानु यतितस्य तत्र कामचरणमा
व्री: ॥ वतितद्यत्प्रत्यववरोहतीमानेवैतल्लोकान् अनुयतितश्चो ... नमुतश्चार्वाचो जयति ॥ ६ ॥ ब्रा: ॥
स्रग्नेन्नावर्त्ति । नतिमानि वतेत्स्वाग्ने ; ऽआ पुनः पुनरूर्जा सह रय्येत्यतेन मास
र्वेमानि निवर्त्तस्वेत्यतद्यत्तु ष्कृत्वः प्रत्यवरोहति चतुर्हि कृत्वाऽ ऊर्ध्वो रोहति
न यावत्कृत्वऽऊर्ध्वो रोहति तावत्कृत्वः प्रत्यवरोहति तमुपावहृत्योपविनाति

घावयति तस्यो क्रोधमन्युः ॥६॥ अथैनमसिमब्रूयते। आयुर्वोऽग्निर्वायुनैवेतद
न्नच्यन्ते आत्वाहाशे सित्वयेन थ हुनत्वन्नन तृसित्वा युनेवेतद्दनना त्मेन्ध
तेहुवस्तिष्ठा क्रियाचलिसित्वायुनैवेतहुवमं त्मन्धेल्वे हि श स्त्वासर्घो ह्या न्छ
न्त्वि त्यर्न्नैधि छि शो न न्त्वा सर्घ घान्छ त्वि ल्येतन्मान्वह्वा स्न मघिसूदितिसीवै
साद्दैमल्व छीसिघि ह्नशादि ल्येतत्ना ॥७॥ अथपिरिक्वापाशच्चतुक्त पाघ्स्वोन
चते। द्यानुलोवेपाघोघनुलोपायदेवतत्स्मनुच्यतेघनुस्मा च्चोस्वेनेव तदात्मनोस
या देवतस्याघनुपाशात्स्मनुच्यत ऽहुत्वमंघनुलोपाघ्रमसस्म दवाघमंछिमन्द
मछशस्नस्यायेतिपशैवपनुस्तपावन्धुनयावयमादित्वावेतेतवानागसोऽसि

८५

।। श्रीः।। ८९

तेयस्यामेतीर्यध्याऽऽअदितिरनागासस्तु अस्य स्यासेयचसामेत्येतत्ला॥॥ अग्येनमि
तिप्रग्र ज्ञात्येतद्धाऽऽएनमदो ब्रिहत्येतऽऽ ऊर्द्धं प्राञ्च प्र ग ज्ञा ति त नत ऽऽइति प्रग
ज्ञातित यत्वा यदेवा न विव्यादचे हे वेष छन्त ध स्य ता य यदेन मितिप्र ग ज्ञा ति
स्मादे व ऽऽइ तीत्वा ये ति पु नेनेति॥ ८ ॥ अग्ने मृ हन्तु ष सा मूर्ध्वो ऽऽ स्या दि त्या ग्ने हे
व म हन्तु ष सा मू र्ध्व स्मि प्राति नि ज्ञे ग त्वा नु म सो ज्यो ति षा गा दि ति नि ज्ञे गत्वा ध्वी
ऽऽएवधात्यै तमसो ज्ञा ज्योतिषेत्य ति ज्ञो नु ना तु ष्व ता स्व ऽऽइ त्य ष्टौ ऽऽए ष ना नु
ना तु ष्व ता स्व ज्ञः ऽऽआ जा तो षि स्वा स ज्ञा त्य प्रा ऽऽइ ती मे वे तो का षि स्वा स ज्ञा नि
ता ने व जा त ऽऽआ पू र यति प चो मा हु प्र ग ज्ञा ति प चो मा हु षे ष ऽऽइ तो ये न सु पा व ह ।

श्रीः ८९

शिन३

तीमामेवैतत्प्रतिष्ठामभिप्रत्यैत्यस्यामेवैतत्प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठति जगत्याऽ
गतीहेमाल्लोकानमुतोऽर्वाचोऽभ्यनुते ॥११॥ ॥ह॥ ॐ सः शुचिषदित्यसौ वा आदित्यो
हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसदिति वायुर्वै वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदित्ययमग्नि
र्वै होता वेदिषदिति पृथिवी वेदिः सर्वे वा ब्राऽ एष भूतानामतिथिर्दुरोणसदिति द्विवमस
दित्यत नृषदिति प्राणो वै नृषन्मनुष्यान ... सन् ऋतसदिति सत्यं सदित्येतद्व्यो
मसदिति सर्वे ह्येष व्योमसु सन्नो ... अब्जा ... गोजा ऋतजा अद्रि
ति सत्यजाः ... ऋतमिति सत्यमित्येतद्बृहदिति ने
दधाति ... तद्देवमेतत्तत्त्वानि दधाति ॥११॥ ... मन्त्र ... आ
... सदिति सर्वे ह्येष ... ४

यजमानो

न्द्रियो यजमानोऽग्निश्चिवानगिरोवीवत्यस्यस्यमात्रातावतैवैनमेतन्निदधा
ति ॥ १२ ॥ अश्वेनमनुपतिष्ठत । एतद्धाऽएनमेतद्रूपंभूतं वीवपदेनसमहृ
चुतिचेमाल्लोकान्क्रमते तस्मा ऽएवैतन्निह्नुते हिंसायै ॥ १३ ॥ यद्वेवोपति
ष्ठते ऽएतद्वै देवा ऽअबिभयुर्यद्वै नो ऽयमिमांल्लोकान्नान्तिकाच्चिहिंस्यादिति
तदेभ्य ऽएवैनमेतल्लोकेभ्यो ऽशमयंस्तथो ऽएवैनमयमेतदेभ्यो लोकेभ्यः शमय
ति ॥ १४ ॥ सीद त्वं मातुरस्या ऽउपस्थे ऽन्तरग्ने रुचा त्वं शिवो भूत्वा मह्य
मग्ने ऽथो सीद शिवस्त्वमिति शिवः शिवा ऽइमाम प्रजा ऽएवैनमेतदहिंसायै
तथो ह न ऽइमांल्लोकान्हिंस्यान्नो ऽनहिनस्तिता ॥ १५ ॥ त्रिरनुपतिष्ठते । त्रय ऽइमे लो

श्री ॥ ७५

त्रि

काऽस्थोत्रिवदीनर्यांवानाग्निर्यावत्यस्य मात्राता वतैवास्मा एतन्नि
मीते यो तावतैवै नमेतदेत्स्मालोकेऽन्यस्राम यति ॥१६॥ ॥ ब्राह्मणम् ॥३॥ ॥
सोय घात्तम्पुरोणो पतिष्ठिता एतद्ध प्रजापतिर्द्विपुक्कमेः प्रजाः सृजेयेतान्यै
घात्तम्पुरोणायुष्मकनोतपैवैत यजमानोद्विपुक्कमेः प्रजाः सृजेयेताम्यै
घात्तम्पुरोणायुष्मज्नोति ॥१॥ सेह वदान्यायणाः स्ताय घात्तम्पुरस्सा घज्जात
कामयेत सर्वमायुरियादिति घात्तम्पुरोणमानिमरो तदस्मै जाता याष्ठुरुष्य
कनोति तत्पो हसर्वमायुरेतं यं कामयेत दीर्घवात्स्यादिति दित्कत्येनेपुरस्ता
दनिमंत्रयेतत यो हसदीर्घवाज्ञवानायाः दिवसानिप्रयमे कुर्याद अनिमिति

प्राणो वेद दिवः प्राणाणो दुवा ऽ एष प्रथम मजायत तस्माद्द्वितीयं परि जातवेदा ऽ इति
यदेनमदो द्वितीयं पुरुषविधो जनयत् तृतीय मप्स्विति यदेनमद
स्तृतीयमप्सो जनयन् मगो ऽ अजस्रमिति प्रजापतिर्वै नमगो ऽ अग्निरज
स्र ऽ इन्धानऽ एनं श्रवन्तेस्याधीति यो वा ऽ एनमिन्धे स ऽ एनं श्रवन्ते स्वाधीः
श्रीः ।। ।।२।। विद्मा ते ऽ अग्ने त्रेधा त्रयाणीत्यग्निर्वायुरादित्य ऽ एतानि हास्य तानि श्रीः ।।
१८ त्रेधा त्रयाणि विद्मा ते धाम विभृता पुरुत्रेति यदिदं बहुधा विक्रियते विद्मा १८
ते नाम परमं गुहा यदिति यद्विष्णु ऽ इति वा ऽ अस्यैतन्नाम परमं गुहा
विद्मा तमुत्सं यत ऽ आजगन्थेत्यापो वा ऽ उत्स ऽ अद्भ्यो वा ऽ एष प्रथममाजमा ।।

86

त्वा ३

समुद्रं त्वा नमसाः ऽ अप्स्वन्तरिति । प्रजापतिर्वै नमसाः ऽ अप्सु त्वा प्रजापति
नित्येतन्न चन्द्रसाऽग्नेर्दिवोऽग्गन्ऽऊधन्निति प्रजापतिर्वै नन्न चन्द्रसाऽग्नेर्दि
वःऽऊधस्त्वृतीयैर्न जसिनस्य वाथस मिति घोर्षैन्तीयश्च जोपामुपस्थेमा
ताःऽ श्रवर्द्ध [illegible] न्निति प्राणा वै महिमा दिवि त्वा प्राणाःऽ श्रवर्द्धन्नित्येतन्ना । पातः
एतोऽ एकछाकर्वानाऽ एतमेवाग्निताःऽ ग्ने प्यास्विस्सुनस्त्वा पदाग्ने प्य स्त्व
नाग्निन्न प्यद्वि त्सुतो यद्देकादश तेनेन्द्राग्नो ग्निर्घ्या वा नग्निर्घ्या वत्सस्य मा
न्ताता वैते वेन मेतदुपतिष्ठतेऽ इन्द्राग्नी वै देवाः सर्वे देवत्याग्निर्घ्या वा नाग्निर्घ्या
वत्सस्य मात्रा ता वै ते वेन मेतदुपतिष्ठते ॥ ३ ॥ पदेव धिष्णु कूर्म वा त्सप्त [illegible] नेवतो

पूरे ३ सर्वे ३

87

विद्युक्रमेघैः प्रजापतिरिमंल्लोकमसृजत घात्सप्राणाग्निर्विद्युक्रमेघैः प्र
जापतिरन्तरिक्षमसृजत घात्सप्राणावायुर्विद्युक्रमेघैः प्रजापतिर्दिवमसृ
जत घात्सप्राणादित्यो विद्युक्रमेघैः प्रजापतिर्दिशोऽसृजत घात्सप्राणाश्चन्द्रमसो वि
शुक्रमेघैः प्रजापतिर्भूतमसृजत घात्सप्राणानाविश्वा विद्युक्रमेघैः प्रजापतिर्धिन
श्रीः मसृजत घात्सप्राणाश्रीर्विद्युक्रमेघैः प्रजापतिरहरसृजत घात्सप्राणारात्रिर्विद्यु शोः
८ क्रमेघैः प्रजापतिः पूर्वपक्षानसृजत घात्सप्राणापरपक्षान्विद्युक्रमेघैः प्रजा ८
पतिरर्द्धमासानसृजत घात्सप्राणामासान्विद्युक्रमेघैः प्रजापतिर्ऋतूनसृजत
घात्सप्राणासंवत्सरं विद्युक्रमेघात्सप्राणावतऽएतद्देवतेनसहैव प्रजायते ॥

ऽद्धैव विष्णुक्रमं वा तस्य प्रत्नं वेतो ॥ विष्णुक्रमैर्वै प्रजापतिः स्वर्गं ल्लोकमति प्रायात्स
ऽएत दवसानमपश्यद्वात्स प्रन्ते नावास्यदु प्र दाहाय यद्विमुक्ता विमुच्येते प्र
ऽद्धघेतेत थैवैतद्यजमानो विष्णुक्रमैरेव स्वर्गं लोकमति प्रयाति यात्स प्रेणा वस्याति
॥८॥ स वै विष्णुक्रमान्क्रान्त्वा । प तदानीमेवैतस्मै प्रणीपतिष्ठेत यथा प्रयायाथ तदानी
मेव विमुच्येत्नोद्ह कृद्दैवा नोह्येक्ष यामनु मनुष्यास्तस्मादु हेदमुत मानुषो ग्रामः प्र
याया यतदानीमेवावस्यति ॥९॥ तद्धाऽअहोरात्रेऽएव विष्णुक्रमान्तं वन्या । होरात्रे या
त्स प्रमहोरात्रे । एवं तद्यान्यहोरात्रेऽस्मिन्योनं यति तस्मादु हेदमुत मानुषो ग्रामो ऽ या
त्वाहोरात्रेऽस्मिन्योनं वति ॥१०॥ स वाऽअर्धमेव संयत्सरस्य विष्णुक्रमान्क्रमेतार्द्धं याते

श्वा॰

प्रेतोपातिष्ठंत मध्ये ह स्मैवात्सतस्य स्वर्गो लोकः सपत्नीयो ह्येतमेतमेवं विद्वानु
र्गं लोकमभिक्रामनु यादथ य ह्ययं जिह्मं दे तथ्य स्वर्गे लोकमतिक्रामतो थ यदथ्य यं दंडे
क्रमेतद्वैमुपतिष्ठन्ते न त्स प्रतिस्वर्गं लोकमेतां विमुस्त्वते ॥११॥ तान्यन्यविद्विपर्यासु
मेति । एषा महान्नमश्नानीति मा कथं समश्नुवीत ततोऽहं तत्सर्वं पुनस्त्वा होपनिषद्योमे
॥श्री॥ ८८ विद्धुक्म वत्सपो समस्त त्वम् हदैविद्धुक्मा नानि त्रिर्वा त्सप्त मेत द्वाऽ दथ्य सद्यो प्रजाप ह॰॥
तेः प्रजननयिव्यस्य प्रजनयित्वा चाहोनात्रान्यामुनयतः पद्ये गर्ह्यातो यैवैत प्रज ८८
मानः दथ्य सद्यो प्रजननयिव्यं स्य प्रजनयित्वा चाहोनात्रान्यामुत्तयतः परिगृह्णाति ॥१२॥
तद्धि ह यो दह विद्धुक्मा नात्रि होत्सप्रम ये त्वे एवाह सैव गोनना त्रीकयमस्यातिनाच्या

द्यौतेन चतऽइत्यतद्ध्वः एनेऽ अदोदीन्द्रमागाः पुरस्तादपमङ्क्ताऽउनेसमस्यतिनात्रि
हेनेद्य दधनाज्ञोयेनेऽए तत्सन्निव पस्यन्नुपतिस्यात्पूर्वोक्ताऽउनेसमस्यत्यहेतिवत
वोक्ताऽएवमुहतस्यतेऽएवाहन्त्रुते तवतऽउनेनाच्याथ ॥३॥ सयदहः सन्निवपस्यन्त्स्या
नदहः प्रातरुदितऽआदित्ये तस्मैव प्रथम मुद्धपतिमस्मोदप्यजद्याः द्विसृजतेयाव
द्विसृजप्समियमादद्यातिसमिध मायायस्स्मायोम्यवहन्तिपद्वेवतस्याक्षयवहन्नाण
न्तयापादुप्यत्तस्मनः प्रत्येत्योरवायामोप्यजोपति जतेयं प्रायश्चित्तीकरोति ॥१४॥ स
यदिद्विसुक्रमीयमहः स्या॥ द्वि सुक्रमा च्या त्या वातस्प्रणोपतिक्रेताप्यपिद्यात्सप्र
द्याद्यात्सप्रणोपस्यायद्विसुक्रमान्त्वा त्वा वालस्प्रमन्ततः कुर्याद्वि विसुक्रमानन्ततः

कुर्य्याद्यथा प्रजायै विमुञ्चेत्तादृक्तद्यथ यद्धान्तस्म प्रमत्तं कुर्वीतेति प्रतिष्ठा वै वात्स
प्रीयं यथा प्रतिष्ठाप्रपद्येदेवं सायपेत्तादृक्तत्तस्मादु वात्सप्रमेवाप्तन्तं कुर्वीत ॥ तस्य
ब्राह्मणम् ॥४॥ सप्तमोध्यायः ॥ ॥ वनीवाह्यते ताग्निं बिभ्रत्तादित्या ह दृष्ट्वा
स्य ह सुनाश्वो न यं प्रजापत्या ऽ अस्पर्द्धन्त ते देवाश्च ह स्म यचन्त्यच्छा लेमसुराः अ
सेन्ते देवा अश्व कुर्मा चरन्तः एतत्कर्म्मोपश्यं स्वर्ग्गलोकं वै देवा अश्वचरन्तः एतत्कर्म्मा
पश्यंस्तस्मादेवं पोस्तोः युगांसि वृत्ति नसोग्नेः ॥ स यो वनीवाह्यते ते
वान्त कर्म्म करोति देवत्वस्य कर्म्म सतत यत्र तथा न वनीवाह्यते तदु यान्त कर्मेत्यो
न्यत्तु यथा एतस्य कर्म्म सतत न भवति ॥५॥ तदेके आहुः ॥ स्वयं एव वनीवाहितो

द्विशुक्रमेह्वोऽरएष प्रयाति द्वात्तायुणावस्यतीतिनत यात्रियादेवं घाऽ अस्यतत्स्यप
रीवद्विशुक्रमादेवमवसानेवद्वात्सप्रमयासेदमानुषंप्रयाणीयदिदंप्रयाति
मानुषमवसानेयदवस्यति॥३॥प्रजापतिर्वाअग्निः।तु नयमध्ये तत्प्रजापतिर्यद्देव
त्रमनुष्यास्तद्यद्विशुक्रमवात्सप्रेनवतोयेदेवास्यदैवथंरूपंतदस्यतेनसंस्क
रोत्यथयद्वनीवाह्यतेयदेवास्यमानुषंरूपंतदस्यतेनसंस्करोतिसर्ववाऽएतध्संस्कृ
तंस्मैप्रजापतिंसंस्करोतियऽएवंविद्वान्वनीवाह्यतेतस्माद्वनीवाह्यतेव॥४॥स
यदहःप्रयास्यन्स्यात्तदहरनुत्सन्नतोनिःप्रागानऽउपस्थाप्याग्निमित्समिधमादधात्ये
तद्वाऽएनंदशारेष्यान्तेपुरस्तादग्नेनाप्यायान्नितयासमिधातयेदेनंयमेतदे...तु

त्रा८२

प १

१० नस्ताद्देनेन प्रीताल्पेतयासमिधागपासमिधाग्निन्दुवस्येतेतिसमिधाग्निक
मस्यतेल्पेतहुते मेधियतातिधिमास्मिन्नस्थ्याज्जुहोतनेतिहुतेत्पह मोधयत
तिधिमोऽस्मिन्नस्थ्यानिजुहुतेत्पेतहुहवल्पेत्यायेव नमेत त्रिधेयतीद
स्थेनहुयहत्लुहुत्वाहिश्वदेवाऽग्नेनेमन्नचिन्तितिथितिह्विश्वेवाऽएतम
गणेश। मेदेवाश्विलिति तुद मनन्वेतत्यान्तदाचितासीत्वेपेवेनमयमे तद्विलि गणेश।
८० मितुजेनत्वेतद्यस्येतदाचितासवाच्छेनोनवस्त्वह सुप्रतीकोविमायहुमि ८०
तिपवेवयजुतवामन्युस्तन्दनिहितातऽहृदन्नमोदधातितस्याक्रोमन्युस्तु
यज्ञहपत्वाथेसमुप्पापनमादधातिसयदिकामयेतापाप्मनोहत्याहवेतो

वाद्धजेतु॥७॥ अथ पानं ... ह्वाहोस्तुनक्ति। दक्षिणामन्वेत्य सव्यमेव बाहुं वत्रेतन्न थाम
नु बैसबाहुं प्रदिशंपा ... स्यन्तस्यात्प्राङ्वा अग्ने प्राञ्चा यात्प्राचीहि दिगग्नेः स्वामेवैत
द्दिशमनुप्रयाति॥८॥ प्रेदग्ने ज्योतिष्मान्याहीति शिवेभिरर्चिभिष्ट्वमिति प्रेदग्ने
ज्योतिष्मान्याहि शिवेभिरर्चिभिष्ट्वं दीद्यमानैर्विल्लेत द्ध हिनस्त्यात्मनु तिष्ठस्मा
ऽसीत्स न्या प्रजा इति भस्महिं न हिंस्र दीद्यमानैर्भाहि ... लनापजाऽइत्येत
न्नाहोसवदन्वऽउत्सर्ज्जो दघेत घजुर्ज्जो पेदस्व ... वा एषा घा गय्रा स्यतामेतद्ब्रह्म
पतितामे तद्देवत्रा करोति॥९॥ यद्वेवैनं घजुर्ज्जं घोरा यस्मिन्नेवास्मिन्न्याहि तेनैव
उत्सर्ज्जेत्यमनेवसाग्नव ... त्यगि नमेवैतदेवा उपास्तु वन्नुपाम
स्फीतिसि लक्षाचाप्नवतिति घुदन्नावा
कितेन्दु उत्सृ

सी ४ द्दा२

११

हवैस्तथैवैनमेतदुपस्तौत्युपमह्यमल्युक्रन्ददग्निस्तनयन्निव द्यौरिति तस्योक्तो
मन्युः॥१॥ सयदि पुनर्घसत्यग्निमुञ्चेतानस्येवाग्निःस्यादथयदाहसत्योन्निर्ञ्जु
तप्राग न ऽउपस्थायेत्यो त्वरत ऽउद्धत्या वेन्द्रतिष्वेनेनमुपावहरत्यतिन्नन्दिशावत
ऽज्याहा ऽउदन्नमुपावहरन्नीति तस्योक्तो मन्युः॥२॥ स यत्रास्मिन्नसमिद्यमा दघात्यातत
३ नन्दैवाऽर्धयिवाथ समुपविसादन्नैनाप्रीणा तया समिघा न थैवैनमस्य
तदीयिवाथ समुपविसादन्नेन प्रीणात्येतया समिधा॥३॥ अथ प्रायमग्निर्न्यैनत स्य ८१
स्याव तिः प्रजापतिर्हैत्ततः सहादथेसवेविश्वं तत्तेषियत्सूर्यान नोयेतमह्नः
ऽसूतिषियत्सूर्यज्ञे ऽइवेनोन्नते महरूज्ञ ऽइत्येतदनियःपूर्वन्तनास्तुतस्याविति प्रूर्वः

नै ४

मध्यमन्त्रसमासतमग्निःप्रतनास्वलितष्ठोदीदायदेव्योऽग्रतिथिःशिवोनःइतिदीध्यम
नोदेवोतिथिःशिवोनःइत्येतत्स्थितवत्पावसत्येहोनेमेतस्याप्यति॥१४॥अथातः
समादेव॥समिधमप्रथमेनादधात्युपष्टुत्येकेनप्रयात्येकेनान्त्रमेकेनानुमन्त्रयते
समिधमेवपञ्चमेनाधातितत्पञ्चपञ्चवितिकोऽग्निःपञ्चत्रेवःसंवत्सरोऽग्निर्वेद्या
नग्निर्ध्येवत्यस्यमात्रोतावन्तंकुर्वति॥१५॥ ॥ग्ना॥ना॥सू॥५॥ ॥अथातोनस्मनएवात्व
वृहत्सास्यादेवावाऽएतग्नेनस्यादवपेत्सेमुवन्युदिवाऽइदमित्यमेवसदत्मानमनि
संस्कृतिव्यामह्ममन्त्याःकुणपाऽन्नपदतपाप्मानोनचिव्यपोपद्युपयावपाप्मामोवद
वानेपम्यहिहोतदन्तेःक्रमिष्याम प्स्पतज्ञानीतध्येऽन्नवामतितेष्ठुवेस्वेतेयद्

मितिचित्तिमिच्छतेतिवाचतदमुंवैस्तादिच्छतयथेदङ्गवामेति॥१॥ तेयेतयमान्ता
एतदपश्यन्नपः एवैनदन्यवहन्नामापोवा अस्यसर्वस्यप्रतिष्ठातद्यत्रास्यसर्वस्य
९२ प्रतिष्ठातदेनत्प्रतिष्ठाप्यपद्धागते यत्रद्योधिजनन्निध्यामः इतितदपोभ्यवाह
रन्त्यवैनदयमेतदपोभ्यवहरन्ति॥२॥ आपोदेवीः प्रतिगृह्णीत। नस्मैतत्स्योनं
कृणुध्वं सुरभा उ लोक इति। जग्धस्वा एतद्यात्तयाममन्नवीतितदेतदाहस्वनिधा
उस्मिन्लोके कुरुध्वमिति तस्मैनमन्तामनुनयः इत्यापोवैजनयोह्यापोहीदं सर्वं जा
यतेसुपत्नीमित्यग्निनावा आपः सुपत्न्यो मातेवपुत्रंमिभर्ततायस्मेन पितिद्येण
मातापुत्रमुपस्थेबिभर्त्त्याद्देवमेनं बिभृत तैतत्॥३॥ अप्स्वग्नेसधिष्टव

नेपोऽनिसमेत्य तत्सोऽपघीननुनुघ्यस्यऽइत्योऽपघी हिंसोनुनुघ्यते गर्भे सञ्जायते पुनरिति
गर्भे हे घस ञ्जायते पुन गर्भे ऽस्योऽपघीनोऽहं नौ बनस्यतीनाम्॥ गर्भोऽभूत स्यागे
मोऽस्य पामसी तितदेनमस्पगर्ने द्वे नेति॥ ४॥ त्रिनिमन्य वहन्ति। त्रिवदनि श्योचानि।
व लान्यमात्रा तावैते वेन दे तदन्य वहन्त्येकेनो गर्भे ष द्वान्यान्द्वान्यान्याग मेघे के न
देन्तु कल्वो न्यव हन्ति तद्धे द्वियादः पश्चावस्तेनवेन देतदन्यवहन्ति॥ ५॥ अथापादत्तो
तघदत्तोऽतयन्तदेतद्वे ऽघ्निजनयत्यन यानयावेनेतानद्धि यतेनये वेनगतल्लक्त
प्र २ तिप्रसघनस्म नो योनिमपघ्व पृथिवी मग्नः ऽइति प्रसवोऽहि घ्नस्म नो योनिमप ख्व
पृथिवी ख्वद्वतीति स प स न्यमात्वनिहु गोऽति क्वान्यनवासदऽइति सङ्गन्यमात्वनिह्व
ओऽति क्वान्युनवासद तनत्युनयाम घसदन तुनद्वोऽसह स्येत्येते नमासे गानिनि

वेतस्ये त्येतत ॥६॥ चतुर्स्त्रिंशपाद इतीतद्वेचतुष्पादाः पश्चवस्तैनैवैनमेतत्समर्द्धयत्यथो ऽन्न
म्वै पशवो ऽन्नेनैवैनमेतत्समर्द्धयतित्रिंशिन्न्यवहरतितत्स म्पत्सर्वेकोग्निः सम्पतैवैः सम्वत्स
रः सम्वत्सरोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रातावतैवैनमतद्भवति ॥७॥ अपादायनस्मिनः प्रत्येत्यो
खायामोप्यापतिष्ठते ऽएतद्धो ऽएतदयपायपद्मनीतिपदगिततपो ऽन्यवहरतितस्मा ऽप
श्रीग वेतन्निहितेतिरिक्षसायाः ऽआग्नेयीत्यामग्नयः ऽएवेतन्निकृतेबुद्धयतीन्यापाञ्च्यछेवास्ये ।।श्रीः
१३ द्दग्निर्घ्येयोतिमोछेत ॥८॥ मिघामे ऽअस्यवचसो पविघोति। मिघामे स्यवचसो यविछे ६३
त्येतन्मछेहिअस्यप्रन्नतस्यत्वघोवः इतिनूधिअस्यप्रन्नतस्यत्वघावः इत्येवत्यीयतितं
अनुत्वोग्रणातीतिपीत्येकोत्वेकोग्रणातिवन्दानुस्येतन्वमवन्दे ऽअग्नः इतिवन्दिता
तोहत्तन्वमवन्देग्नहृत्येतत्समोधिसृतिर्मघवावसुपतेवसुदावान् ॥ पुयोद्यस्मद्दूष्याधसी

९५ श्रीःग ८४

तिष्ठथे वास्माद्बुध्नाच्छ्रसियुर्यादेवमेतदाह द्वाभ्यामुप्रतिष्ठते गायत्र्या च त्रिष्टुभा च
स्योत्तोमन्त्युः॥१०॥ तानि नव भवन्ति। नव दिशो दिशोग्निर्नव प्राणाः प्राणा अग्निर्यावा
नग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावल्लं भवति॥११॥ अथ प्रायश्चित्ती करोति सर्वेभ्यो वा एष एत
भ्यो मेध्य आवृश्चते यद्देवास्यात्र कामानीच्छवच्छिद्यते ग्नाव पोत्य वह्नियमाणो तदेवैतत्क
त्तनोति सन्दधाति पुनः प्रायश्चित्ती करोति ये एवाग्नावनुगते तस्योक्तो मन्त्युः॥१२॥ तानि द्वे
भवन्ति द्व्यानन्न नावि द्विनाग्निर्द्वयादिशोग्निर्द्वे प्राणाः प्राणा अग्निर्यावानग्नि
र्यावत्यस्य मात्रा तावल्लं भवति॥१३॥ ॥ब्राह्मणम्॥६॥ ॥कण्डिका १०२॥ पंचमः प्रपाठकः स
मः॥ सर्वकण्डिका॥ ५३१॥ संवत् [illegible] १६६७ समये ज्येष्ठमासि शुक्लपक्षे पंचम्यां
तिथौ गुरुवासरे [illegible] नीयुनस्थाने [illegible] तस्यात्मजन्मिश्र [illegible] मिदं पु
स्तकं [illegible] कृतिः

श्रीःग

उषासंभर ६८
बट्कोंड ६

द॰ माहेश्वरनुघे
उषासंभरणका॰ ६

उषासंभर्सकी
१५